V I N T A G E

Patrick O’Brien s-a născut la Dublin pe 20 aprilie 1823, ca fiu al prosperului om de afaceri şi politician liberal Timothy O’Brien. A făcut studii de drept la Dublin, pe care le-a absolvit în 1843, primind licenţa de practică juridică în Irlanda în anul 1844. Păstrând convingerile liberale ale tatălui său, Patrick O’Brien a fost ales membru al Camerei Comunelor în iulie 1852, în King’s County, calitate deţinută până în 1885, când circumscripţia a fost divizată. În 1853 a sosit în Principatele Române, nefiind limpede dacă din proprie iniţiativă sau trimis într-o misiune specială de către Ministerul de Externe britanic prin intermediul ambasadorului Canning. Cert este că pe teritoriul românesc irlandezul a fost în continuă legătură cu consulul-general britanic de la Bucureşti, Robert Gilmore Colquhoun, şi cu viceconsulul din porturile dunărene Galaţi şi Brăila, Charles Cunningham. Volumul de însemnări pe care îl publică în 1854 este o subtilă punere în context a situaţiei istorice şi politice a Ţării Româneşti şi Moldovei.

PATRICK O’BRIEN
Jurnalul unei călătorii în Principatele Dunărene în toamna şi iarna anului 1853

Traducere din engleză, introducere şi note de
CONSTANTIN ARDELEANU

HUMANITAS
BUCUREŞTI

Redactor: Iustina Croitoru
Coperta: Ioana Nedelcu

Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cristina Jelescu
DTP: Emilia Ionaşcu, Carmen Petrescu

Tipărit la Paper Print – Brăila

Patrick O'Brien
Journal of a Residence in the Danubian Principalities in the Autumn and Winter of 1853, London, 1854.

© HUMANITAS, 2016, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
O'Brien, Patrick
Jurnalul unei călătorii în Principatele Dunărene în toamna şi iarna anului 1853 / Patrick O'Brien; trad., cuv. Înainte:
Constantin Ardeleanu. — Bucureşti: Humanitas, 2016
ISBN 978-973-50-5063-4
I. Ardeleanu, Constantin (trad.; pref.)
94(44:498) „1853"

EDITURA HUMANITAS
Piaţa Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România tel. 021 408 83 50, fax 021 408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372 743 382, 0723 684 194
CUPRINS[1]

1 Cuprinsul analitic este realizat de traducător.

Introducere de Constantin Ardeleanu

Capitolul I
Plecarea din Constantinopol – Varna – Sulina sub control rus – Comerţul britanic pe Dunăre

Capitolul II
Carantina în Principatele Române – Brăila – Cu brişcă spre Galaţi – Soldaţii ruşi – Galaţi – Soarta refugiaţilor polonezi – Cu vaporul austriac spre Giurgiu – Condiţiile de călătorie

Capitolul III
Pregătiri de război – Hârşova – Cernavodă – Drumul spre Constanţa – Greutăţile construirii unui canal în Dobrogea

Capitolul IV
Obstacolele în calea navigaţiei la gurile Dunării – Silistra – Giurgiu – Controlul paşapoartelor – în aşteptarea plecării diligenţei

Capitolul V
Spre Bucureşti – Soldaţii ruşi – Bogăţia ţării – Structura socială

Capitolul VI
Din nou despre soldaţii ruşi – Bucureşti – Aspectul general al capitalei – La operă şi la teatru – Locuri de promenadă – Povestea pictorului italian dezmoştenit

Capitolul VII
Trecerea în revistă a armatei ţariste – Despre hrana soldaţilor ruşi – Instalarea unei tabere militare – Soarta românilor intre ruşi şi turci – Resursele Principatelor – Problemele politice ale românilor – Lipsa de atracţii pentru călătorii străini

Capitolul VIII

Un călător în căutarea morţii – Circasia – Frumoasa Roza între lumea liberă şi harem – Tristeţea lui Manly – Sfârşitul unei idile neîmplinite

Capitolul IX

Starea politică a Principatelor – Corupţia regimului – Drepturile istorice ale românilor – Capitulaţiile – Puţină istorie – Regulamentele Organice

Capitolul X

Adevărată faţă a protectoratului ţarist – Umilirea domnitorului Ştirbei – Atitudinea prinţului Gorceakov – Eşecul negocierilor diplomatice şi intenţiile belicoase ale Rusiei

Capitolul XI

Maşinaţiunile Rusiei – Conspiraţia lui Kallergis – Lovitura de stat şi rezistenţa regelui Otto – Constituţia Greciei

Capitolul XII

Progresele economice ale Greciei – Cultura şi şcolile greceşti – Democraţia în Grecia modernă – Toleranţa religioasă

Capitolul XIII

La Nafplion – Vechea moschee – Slujbă la biserica catolică – Grecii, victime ale propagandei ruseşti

Capitolul XIV

Spre Giurgiu – Santinele ruseşti – Dispute pentru ocuparea insulei Mocanu – Artileria otomană – Spre Olteniţa – Frumuseţea ţărăncilor române

Capitolul XV

Rătăciţi pe drum – Hanul din Negoeşti – Praful Bărăganului – Olteniţa – Pregătirile militare – Bătălia de la

Oltenița – Un mare succes otoman

Capitolul XVI

Despre relativitatea vederii morții – Povestea liceanului francez

Capitolul XVII

Noi dispute ruso-otomane – Planuri de război pe linia Dunării – Strategii și obiective militare – Primadona engleză

Capitolul XVIII

Curieri albanezi – Plecarea spre Galați – Arestarea lui Georgie – Intervenții diplomatice

Capitolul XIX

Încartiruiri forțate – Duplicitatea ionienilor – Iarna prin trecătorile Carpaților – Brașov – Arad – În tren – Arestarea – Cu bine la Viena

INTRODUCERE

Anexarea Peninsulei Crimeea de către Federaţia Rusă în martie 2014 a readus în atenţia publicului excepţionala valoare strategică a Mării Negre. Dacă specialiştii în relaţii internaţionale au continuat să privească cu îngrijorare desfăşurările de forţe din regiunea pontică inclusiv în deceniile de dezgheţ de după prăbuşirea URSS, războiul din Georgia (2008) a fost un clar semnal de alarmă al activării politicii de putere a Rusiei în bazinul Mării Negre. Însă opinia publică (inclusiv cea din România) a rămas oarecum dezinteresată de realităţile geopolitice, naţionale sau economice din vecinătatea noastră imediată.

Rapida reacţie a Rusiei în Crimeea a surprins şi îngrijorat nu doar autorităţile guvernamentale, ci şi publicul larg, mai ales având în vedere evoluţia conflictului din răsăritul Ucrainei şi escaladarea relaţiilor dintre puterile occidentale şi Rusia. Explicaţiile specialiştilor nu au întârziat să apară, ele vizând adesea şi premisele istorice ale acestor tensiuni. Ambiţiile imperiale ale Rusiei ţariste sau sovietice, dispreţul faţă de dreptul internaţional, propaganda atent disimulată în teme religioase sau naţionale sensibile au fost aspecte aduse în discuţie pentru a demonstra că răspunsul Rusiei la orientarea pro-europeană a Kievului face parte din politica tradiţională a Moscovei faţă de vecinii săi europeni.

Şi în România conflictul din Ucraina vecină, în dimensiunea sa militară, politică, ideologică, economică sau propagandistică, a stârnit interesante reacţii „istorice”. Numeroasele invazii ruseşti pe teritoriul românesc şi consecinţele nefaste ale acestora (de la anexarea Moldovei de dincolo de Prut în 1812 până la contribuţia Armatei Roşii la instaurarea regimului comunist) sunt teme actuale, bine fixate în conştiinţa publică. Efectele crizei actuale asupra românilor şi a României sunt numeroase, fie că vorbim de recrutarea cu prioritate a etnicilor români din Bucovina ucraineană, de

politica oscilantă a guvernului de la Chişinău şi situaţia ingrată a românilor basarabeni sau de acuza că obiectivul ultim al Rusiei este să-şi reinstituie controlul asupra gurilor Dunării[2]. De altfel, cercetări sociologice recente arată că două treimi dintre români au „sentimente mai degrabă negative faţă de Rusia" şi consideră că situaţia din Ucraina este „periculoasă pentru ţara noastră, în principal din cauza proximităţii geografice"[3].

În acest context, volumul irlandezului Patrick O'Brien, publicat în anul 1854, când rusofobia occidentală ajunsese la apogeu, capătă o semnificaţie aparte pentru cititorul român. Departe de a fi o relatare de călătorie interesantă prin ineditul şi pitorescul descrierilor de peisaje, de tipuri umane sau de ciudăţenii care fac încă deliciul acestei specii literare, lucrarea lui O'Brien este o subtilă analiză a cadrului istoric şi politic intern şi internaţional în care, în vara anului 1853, armatele ţariste au ocupat cele două Principate Române, Moldova şi Ţara Românească. Interesat să cunoască şi să înţeleagă mai bine această complicată ecuaţie politică, O'Brien a redactat un veritabil eseu de filosofie politică din care reiese că actorii, principiile apărate şi modurile de operare (Rusia, puterile occidentale, autocraţia, democraţia, ocupaţiile militare, provocările, loviturile de stat, propaganda etc.) par să se fi schimbat prea puţin la mai bine de un secol şi jumătate de la finalul Războiului Crimeii.[4]

*

2 R.M., „Gen. Ben Hodges (SUA): Vladimir Putin încearcă să deţină controlul asupra gurilor Dunării", Hotnews, 5 martie 2015 (http://goo.gl/wfD295).

3 Mihai Ivaşcu, „Imaginea Rusiei în estul Europei, grav afectată de războiul dus în Ucraina", Hotnews, 14 aprilie 2015 (http://goo.gl/PqoksF).

4 Fragmente din această lucrare, ca şi o prezentare a autorului au fost publicate, în traducerea noastră, în volumul *Călători străini despre ţările române în secolul al XIX-lea,* vol. 6: 1852-1856, coordonator Daniela Buşă, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2010, pp. 79-103.

Pentru o mai bună înţelegere a realităţilor istorice şi politice relatate în paginile următoare, considerăm util să-i reamintim cititorului cadrul general al istoriei Principatelor Române în sfertul de secol dinaintea debutului conflictului cunoscut în istorie drept Războiul Crimeii. Ofensiva antiotomană a cabinetului de la Sankt-Petersburg, una dintre constantele relaţiilor internaţionale ale secolului al XVIII-lea, a intrat într-o nouă fază după venirea la putere a ţarului Nicolae I în decembrie 1825. În anul următor, profitând de tulburările din Imperiul Otoman în urma revoltei ienicerilor şi a războiului de independenţă al grecilor, Rusia a somat Poarta să renegocieze statutul Principatelor. Convenţia de la Akkerman (25 septembrie/7 octombrie 1826) recunoştea individualitatea politică a Moldovei şi Ţării Româneşti, dar sporea totodată şi autoritatea Rusiei, care trebuia să confirme domnitorii aleşi dintre boierii pământeni pentru un mandat de şapte ani.

Tratatul de pace de la Adrianopol (2/14 septembrie 1829), la capătul războiului ruso-otoman din 1828-1829, oficializa statutul Rusiei de putere protectoare a celor două state româneşti, păstrând doar o suzeranitate formală a Porţii (limitată la perceperea tributului, confirmarea domnitorilor, protecţia militară şi dreptul de a încheia acorduri internaţionale în numele principatelor vasale). Câteva clauze (retrocedarea cetăţilor otomane de pe malul stâng al Dunării – Turnu, Giurgiu şi Brăila –, instituirea libertăţii de navigaţie pe Dunăre, dreptul Principatelor de a stabili carantine de-a lungul Dunării, desfiinţarea monopolului otoman asupra comerţului exterior românesc) erau prevederi pozitive pentru dezvoltarea economică a spaţiului dunărean. Aceste clauze, menite să favorizeze accesul produselor româneşti pe pieţele occidentale, erau însă limitate de faptul că Rusia anexa în 1829 întreaga Deltă a Dunării, deci şi singurul braţ navigabil al fluviului, Sulina. Astfel, cabinetul de la Sankt-Petersburg îşi rezerva dreptul de a se amesteca în gestiunea liberei navigaţii pe sectorul maritim al fluviului

european. Reacţiile cercurilor de afaceri europene faţă de noile perspective comerciale oferite de porturile româneşti oscilau între opinii pozitive conform cărora „comerţul a prins viaţă” şi acuze că orice iniţiativă comercială se afla „în mare parte la mila Rusiei”.

Până la plata deplină a despăgubirilor de război de către turci, Principatele au rămas sub ocupaţie militară ţaristă (1828-1834), Moldova şi Ţara Românească fiind conduse de oficiali ruşi numiţi de către ţarul Nicolae I. În timpul mandatului generalului Pavel Kiseleff au fost redactate Regulamentele Organice, legiuirile cu rol constituţional elaborate de comisii de boieri moldoveni şi munteni ce au acţionat sub coordonarea ruşilor. Proiectele au fost definitivate în anul 1830, fiind apoi examinate şi uşor modificate la Sankt-Petersburg de o comisie rusească de revizie, iar textele astfel rezultate au fost supuse aprobării unei Adunări Obşteşti Extraordinare. Documentele au intrat în vigoare la 1 iulie 1831 în Ţara Românească şi la 1 ianuarie 1832 în Moldova, rămânând valabile până la adoptarea Convenţiei de la Paris în anul 1858. Regulamentele dădeau o nouă organizare constituţională Moldovei şi Ţării Româneşti, creând premisele unui cadru instituţional modern; ele instituiau separarea puterilor în stat, dar păstrau dominaţia aristocraţiei şi consolidau influenţa Rusiei în afacerile interne ale celor două ţări.

Dacă puterile occidentale nu au reacţionat pe măsură faţă de întărirea considerabilă a poziţiei ţariste în regiunea danubiano-pontică în anul 1829, situaţia s-a modificat radical după marele succes diplomatic obţinut de Rusia prin încheierea tratatului cu Poarta, semnat la Unkiar Iskelessi (iulie 1833), prin care flota rusească de război ancorată la Sevastopol putea trece dincolo de Strâmtori în caz de conflict cu una dintre puterile occidentale. În următoarele decenii relaţiile cu statele occidentale au devenit tot mai tensionate, Marea Britanie ajungând principala protectoare a integrităţii teritoriale a Imperiului Otoman, „medicul” ce se ocupa îndeaproape de sănătatea

„omului bolnav al Europei”. Marea Neagră a devenit un punct de maximă importanţă pentru echilibrul european de putere, iar cele două regiuni de contact dintre imperiile ţarist şi otoman, gurile Dunării şi Circasia (Caucazul), s-au bucurat de toată atenţia reprezentanţilor intereselor politice şi comerciale ale statelor democratice occidentale.

Cât a ţinut ocupaţia ţaristă în Principate (1828-1834), consulul britanic E.L. Blutte a avertizat cu privire la felul discreţionar în care administrau ruşii provinciile, „ca şi cum ar forma parte integrantă a teritoriilor ruseşti”. *Numirea* domnitorilor regulamentari Alexandru Dimitrie Ghica la Bucureşti şi Mihail Sturdza la Iaşi (contrar clauzelor Regulamentelor Organice care prevedeau *alegerea* domnilor de către Adunări Obşteşti Extraordinare) de către puterile suzerană şi protectoare a însemnat o nouă sporire a puterii Rusiei în Principate. Un moment simbolic al acestei dominaţii formale a fost aşa-numita chestiune a „articolului adiţional”, când Rusia a propus introducerea în Regulamente a unui articol prin care orice modificare a acestor legiuiri trebuia făcută cu „dezlegarea înaltei Porţi” şi cu „primirea Curţii Rusiei”. Boierii patrioţi considerau că o asemenea prevedere limita grav competenţele legislative ale Adunării Obşteşti şi autonomia internă a celor două state româneşti, însă opoziţia forţelor naţionale a fost rapid înăbuşită.

Atitudinea indecisă a domnitorului Al.D. Ghica a şi determinat destituirea sa în anul 1842. Se ajungea astfel la întronarea singurului domnitor ales conform prevederilor regulamentare – Gheorghe Bibescu. Şi acesta a avut divergenţe cu puterea protectoare, precum cele legate de concesionarea unor exploatări miniere către antreprenorul rus Trandafilov, dar în general a guvernat autoritar, cu acordul Rusiei şi al Imperiului Otoman.

Patrioţii români au contestat tot mai mult regimul regulamentar apărat de Rusia în plan extern şi de marea boierime conservatoare în plan intern. Opoziţia faţă de Rusia s-a manifestat fie public, prin acţiunile „partidei naţionale” în Adunarea Obştească, fie în secret, prin

comploturi şi conspiraţii organizate de tânăra elită naţională instruită în Occident şi conştientă de necesitatea schimbării. În exterior, mişcarea a fost popularizată de cercurile politice ce contestau autocraţia imperiilor din centrul şi răsăritul Europei şi susţineau lupta naţională a italienilor, polonezilor, ungurilor sau românilor. Dezideratele elitei româneşti (unirea Principatelor, alegerea unui prinţ străin, independenţa statului naţional) erau ameninţate în principal de reacţionarismul şi autocraţia Rusiei.

Un motiv de îngrijorare pentru dezvoltarea schimburilor comerciale ale Principatelor a fost instituirea regimului de carantină la gura Dunării şi pe braţul Sulina. Dacă ruşii considerau că era necesar având în vedere virulentele epidemii de ciumă sau holeră ce loviseră regiunea, occidentalii contestau drepturile abuzive ale oficialilor ruşi, care puteau controla şi solicita taxe de la vasele comerciale ce înaintau spre porturile Galaţi şi Brăila, apreciind că aceste ingerinţe erau în fapt menite să lovească în prosperitatea economică a Principatelor Române şi să favorizeze porturile dunărene şi pontice ale Imperiului Ţarist. În 1840 Austria şi Rusia au încheiat o convenţie comercială prin care autorităţile ţariste se obligau să adopte măsuri pentru ca navigaţia în Delta Dunării să se desfăşoare în bune condiţii, navele austriece urmând să plătească taxe care să acopere costurile lucrărilor de întreţinere a şenalului navigabil.

În pofida angajamentelor asumate de guvernul ţarist, condiţiile de navigaţie nu s-au îmbunătăţit, adâncimea apei la gura Sulina fiind tot mai mică întrucât nu se înlăturau depunerile aluvionare. De la circa patru metri în 1840, adâncimea scăzuse zece ani mai târziu la sub trei metri, pentru ca în 1853 viceconsulii britanici să raporteze că se ajunsese la doar doi metri. Rusia era acuzată din ce în ce mai sonor nu numai că nu înlătură obstacolele ce împiedicau navigaţia la Sulina, ci şi că ridică în mod deliberat noi bariere fizice sau birocratice în calea liberei navigaţii. Situaţia era de maximă importanţă pentru

diplomaţia londoneză, în condiţiile în care numărul vaselor britanice ce soseau la Brăila şi Galaţi pentru a încărca cereale româneşti era într-o creştere exponenţială. De la o medie de circa zece vase comerciale sub pavilion britanic în anii 1830, un deceniu mai târziu, după abolirea Legilor Cerealelor în anul 1846 (care interziseseră sau limitaseră importul de cereale pe piaţa britanică) numărul bastimentelor britanice a ajuns la câteva sute (394 în 1847,132 în 1848 şi 128 în 1849), la care se mai adăugau altele străine (174 în 1847, 106 în 1848 şi 169 în 1849) care transportau cereale de la Dunăre către porturile britanice. Semnificativ era şi faptul că negustorii insulari găsiseră în Principate o atractivă piaţă de desfacere a produselor manufacturate, importul de produse englezeşti în portul Galaţi reprezentând circa jumătate din totalul importurilor moldoveneşti în anii 1850.

Revoluţia paşoptistă, cu provocări făţişe la adresa Rusiei şi a regimului regulamentar în Ţara Românească (arderea copiilor Regulamentului Organic, ale Arhondologiei rangurilor boiereşti, spânzurarea unei caricaturi a comisarului rus sau dărâmarea monumentului care-l reprezenta pe Kiseleff) a fost urmată de ocupaţia militară a Principatelor de către trupele ţaristo-otomane. Reacţiunea şi represiunea coordonate în Ţara Românească de caimacamul Constantin Cantacuzino (mandatat cu conducerea statului după fuga domnitorului Gheorghe Bibescu) şi în Moldova de prinţul Mihail Sturdza au culminat cu încheierea (19 aprilie/1 mai 1849) convenţiei ruso-otomane de la Balta Liman, ce reintroducea regimul regulamentar şi limita şi mai mult autonomia Principatelor. Barbu Ştirbei la Bucureşti şi Grigore Alexandru Ghica la Iaşi au fost impuşi domnitori pentru un mandat limitat la şapte ani, iar ocupaţia militară a continuat până în anul 1851, Principatele trebuind să achite sume imense pentru întreţinerea acestor trupe străine.

Criza Orientală a intrat într-o nouă fază în anul 1853, după ce între călugării catolici sprijiniţi de Franţa şi cei ortodocşi sprijiniţi de Rusia s-au iscat dispute pentru

întâietate la Locurile Sfinte (atunci aflate pe teritoriul otoman). Cum sultanul Abdul Medjid I a dat câştig de cauză catolicilor, ţarul Nicolae I l-a trimis la Constantinopol pe prinţul Aleksandr Sergheevici Menşikov, cu misiunea specială de a negocia un acord care, în afara chestiunii Locurilor Sfinte, ar fi oferit Rusiei dreptul de intervenţie în favoarea tuturor supuşilor ortodocşi ai sultanului. Având şi sprijinul puternicului ambasador britanic, Stratford Canning, diplomaţii turci au respins solicitările Petersburgului.

În această situaţie, ţarul a ordonat ocuparea celor două principate drept „garanţie" până ce otomanii îndeplineau cerinţele „legitime" legate de „fraţii" ortodocşi. În iunie 1853 (stil vechi), fără o declaraţie prealabilă de război, trupele ruseşti au trecut Prutul şi au ocupat Moldova şi Ţara Românească. Într-o proclamaţie la Iaşi, generalul Mihail Dimitrievici Gorceakov, comandantul suprem al armatelor de ocupaţie, promitea locuitorilor deplina respectare a drepturilor prevăzute de tratate şi a legilor recente; totodată, cei doi domnitori erau invitaţi să rupă relaţiile cu puterea suzerană şi să întrerupă plata tributului. Situaţia internaţională s-a complicat, puterile occidentale condamnând acţiunea ţaristă ce părea o nouă tentativă a Rusiei de a-şi impune controlul exclusiv asupra regiunii strategice a Strâmtorilor. Şi Austria era îngrijorată, diplomaţia vieneză încercând să medieze un acord între Sankt-Petersburg şi Constantinopol. Eşecul negocierilor şi convingerea Porţii că avea sprijinul puterilor occidentale l-au determinat pe sultan să transmită ţarului vin ultimatum (27 septembrie/9 octombrie 1853), solicitând retragerea trupelor ruseşti din Principate.

Acesta era contextul în care irlandezul Patrick O'Brien se îndrepta de la Constantinopol către spaţiul românesc, punctul fierbinte al politicii europene în vara şi toamna anului 1853.

Născut la Dublin pe 20 aprilie 1823, Patrick era fiul unui prosper om de afaceri şi politician liberal, Timothy

O’Brien, şi al soţiei acestuia, Catherine Murphy. Singurul copil al cuplului, Patrick a făcut studii de drept la Dublin, pe care le-a absolvit în 1843, primind licenţa de practică juridică în Irlanda în anul 1844. Păstrând convingerile liberale ale tatălui său, Patrick O’Brien a fost ales membru al Camerei Comunelor în iulie 1852, în King’s County, calitate deţinută până în 1885, când circumscripţia a fost divizată. În plan politic a susţinut extinderea drepturilor electorale şi a apărat principiul egalităţii religioase, fiind extrem de apreciat de colegii politicieni. S-a căsătorit în anul 1866 cu Ida Sophia, văduva locotenent-generalului Perry[5].

Nu ne este clar, din sursele consultate, dacă O’Brien a sosit în Principate din proprie iniţiativă sau a fost trimis într-o misiune specială de către Ministerul de Externe, prin intermediul ambasadorului Canning. Cert este că pe teritoriul românesc irlandezul a fost în continuă legătură cu consulul-general britanic de la Bucureşti, Robert Gilmore Colquhoun, şi cu viceconsulul din porturile dunărene Galaţi şi Brăila, Charles Cunningham.

În timpul şederii lui O’Brien în Principate situaţia internaţională a devenit şi mai tensionată, flotele britanice şi franceze din Mediterana apropiindu-se de Strâmtori. Pe 18/30 noiembrie 1853, flota turcă a fost surprinsă la ancoră în rada portului Sinope, fiind aproape nimicită de o escadră rusească. Succesul naval a îngrijorat la maximum cabinetele occidentale, care se temeau că Rusia avea să dea lovitura de graţie Sublimei Porţi. Şi Austria era preocupată de o eventuală împărţire a posesiunilor otomane, astfel că presiunea antiţaristă a puterilor europene a sporit, iar flotele puterilor maritime au intrat în Marea Neagră. Curând s-a ajuns la ruperea relaţiilor diplomatice şi apoi la intrarea Franţei şi a Marii Britanii în

---

5 Informaţii biografice după Charles Roger Dod, *Peerage, Baronetage and Knightage of Great Britain and Ireland for 1857, Including All the Titled Classes,* voi. XVII, London, 1857, pp. 427-428 şi Robert Henry Mair (editor), *Debrett's Illustrated House of Commons and the Judicial Bench,* London, 1867, p. 176.

război de partea turcilor. Principalul teatru militar a fost bazinul Mării Negre, planul puterilor maritime fiind de a cuceri punctele strategice din Peninsula Crimeea, pentru a slăbi astfel şi presiunea constantă asupra capitalei otomane.

În acest context, „chestiunea românească" a ajuns pe agenda diplomaţiei europene, reprezentanţii marilor puteri fiind de acord să permită apropierea dintre cele două principate suficient pentru a forma o barieră în calea expansiunii ţariste, dar nu pentru a-şi proclama independenţa de sub suzeranitatea turcească. Discutată în timpul conferinţei de la Viena în 1855 şi a congresului de la Paris din 1856, „chestiunea românească" era oficializată prin textul Tratatului de Pace de la Paris (18/30 martie 1856). Planurile elitei politice româneşti erau însă mai radicale şi, exploatând neînţelegerile dintre puteri, cercurile naţionale de la Bucureşti şi de la Iaşi au reuşit să pună bazele statului român modern prin dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza ca principe domnitor, prin consolidarea unirii Principatelor, prin întronarea prinţului străin şi prin obţinerea independenţei de stat. Era chiar programul politic pe care şi irlandezul O'Brien îl vedea potrivit pentru dezvoltarea resurselor spaţiului românesc.

CONSTANTIN ARDELEANU
Capitolul I

Plecarea din Constantinopol – Varna – Sulina sub control rus – Comerţul britanic pe Dunăre

În septembrie anul trecut[6], am plecat din Constantinopol la bordul vaporului austriac *Ferdinando I* spre gurile Dunării[7]. Vântul sufla aspru dinspre nord pe

6 1853.

7 Compania austriacă Lloyd avea curse regulate între Istanbul şi Galaţi, de unde călătorii puteau lua piroscafele altei societăţi de navigaţie (DDSG — Compania Austriacă de Navigaţie cu Vapoare pe

canalul Bosfor şi valurile se spărgeau furioase de promontoriul Sarayburnu. Pe drumul de la Tophane[8] către vapor, caicul în care mă aflam a fost cât pe ce să se răstoarne în câteva rânduri şi de-abia am reuşit să mă îmbarc. După-amiază târziu am ajuns în golful Büyükdere, unde ne-am oprit câteva minute ca să luăm la bord corespondenţa internunţiului austriac[9].

De pe vaporul nostru se vedeau escadra egipteană ancorată în faţa Văii Sultanului şi corturile verzi ale trupelor lui Abbas Paşa[10] pe dealurile din depărtare.

Flota turcească se desfăşura într-o linie oblică din mijlociii golfului Büyükdere până la intrarea în Marea Neagră. Fregata îngrijită de lângă noi, prima din linie, era comandată de căpitanul Slade[11], fost ofiţer în marina britanică, actualmente paşă în serviciul turcilor. Era prima zi a Curban Bairamului, şi navele turceşti şi egiptene erau vesel împodobite cu steaguri. Am trecut pe lângă *Mahmudia,* una dintre cele mai mari nave din lume, cu 120 de tunuri la bord, care arbora drapelul lui *Capudan Paşa,* prim-amiralul turc[12]. Nimic nu întrecea în forţă şi măreţie flota sultanului şi totul dădea de înţeles că ofiţerii şi marinarii o manevrează cu dibăcie şi vitejie.[13]

Din Valea Sultanului, de pe ţărmul asiatic, şi de la Therapia, de pe cel european, şi până la intrarea în Marea

---

Dunăre) ce făceau legătura, cu mai multe escale, cu Viena.

8 Tophane este acum parte a cartierului Beyoglu (Pera) din Istanbul, pe ţărmul european al oraşului, separat de peninsula istorică prin Cornul de Aur.

9 În anul 1853 internunţiul (ambasadorul) austriac în capitala otomană era baronul Karl Ludwig von Brück.

10 Abbas Hilmi Paşa era liderul Egiptului, care pusese la dispoziţia suzeranului său, sultanul Abdul Medjid (1839-1861), puternica flotă egipteană.

11 Căpitanul Adolphus Slade (1804-1877).

12 *Capudan Paşa* era numele dat comandantului flotei otomane.

13 În fapt, tocmai înfrângerea flotei otomane de către ruşi în bătălia navală de la Sinope (noiembrie 1853) a fost factorul ce a contribuit decisiv la implicarea Marii Britanii şi a Franţei în ceea ce avea să devină Războiul Crimeii.

Neagră se instalaseră din loc în loc baterii puternice. De obicei, în strâmtori, tunurile se aşază aproape de apă, dar la intrarea pe Bosfor bateriile sunt mai ridicate. După ce ne-am luptat câteva ore cu vântul de nord şi o Mare Neagră agitată, a trebuit să ne întoarcem şi să ancorăm pe timpul nopţii în largul golfului Büyükdere.

Cum vântul s-a mai domolit puţin spre dimineaţă, am pornit din nou şi în seara aceleiaşi zile am ajuns în micul port Burgas, iar vreo douăsprezece ore mai târziu am ancorat în faţa Varnei. Amândouă porturile au rade deschise, fără niciun fel de adăpost în faţa vântului de nord-est. Am lăsat acolo sume însemnate de bani lichizi, trimise de negustorii din Constantinopol agenţilor lor ca să cumpere cereale şi piei, cele mai tranzacţionate mărfuri la Burgas şi la Varna. Toate vânzările de pe teritoriul Turciei[14] se fac în monedă, negustorii refuzând cu încăpăţânare *kaimes* sau bancnotele care circulă în capitală. De la o vreme, valoarea aurului şi a argintului a crescut considerabil la Constantinopol. Moneda de aur de 100 de piaştri valorează acum 115, iar cea de argint de 20 de piaştri s-a ridicat la 22. Este însă interzis prin lege să faci speculă cu variaţiile ratei de schimb şi dacă vinzi sau cumperi monedele de aur sau argint peste valoarea lor nominală te pasc pedepse aspre.

În apropiere de Varna am găsit cantonaţi zece mii de ostaşi. Fortificaţiile erau solide, dar tunurile nu erau manevrate foarte eficient: pe când ne aflam în port, în largul mării au trecut trei cuirasate – egiptene, după cum arătau – care au salutat oraşul şi a durat trei sferturi de ceas să li se răspundă la salut, timp în care navele ajunseseră probabil prea departe pentru a mai auzi.

Cei mai mulţi dintre localnici sunt creştini care, de când au poposit în vecinătate arabii lui Abbas Paşa, au început, se pare, să se teamă permanent pentru vieţile şi avutul lor.

În dimineaţa când am plecat de la Varna, am ancorat

14 Teritoriul Bulgariei de astăzi, cu cele două porturi menţionate, Burgas şi Varna, făcea parte din Imperiul Otoman.

la vreo doi kilometri de gurile Dunării. Cum adâncimea apei deasupra barei[15] era de numai doi metri, nu neam putut apropia mai mult. Întinderea de apă tulbure din faţa noastră era presărată cu epave. Priveliştea era teribil de dezolantă. Acolo unde apa era mică, prin valurile gălbui ale mareei se zăreau carenele întunecate ale vaselor ca nişte cadavre pe jumătate îngropate, iar în alte locuri vârfurile catargelor epavelor se ridicau din apă asemenea braţelor întinse ale unui om care se îneacă. Pe ţărm, o navă eşuată, de construcţie olandeză, putrezea la soare, iar în apropierea noastră câţiva bărbaţi în bărci încercau să pescuiască încărcătura unui vas ce se scufundase cu o zi în urmă. Dincolo de bară ne aştepta un vapor să ne ducă în amonte pe Dunăre. Am plutit până la el cu un barcaz cu pânzele întinse, căci vântul era bun; pe deasupra, şase bărbaţi trăgeau la vâsle barcazului, în vreme ce altă ambarcaţiune, tot cu şase rame, şi ea cu pânzele ridicate, îl remorca. După vreun ceas am ajuns la vaporul care ne aştepta pe Dunăre şi, după ce am luat micul dejun la bord, am coborât pe uscat să vizităm oraşul Sulina.

Sulina aparţine Rusiei[16]. Oraşul înseamnă cu totul două şiruri de case de lemn cu etaj, ce se întind de-a lungul malului Dunării, cu o mlaştină sumbră în spatele lor. Cele mai multe case sunt construite pe piloni, în mijlocul unor bălţi de apă puturoasă care se scurge din mlaştina cu pricina. Locul duhneşte de febră în lunile de vară şi este aproape de nelocuit iarna, din cauza frigului. Mateloţi, pescari, cârciumari şi proprietari de limburi[17], câţiva soldaţi ruşi şi unul sau doi preoţi ortodocşi alcătuiesc populaţia oraşului Sulina. Am numărat mai bine de două sute de vase de diferite mărimi ancorate pe fluviu. Unele erau acolo de trei luni, neputând să treacă peste bară! De la începutul lunii iunie, aproape fiecare încercare de a ieşi

15 Bara este pragul de aluviuni ce se depun la gura de vărsare a unei ape curgătoare într-o mare cu maree slabe.

16 Rusia anexase întreaga Deltă a Dunării în anul 1829, prin prevederile păcii ruso-otomane de la Adrianopol.

17 Mici nave fluviale.

pe mare se dovedise dezastruoasă şi oamenii par să fi renunţat la gândul de a tăia un canal prin bară. La gura fluviului era o navă de dragat rusească; judecând după crustele de noroi care o acopereau şi după aspectul ei mizerabil şi părăsit, mai mult ca sigur că nu fusese folosită de multă vreme. În apropierea ei era o canonieră rusească. Singurul om de pe punte, un marinar înalt, într-un palton de culoarea glodului, stătea atârnat peste bordaj şi arunca fire de paie în apă.

În conformitate cu tratatul de la Adrianopol, insula Sf. Gheorghe, pe care se află Sulina, ca şi celelalte insule ale Dunării, n-ar trebui să fie locuită[18]. Însă ruşii au construit o staţie de carantină la capătul de sud-est al insulei Letea şi puţin mai târziu au ridicat micul oraş Sulina, pe care s-au declarat stăpâni. La capătul opus al insulei Sf. Gheorghe, la intrarea pe braţ, ruşii au construit o altă staţie de carantină. Restul insulei Sf. Gheorghe este o mlaştină pustie.

Şi fără alte cauze, nivelul scăzut al apei deasupra barei de la gura Dunării, înregistrat din luna iunie, ar fi fost destul pentru a lovi în comerţul Brăilei şi Galaţilor. Totuşi, mi se pare că, cu puţină voinţă din toate părţile, ar fi cât se poate de simplu să păstrezi deschisă trecerea peste bară la o adâncime de patru, cinci metri. După cât de greu s-a tras la rame de la vapor la Sulina, curentul era foarte puternic; trebuie să fi avut o viteză de cel puţin şapte kilometri pe oră. N-ar fi nevoie decât să se grebleze bancul de nisip colmatat, iar forţa curentului l-ar lua cu sine. O dragă prevăzută cu raşchete, nu cupe, ar izbuti numaidecât. Tot aşa, dacă ar fi piloni de sprijin pe amândouă malurile fluviului canalul ar rămâne deschis permanent; însă chiar şi fără asemenea cheltuieli, vasul de dragat folosit corespunzător poate asigura un canal bun de navigat, cu o adâncime chiar de trei metri şi jumătate în lunile de vară.

---

18 Conform tratatului din 1829, pe insulele ce formează Delta Dunării nu se puteau institui aşezări umane, cu excepţia celor necesare serviciului de carantină.

Şi braţul Sf. Gheorghe, care se întinde între cealaltă parte a insulei şi limita dreaptă a fluviului[19], poate deveni navigabil. În locurile cel mai puţin adânci, apa are trei metri şi jumătate; nivelul apei la bară, la gura acestui braţ, variază între doi şi patru metri. Nu s-au făcut până acum măsurători precise şi nici n-au fost plasate geamanduri; aşa încât niciun vas nu foloseşte această rută.

Braţul Chilia, care separă insula Letea de Basarabia, este navigabil pe întreaga lungime, însă fiind în stăpânirea Rusiei, pe acolo nu trec niciodată vasele altor naţiuni.

Anglia este ţara cea mai interesată ca gurile Dunării să ajungă navigabile şi numai ea a arătat o dorinţă sinceră şi statornică de a se înfăptui acest lucru.

În anul 1851, exporturile Brăilei pe Marea Neagră s-au ridicat la 778.157 de lire sterline, iar importurile pe Dunăre la 334.078 de lire. În acelaşi an exporturile Galaţilor pe mare au însumat 496.368 de lire, iar importurile 374.233 de lire, în total la 1.982.836 de lire. Supuşii britanici şi vasele britanice au cea mai importantă contribuţie la dezvoltarea comerţului în această zonă, aşa încât este de datoria guvernului britanic să-şi folosească influenţa pentru a îndepărta toate piedicile din calea liberei navigaţii la gurile Dunării.

După vreo douăsprezece ore de la plecarea din Sulina, am ajuns la Galaţi şi de acolo, după ce am debarcat o parte din încărcătură şi câţiva pasageri, ne-am continuat drumul spre Brăila, care se află la cam douăzeci de kilometri în amonte.

CAPITOLUL II

Carantina în Principatele Române – Brăila – Cu brişcă spre Galaţi – Soldaţii ruşi – Galaţi – Soarta refugiaţilor polonezi – Cu vaporul austriac spre Giurgiu – Condiţiile de călătorie

---

19 În original „şi malul bulgăresc al Dunării”, informaţie, evident, eronată.

Toţi cei care vor să ajungă în Moldova sau Ţara Românească din Turcia sunt obligaţi să facă patru zile de carantină. Este o simplă măsură poliţienească, întrucât Turcia europeană a avut în anii din urmă aceeaşi situaţie a sănătăţii publice ca oricare altă ţară din Europa. Între Constantinopol şi Malta este acum doar o carantină de formă, iar între Constantinopol şi Trieste nu mai este deloc. În Principate carantina înseamnă o detenţie politicoasă de patru, cinci zile, în care poliţia are răgazul să se informeze în legătură cu opiniile tale politice şi cu scopul vizitei.

După ce am debarcat în carantina de la Brăila, un ofiţer de poliţie mi-a cerut paşaportul. I-am arătat un *teskéré,* un ordin al autorităţilor turce de la Constantinopol de a fi primit fără nicio piedică în Moldova şi Ţara Românească. Însă ofiţerul l-a dat la o parte cu dispreţ. Apoi i-am arătat paşaportul englez, vizat corespunzător. Şi n-a mai avut nicio obiecţie. Însoţit de alţi pasageri care debarcaseră odată cu mine şi de o gardă de soldaţi munteni, mi-am făcut intrarea solemnă în carantina de la Brăila. Cei închişi în această carantină ar trebui să-şi aducă cu ei aşternuturi şi alte obiecte de strictă necesitate. Din fericire, un negustor grec care mergea la Bucureşti împreună cu familia, intrat în carantină odată cu mine, a fost foarte amabil şi mi-a împrumutat un aşternut, iar de la gardian am închiriat un butoiaş pe care-l văzusem în faţa uşii ca să-l folosesc la spălat.

De-a lungul zilei gardianul venea cu mâncarea la ore fixe. Cum nu-i plăcea să facă mai multe drumuri de la bucătărie la vizuina unde eram întemniţat, aducea o singură dată toate cele necesare. O dată, la prânz, a apărut cu un castron într-o mână şi un vas de lut în cealaltă. În castron era supă, în vas carne fiartă sau pilaf sau amândouă la un loc. Iar prin buzunare vârâse şi restul mesei; câteodată, când nu mai găsea loc în buzunare, unele lucruri mai mărunte le aducea în dinţi. După ce a aşezat pe masă castronul şi blidul, a scos la lumină o farfurioară, o furculiţă de fier minusculă, o lingură din

acelaşi metal şi un cuţit ruginit. Din aceeaşi farfurioară am mâncat supa, încet şi anevoios, ca şi pilaful şi carnea sau ce mai era acolo. N-am încercat să schimb vesela după fiecare fel, căci în prima zi, rugându-l pe gardian să spele farfuria după ce mâncasem supa, am văzut că se pregătea s-o şteargă cu o cârpă pe care a scos-o din buzunar.

În dimineaţa de după sosirea mea în carantină, la uşa celulei a apărut un ofiţer de poliţie cu un catastif sub braţ, urmat de un bărbat cu o călimară uriaşă de lemn, în care se afla un toc mare şi rudimentar. „Cum te cheamă?” a întrebat ofiţerul, deschizând catastiful, îi dădusem numele în seara dinainte, dar părea să creadă c-ar fi putut suferi unele modificări în timpul nopţii. În fiecare dimineaţă cât am rămas în carantină mi-a pus aceeaşi întrebare, de parcă numele meu ar fi avut viaţă proprie şi s-ar fi supus unei cu totul alte legi sanitare. I-am spus vârsta şi locul naşterii. „Eşti căsătorit?”, a întrebat ofiţerul. Am răspuns că nu. „Atunci, a continuat de parcă era o consecinţă a răspunsului meu, câte cămăşi ai?” Apoi mi-a verificat toate articolele din garderobă, mi-a numărat banii, s-a uitat prin hârtiile de pe biroul meu şi, în fine, m-a întrebat de ce merg la Bucureşti şi ce prieteni am acolo.

În sfârşit, s-au scurs şi cele patru zile de carantină, iar gardianul mi-a adus vestea bună că sunt liber să-mi continui drumul. În acelaşi timp mi-a înmânat nota de plată a cheltuielilor din timpul detenţiei. Mâncarea, servită după cum am povestit, m-a costat zece franci pe zi. În plus, a trebuit să plătesc chiria pentru celulă şi leafa gardianului cel mintos.

Aşezarea căreia îi zice „oraşul Brăila” este de fapt o câmpie întinsă şi prăfoasă pe care sunt răspândite ici şi colo case. Aproape de malul Dunării e un şir lung de prăvălii şi de magazii îndesate cu cereale. Din lipsă de spaţiu însă, mormane de porumb zăceau în plină stradă. În această parte a oraşului, am văzut la fiecare colţ oameni bătând grâul şi strângând boabele în grămezi ori cărându-le pe nişte mici vase legate la malul apei. Practic, locul revărsa de cereale. E mare păcat că o bună parte dintre

acestea se pierdeau fiindcă nu existau mijloace de a le transporta către alte pieţe.

Singurele posibilităţi de cazare pentru călătorii ajunşi la Brăila sunt hanurile. Se părea că cel mai puţin murdar ar fi Locanda Rossa. Este o clădire de lemn de formă rectangulară, cu o curte în mijloc. Are un etaj, iar uşile camerelor dau într-o galerie aflată la vreun metru de sol şi care merge de jur împrejurul curţii.

La han locuiau mai cu seamă ofiţeri ruşi şi alte câteva persoane bine îmbrăcate, care păreau destul de mulţumite de locuinţă, deşi trebuie să fi dus o luptă necontenită pentru teritoriu cu miile de mici tovarăşi ce se găseau din abundenţă în fiecare crăpătură şi ungher ale bătrânului han. Pe peretele de lângă uşa fiecărei camere era atârnat un bazin de cositor plin cu apă, din care curgea un firicel cu care se spălau oaspeţii. În acest loc fermecător am petrecut eu o noapte. Singurele pregătiri ce se făcuseră pentru găzduirea mea erau o saltea de paie şi o pătură. M-am trezit în zori, mi-am luat într-o geantă un schimb de haine şi m-am dus la o baie turcească din vecinătate, de unde o oră mai târziu m-am întors curat şi mulţumit. Pe urmă am fost la micul dejun la viceconsulul englez[20], care venise de la Galaţi în noaptea dinainte şi care m-a găzduit în casa lui cât am rămas în Brăila.

Oraşul e plin de praf ca deşertul. Respiri, mănânci şi dormi în praf; praful preface apa din pahar în noroi, şi aşa trebuie s-o bei. Să muşti ţărâna nu mai pare aşa o soartă crudă după o şedere îndelungată într-un asemenea loc.

Am plecat de la Brăila la Galaţi într-o brişcă de nuiele, fără arcuri, trasă de doi căluţi sprinteni. Cum briştile sunt cele mai bune mijloace de transport public din oraş, iar drumul e ascuns sub un covor gros de praf, n-am simţit prea mult absenţa arcurilor. La marginea oraşului, am trecut pe lângă o tabără rusească de două mii de soldaţi.

După vreo oră şi jumate de mers întins, am ajuns pe

20 Charles Cunningham, în acea perioadă viceconsul al Marii Britanii la Galaţi şi Brăila.

malul Siretului, graniţa dintre Ţara Românească şi Moldova. Aici a trebuit să arăt paşaportul ce-mi fusese dat de poliţia din Brăila. Am trecut râul pe un pod de pontoane, înjghebat de ruşi cu vreo două luni în urmă, şi, odată ajuns pe malul celălalt, a trebuit să-i arăt paşaportul şi grănicerului moldovean. Siretul e lat de vreo 60 de metri şi e la fel de tulbure ca Dunărea.

Cu vreun sfert de ceas înainte să ajungem la râu am trecut printr-un sat unde erau cantonaţi 500 de soldaţi ruşi care tocmai se pregăteau de apel. Erau bine făcuţi, cu înfăţişare milităroasă, mai ales subofiţerii, cei mai mulţi între 30 şi 40 de ani şi cu privire aspră de veteran. Erau îmbrăcaţi în uniforme cu veston verde, centiron de culoare albă şi pantaloni tot albi. Pe cap purtau căşti oarecum asemănătoare cu cele ale pompierilor din Londra, cu un vârf de alamă de vreo zece centimetri în creştet şi vulturul Rusiei în faţă. Erau echipaţi cu muschete cu capse cu percuţie şi ţevi lustruite şi prinse cu cercuri de alamă de jur împrejur, după modelul flintelor franceze. Mantalele şi le cărau într-o învelitoare rotundă de piele, aşezată deasupra raniţelor de piele de vacă. Am remarcat însă că nu erau încălţaţi cu bocanci ca soldaţii noştri, ci cu cizme de cauciuc. Între timp am aflat că aceasta este uniforma purtată de aproape întreaga infanterie rusă de linie. Când soldatul rus se întoarce în cazarmă, îşi scoate imediat casca, vestonul, centironul şi pantalonii şi rămâne în indispensabili lungi până sub genunchi, cu bonetă neagră de postav şi o manta cafenie, strânsă la mijloc şi lungă până la glezne. În această uniformă îşi îndeplineşte toate corvezile. O spun cu toată părerea de rău, înfăţişarea impecabilă a soldatului rus la paradă e o chestiune de suprafaţă, căci cămaşa, izmenele şi lenjeria lui de corp sunt de obicei într-o stare de murdărie îngrijorătoare.

Înainte de a ajunge la Galaţi, am vizitat o fabrică de conserve de carne, care a fost înainte a faimosului domn Goldner[21], dar care acum este în proprietatea domnilor

21 Stephen Goldner, antreprenor britanic, a deschis la Galaţi în 1844 o fabrică de conserve de carne ce furniza produse Amiralităţii

Powell. Douăzeci de măcelari englezi lucrează în această fabrică, restul muncitorilor fiind localnici. Clădirile fabricii sunt de lemn şi se găsesc într-o curte largă, cu o împrejmuire într-o parte unde sunt închişi la un loc mai multe sute de porci cu părul zbârlit. Cererea mare de carne conservată preparată în această fabrică este o dovadă vie a excelentei sale calităţi. Având în vedere că această chestiune a cărnii conservate a fost atât de mult timp în atenţia publicului, se cuvine să adaug că, după cum am aflat, actualii proprietari cumpără pentru fabrica lor cea mai bună carne de vită, porc şi oaie din ţară.

Pe dealurile ce se ridică deasupra Galaţilor îşi întinseseră tabăra 2.500 de ruşi şi am văzut santinelele postate pe înălţimile de unde puteau ţine sub observaţie Dunărea. În taberele ruse nu pare să se respecte vreo regulă de igienă, fiindcă, după cum am constatat, în preajma lor aerul e greu de mirosuri pestilenţiale. Cred că asta este una dintre principalele cauze de boală în rândul soldaţilor ruşi.

Galaţii arată mult mai bine decât mohorâta Brăilă. Străzile sunt destul de late şi binişor pavate. Pe strada principală sunt câteva magazine arătoase şi peste tot e o forfotă plăcută şi adie un vânt de prosperitate. În lungul fluviului, mărginind oraşul, se întinde un chei foarte frumos, bine construit, cu debarcadere largi şi magazii încăpătoare. Cheiul nu exista până acum câţiva ani şi prin partea asta a oraşului nu puteai merge decât pe nişte scânduri, care abia de te fereau de noroiul negru şi de apa puturoasă de dedesubt, a cărei duhoare otrăvea atmosfera. E în bună măsură meritul autorităţilor că localitatea a ajuns primitoare şi înfloritoare. Spre deosebire de Brăila, Galaţiul are un hotel elegant şi confortabil şi o înfăţişare de oraş european prosper. Dacă s-ar îmbunătăţi navigaţia pe Dunăre, aşezarea ar dobândi inevitabil o mai mare importanţă. Cât despre autorităţile din Brăila vecină, se

---

britanice. în anii 1851-1852, firma a fost implicată într-un imens scandal, când problemele unei expediţii arctice au fost puse în legătură cu calitatea îndoielnică a conservelor livrate de Goldner.

pare că-şi pierd tot timpul în dispute cu consulii puterilor străine. Cât am stat acolo în carantină, un muntean s-a dus să-şi adape calul în Dunăre şi curentul puternic i-a târât pe amândoi în larg. Bietul om s-a înecat, dar calul s-a întors la mal viu şi nevătămat. Un grec ionian din Izmir aflat pe un barcaz în apropierea locului unde s-a petrecut accidentul a încercat, cu riscul vieţii, să-l salveze pe muntean. În zadar însă. Când incidentul i-a fost raportat ispravnicului de Brăila, acel individ, în înţelepciunea lui, a hotărât ca grecul să fie băgat la închisoare pentru că nu izbutise să-l salveze pe înecat. N-aş şti să spun cât timp ar fi rămas bietul grec închis ca un nelegiuit dacă chestiunea n-ar fi ajuns la urechile viceconsulului britanic de la Galaţi. Acesta nu numai că l-a eliberat, dar a şi obligat autorităţile să-i plătească despăgubire pentru întemniţare neîntemeiată.

De când au ocupat trupele ruse Principatele, regulamentele poliţiei s-au înăsprit prin ordinul autorităţilor ţariste: străinii bănuiţi de intenţii politice necurate nu sunt primiţi, iar refugiaţii care încearcă să intre în ţară sunt arestaţi pe loc. De curând, trei bărbaţi au ajuns pe înserate la bariera Galaţilor. Cei de la poliţie care i-au interogat n-au fost convinşi de răspunsurile lor şi i-au reţinut. Spuneau că sunt englezi, dar numai unul dintre ei avea paşaport britanic şi doar acela a fost adus la viceconsulul Cunningham; ceilalţi doi au fost închişi până la noi dispoziţii. Insul încredinţat domnului Cunningham spunea că se numeşte Shaen. Paşaportul lui era emis de Ministerul de Externe, semnat de lordul Palmerston[22], fiind corespunzător vizat şi eliberat pentru „Dl Shaen, supus britanic, spre a-i servi la călătoria pe continent”. Fiind interogat în aparte de către viceconsul, omul a mărturisit că este refugiat polonez şi că bărbaţii care îl însoţesc sunt fraţii lui. Omenos, domnul Cunningham a reuşit să-l scoată pe Shaen din ţară în siguranţă; pentru ceilalţi doi n-a putut face nimic. Amândoi fraţii lui Shaen au fost curând trimişi la Odessa, unde unul dintre ei, fost ofiţer în serviciul

22 Henry John Temple, viconte Palmerston (1784-1865), politician britanic, ministru de externe la acea dată.

Rusiei, a fost executat public, prin împuşcare; despre soarta celuilalt nu se mai ştie nimic.

În vreme ce scriam această pagină am fost încunoştinţat că aghiotantul lui Omar Paşa[23] a ajuns la Giurgiu cu o scrisoare adresată prinţului Gorceakov[24], comandantul-şef al trupelor ruse, prin care Rusiei i se punea în vedere să se retragă din Principate. Depeşele aghiotantului turc au fost înaintate de către poliţie, dar el este ţinut prizonier la Giurgiu până la sosirea răspunsului prinţului Gorceakov.

După cele câteva zile petrecute la Galaţi, în locuinţa primitoare a viceconsulului englez, m-am îmbarcat la bordul unuia dintre vapoarele Companiei Dunărene cu destinaţia Giurgiu.

Salonul acestor vapoare este amenajat pe puntea superioară, iar dedesubt, pe puntea principală, se află un alt salon mare, cu o cabină la pupa pentru doamne. Salonul de pe puntea superioară era un loc foarte plăcut, unde erai ferit de soare şi răcorit de adierea care pătrundea pe ferestrele aflate de-o parte şi de alta a încăperii. Cel de pe puntea principală, în schimb, era un fel de bârlog mohorât. În salonul de sus culorile erau deschise şi plăcute, gândite să-ţi menţină buna dispoziţie; dedesubt totul era de un negru funerar, potrivit pentru orele lungi şi febrile pe care erai sortit să le petreci aici în timpul nopţii.

Micul dejun, prânzul şi ceaiul ne-au fost servite cu ceva din curăţenia şi rigoarea ţărilor creştine, dar noaptea pasagerii au fost nevoiţi să se descurce pe cont propriu, ca păsările cerului sau fiarele pădurii. Cât despre servitori, din partea lor n-aveam decât să ne facem culcuş pe catarge sau sub prova ori să dormim în albia fluviului. Ştiam doar că locul nostru de odihnă era fie bârlogul murdar de jos, unde puteam împărţi o canapea îngustă cu miriade de insecte mici şi răzbunătoare, fie puntea rece şi

---

23 Omar Paşa era atunci comandantul trupelor otomane din Bulgaria.

24 Cneazul Mihail Dimitrievici Gorceakov (1793-1861), şeful Statului-Major al armatei ţariste şi aghiotant al ţarului Nicolae I. Prinţul a condus armatele care au ocupat Principatele în vara anului 1853.

umedă. Sunt şi alte lucruri care tulbură somnul în afara frământărilor minţii, şi dacă cineva se îndoieşte de asta, să-l lăsăm să petreacă o noapte la bordul unuia dintre vapoarele Companiei Dunărene.

Pe aceste vase lângă uşa cabinei e o nişă consacrată tainelor toaletei. Dimineaţa, pasagerii, cu părul vâlvoi şi ochii injectaţi, au pornit într-o procesiune sumbră într-acolo. În nişă era o ţeavă prin care treceau apele tulburi ale Dunării, şi aşa ne-am făcut abluţiunile. Astfel, am ajuns pe punte mânat de cele mai necreştineşti sentimente. Mă tem că am fost nepoliticos cu servitorii atunci când mi-au adus cafeaua, căci licoarea părea mai degrabă noroi subţire decât *mocha.* Nu neg însă că servitorii ar fi putut fi făpturi vrednice de preţuire, mai potrivite să slujească providenţa şi prea bune pentru a-i servi pe muritorii de rând. Cred însă că după o asemenea noapte nici cel mai bun şi mai îndurător dintre oameni n-ar fi găsit într-însul măcar un strop de lapte şi miere pentru a-şi îndulci cafeaua.

CAPITOLUL III

Pregătiri de război – Hârşova – Cernavodă – Drumul spre Constanţa – Greutăţile construirii unui canal în Dobrogea

Ici, colo, în lungul ţărmului drept al Dunării se aflau mici tabere ale armatei turce, iar pe toate dealurile mai răsărite erau puncte de observaţie. La răstimpuri, dintre pâlcurile de copaci de pe mal se iveau câţiva călăreţi care se opreau să se holbeze la noi, apoi se făceau nevăzuţi. Când şi când, în câte o vâlcea ferită se înfăţişau privirii o cocioabă pitorească, trei, patru cai priponiţi în apropiere şi lăncile călăreţilor înfipte în pământ. Pe malul celălalt, în faţa unor căsuţe, în posturi de observaţie ridicate pe piloni la vreo doi metri înălţime, erau gărzile muntene din cordonul sanitar; trupele ruse nu se vedeau pe nicăieri. La Hârşova staţiona o unitate turcă. Pe dealuri erau mai

multe baterii de artilerie de câmp; nu departe erau caii soldaţilor. Între soldaţii care se plimbau prin oraş sau de-a lungul malului am zărit fustanele şi armele splendide ale albanezilor.

Mai sus de Hârşova este oraşul Cernavodă, unde se găsea, ca şi mai înainte, o puternică unitate turcă. Câteva mori sunt construite pe fluviu, dar curentul nu este foarte puternic prin părţile acestea şi roţile se învârteau foarte încet. Pe mal, nişte pescari îşi reparau plasele şi bărcile lungi ca nişte canoe, iar lângă ei se jucau copiii lor, pe jumătate despuiaţi. Am zărit femei cărând poveri pe cap şi ţărani lucrând din greu pe câmp în mormăitul vlăguit al roţilor de moară. Toate acestea contrastau în chip ciudat cu sumbrele pregătiri de război. În apropierea pescarilor, ţanţoşi şi înarmaţi până-n dinţi, se plimbau neînfricaţii albanezi; în spatele zidului cu şanţuri de apărare lângă care ţăranul îşi lucra pământul se vedea temuta artilerie. Soarele zâmbea strălucitor deasupra tuturor – deasupra copilaşilor ce se jucau lângă părintele lor şi deasupra arnăutului a cărui meserie e lupta, deasupra liniştitei vieţi rurale şi deasupra vârfurilor ascuţite ale baionetelor din tabără.

La vreun kilometru în aval de Cernavodă curge râul cu acelaşi nume. De aici şi până la Marea Neagră nu sunt mai mult de 60 de kilometri. La un moment dat a fost vorba să se construiască un canal care să-l lege de oraşul Constanţa, pentru a evita astfel pericolele tot mai mari de la an la an pentru navigaţia la gurile Dunării. Nu demult a fost redactat un raport în această privinţă, însă cum n-a fost niciodată făcut public, poate că n-ar fi rău să-l prezint în aceste pagini. Întreg teritoriul a fost bătut la pas şi ce urmează este rezultatul unei observaţii atente.

Cernavodă este o apă repede, care izvorăşte din lacul Carasu şi curge spre Dunăre cu o viteză de cel puţin şapte kilometri pe oră. Valea prin care se rostogoleşte acest râu este mărginită de dealuri înalte. De-a lungul culmilor, pe partea estică a văii, se întinde un drum până la Carasu, care apoi coboară până la malul apei. Lacul Carasu este în

fapt un şir de lacuri întinse de la SSE la NNV preţ de vreo 20 de kilometri. Apa este adâncă în cel mai mare dintre lacuri, dar în canalele care fac legătura între ele rareori trece de 30 de centimetri. După puţin timp, drumul părăseşte malul lacului Carasu şi, după ce urcă şi coboară câteva dealuri, coboară iarăşi în locul unde apa numită Caramurat trece pe lângă Kouziel[25], iar de acolo traversează spre satul Burlac, o întindere de teren jos, care cred că e impracticabilă în perioadele ploioase şi primăvara după topirea zăpezilor. Burlac se află la o distanţă de patru ore şi jumătate de Cernavodă şi la trei ore şi jumătate de Constanţa. Urmele râului se pierd la vreo doi kilometri mai sus de Burlac, iar cursul este alimentat aici numai de apa de ploaie, căci la momentul când l-am traversat era aproape secat. În fapt, pesemne că izvoarele ce alimentează cursul inferior al râului provin în principal din lacul Carasu. Dincolo de el nu mai există vreun izvor sau fir de apă, în afara apei de ploaie.

Valea se termină la Burlac sau puţin mai sus de el, fiind închisă de dealuri destul de înalte, de pe culmile cărora, de la nord la sud, se întinde pe o distanţă mare un şir de văi cu păşuni mănoase.

La Burlac drumul urcă pe unul dintre dealurile ce închid cursul râului Cernavodă. Suişul continuă aproape un ceas, după care drumul trece pe lângă ruinele oraşului Dryanlar[26], altădată important, acum complet nelocuit. La o distanţă de zece minute de aici este cel mai înalt punct al drumului, de unde, din direcţia de unde am venit, se poate desluşi pentru prima dată Marea Neagră. De aici şi până la mare mai sunt patruzeci de minute de mers călare. În zadar m-am uitat cu ocheanul de pe această culme căutând ceva care să semene cu o cărare, n-am văzut nimic. Cum nu aveam alte instrumente cu mine, n-am reuşit să aflu altitudinea exactă a acestui punct, însă cred că trebuie să aibă mai bine de 100 de metri peste nivelul mării. De aici drumul coboară până aproape de Lacul Siutghiol, de unde

25 Localitate neidentificată.

26 Localitate neidentificată.

trece peste un alt şir de văi de-a lungul ţărmului Constanţei.

Constanţa este aşezată pe un promontoriu proiectat în mare, cel mai sudic punct al promontoriului formând o latură a golfului sau micii sale rade. Oraşul este într-o stare jalnică după trecerea ruşilor, care au dat dovadă de asprime distrugând acest loc. Constanţa se află la circa 50 de metri deasupra nivelului mării. Micul port, mărginit de un vechi dig ridicat, după câte se pare, de romani, are acum numai vreo doi metri adâncime, fiind plin de bucăţi prăvălite din întăritură şi de nisipul adus din mare de vânturile dinspre est. Nu poate adăposti decât cel mult 12-15 vase mici. Golful sau rada ar fi destul de protejate dacă digul ar fi reparat sau extins, iar golful curăţat de nisip şi de resturi, caz în care ar avea loc chiar 50-60 de vase mici cu o încărcătură de 150-200 de tone. Restaurarea digului n-ar fi cu neputinţă, căci la faţa locului se află piatră de toate mărimile.

După ce am cercetat Constanţa, am hotărât să mă întorc la Dunăre pe drumul ce trece prin Rasova, ca să compar avantajele celor două rute.

Am mers aşadar vreo doi kilometri spre sud până la capătul valului de pământ numit Valul lui Traian, care străbate localitatea din apropiere de Rasova şi se opreşte aici, în locul unde se pare că pe vremuri se vărsa Dunărea în mare. N-am văzut însă niciun fel de urme ale unui curs de apă pe care să se întemeieze o asemenea presupunere. La capătul Valului lui Traian este un şir destul de regulat de movile care seamănă foarte bine cu unele tabere romane din Scoţia. Acest loc este mult deasupra nivelului mării, iar lanţul de stânci continuă neîntrerupt, oprind revărsarea apei după ploile puternice de primăvară şi de toamnă. Preţ de vreo două ceasuri drumul merge paralel cu Valul lui Traian, apoi continuă cu un urcuş lejer. Am ajuns astel într-un loc de unde se vede toată valea Cernavodei şi satul Burlac, apoi am coborât în micul sat tătăresc Alacap[27], unde am stat vreun sfert de ceas, iar de

27 Aşezare numită acum Poarta Albă.

acolo drumul ne-a purtat pe dealurile ce alcătuiesc marginea sudică a văii Cernavodei până dincolo de localitatea Carasu, de unde, traversând două dealuri uriaşe, am ajuns la un mic lac mocirlos mai jos de Idris[28]. De acolo, după nouă ore şi jumătate de călărit din greu, am ajuns la malul Dunării, la jumătate de oră în aval de Rasova. Această a doua rută nu seamănă nici cu o albie de râu, nici nici cu un drum obişnuit, ca acela de la Cernavodă.

În afară de cele amintite, piedicile pentru amenajarea unui canal se dovedesc a fi, în primul rând, elevaţia considerabilă şi continuă de la malul Dunării către interior, puţin mai sus de Burlac. Nu pot spune care este nivelul acestei elevaţii din lipsa instrumentelor, însă trebuie să depăşească cu mult ce poate fi înlăturat prin tăiere, chiar şi cu ecluze foarte numeroase. În al doilea rând, şirul de dealuri ce se întinde de-a lungul ţărmului mării, care nu este sau nu pare să fie spart de vreo deschidere care să lege litoralul de vreuna dintre văile care merg până la Dunăre.

Cea mai mare parte a drumului de la Cernavodă este excelent şi ar fi putut fi folosit de Compania Austriacă dacă şi-ar fi continuat planul de a face din Constanţa portul din care vasele de mărfuri sau de pasageri ale Companiei Dunărene ar fi plecat spre Constantinopol.

N-au fost organizate staţii de poştă pe niciuna dintre rutele de mai sus, dar nu e greu să faci rost de cai, iar căruţe mici şi comode se găsesc.

CAPITOLUL IV

Obstacolele în calea navigaţiei la gurile Dunării – Silistra – Giurgiu – Controlul paşapoartelor – în aşteptarea plecării diligenţei

Conform tratatului de la Viena, marile fluvii ale

28 Idris-Kuius, astăzi satul Veteranu.

Europei trebuie să fie deschise navigaţiei pentru vasele tuturor naţiunilor, dar este evident că, din nepăsare sau în mod intenţionat, Dunărea va fi foarte curând închisă cu totul. Trebuie să ne amintim că nu doar braţul Sulina, ci şi Sf. Gheorghe şi Chilia sunt acum în mâinile Rusiei. La intrarea pe canalul Sulina, braţul principal al Dunării, ruşii au construit pe insula Letea un centru de carantină, iar în partea opusă s-au statornicit în oraşul Sulina. Un alt centru de carantină controlează intrarea pe braţul Sf. Gheorghe, iar un stabiliment similar se află la gura Chilia. Dacă tratatul de la Viena ar fi literă de lege, puterile interesate în păstrarea liberei navigaţii pe Dunăre ar trebui să insiste să fie respectat. Şi recentul tratat de la Adrianopol, prin care semnatarii au fost de acord ca insulele Dunării să nu fie locuite, a fost încălcat; dar chiar şi această încălcare ar putea fi trecută cu vederea dacă Rusia ar respecta acordul solemn de a păstra braţul Sulina în stare navigabilă. Pe baza acestei înţelegeri, Austria a acceptat ca fiecare dintre vasele sale ce tranzitează gurile Dunării să plătească Rusiei o taxă de doi dolari în contul cheltuielilor pe care ruşii le-ar face pentru întreţinerea canalului. Până în clipa de faţă, plata s-a făcut cu sfinţenie, dar felul în care Rusia a înţeles să-şi respecte obligaţiile se poate deduce din ceea ce-am spus despre situaţia gurilor Dunării la începutul acestor pagini.

Nu mult după ce am părăsit Cernavodă am trecut de oraşul Silistra. Aici trupele turceşti păreau mult mai puternice decât în oricare dintre locurile văzute înainte. Felul în care erau distribuite trupele şi dispuse tunurile dovedeau precizie militară şi metodă, şi se vedea imediat că locul se afla sub comanda unui ofiţer inteligent. M-am interesat şi am aflat că la Silistra se afla comandamentul unui general ungur aflat în serviciul Porţii.

A doua zi pe la prânz am intrat pe canalul noroios ce duce la Giurgiu. O insulă împarte Dunărea în două braţe. În stânga se află Giurgiu, iar pe malul drept al Dunării, la circa doi kilometri în amonte, este oraşul turcesc

Rusciuc[29]. În Giurgiu, aproape de fluviu se văd ruinele unei vechi fortificaţii, dar altfel intrarea în oraş nu este apărată de nimic, cu excepţia noroiului în care pare să fie afundat. În 1829 armata rusă a traversat Dunărea la câţiva kilometri în aval de acest loc. Într-o noapte pontoanele au fost legate în linişte, iar apoi întinse peste fluviu de forţa curentului şi, înainte de venirea zorilor, armata ţarului era pe drumul spre Stambul. La Giurgiu, comerţul cu grâne e foarte dezvoltat, iar între acest oraş şi Rusciuc de pe malul celălalt e un du-te-vino continuu. De aici până la Rusciuc şi de acolo către Constantinopol, pe uscat, se merge cu poştalionul cu cai. Pe aici o apucă de obicei curierii agenţilor străini de la Bucureşti.

La debarcare, paşapoartele ne-au fost luate de poliţie, iar bagajele au fost cercetate de ofiţerii vamali; am fost cercetaţi în legătură cu numele, vârsta, poziţia socială, planurile de viitor, încotro mergem şi de unde venim; apoi am fost duşi în curtea unui grajd, unde câţiva inşi îşi făceau de lucru pe lângă un poştalion imens, ce urma să ne transporte la Bucureşti. Distanţa de la Giurgiu la Bucureşti este de numai vreo 70 de kilometri şi, cum era abia ora unu după-amiază, aveam toate şansele să ajungem pe seară, la o oră rezonabilă. Prin locurile acestea uitate de lume nu-i cel mai plăcut lucru să ajungi noaptea târziu într-un oraş străin, nici măcar în casa unui prieten; cu siguranţă că, oriunde ai fi, cei mai buni prieteni şi cei mai graţioşi amfitrioni îşi vor amesteca urările de bun venit cu injurii dacă-i trezeşti din somn şi-i obligi să facă onorurile de gazdă în cămaşă de noapte. I-am împărtăşit politicos aceste gânduri tânărului care urma să ne fie surugiu, iar acesta, ca un băiat de lume, a recunoscut imediat justeţea spuselor mele. L-a chemat pe vizitiu; bagajul mi-a fost pe dată urcat pe acoperişul diligenţei, legat cu grijă şi apoi acoperit cu o prelată. Vizitiul s-a urcat şi el să se încredinţeze că totul e în ordine, surugiul a pocnit din bici şi opt ore mai târziu mă găseam tot în curtea staţiei de diligenţă din Giurgiu, în chiar locul unde discutasem cu

29 Astăzi Ruse.

surugiul. Diligenţă nu se mişcase din locul unde o găsisem la debarcarea noastră. Nu era vina surugiului, căci el dorea să plece, la fel ca şi vizitiul şi pasagerii. Dimpotrivă, plecarea ne era împiedicată de un obstacol absurd – nu aveam cai. În tot acest timp, caii erau într-un alt grajd, aşteptând ordinele poliţiei; dar poliţia nu elibera caii până nu ne descifra paşapoartele. Darul limbilor nu pare să se numere printre calităţile poliţiştilor din Ţara Românească, căci numai după o muncă neîntreruptă de opt ore au reuşit să înţeleagă importantul document care ruga statele prietene Marii Britanii să mă primească pe teritoriul lor. Paşaportul meu a fost tradus în limba locului într-un mod satisfăcător, căci am avut plăcerea să-mi văd numele pe lista de sosiri ca „Domnou Richard, negoustor”. În loc de numele meu l-au trecut pe cel al ambasadorului din antetul paşaportului, însă daţi-mi voie să precizez că titlul adăugat era o creaţie valahă. „Călătoreşte pe continent”, cuvintele din paşaport, sunt cauza pentru care am fost notat ca aparţinând rentabilei branşe a negustorilor. Asta îmi aminteşte de una dintre glumele de la Palais Royal: un domn cobora scările hotelului cu favoritul prinţului de Seltzer-wasser. „Ce putem face pentru dumneavoastră?”, îl întreabă favoritul pe însoţitorul său. Ajungând atunci la piciorul scărilor, prietenul nostru, întorcându-se spre boxa portarului, i-a strigat: *„Le cordon, s'il vous plaît”.* În dimineaţa următoare, spre mirarea sa, a primit de la prinţ crucea Lingurii de Argint.

CAPITOLUL V

Spre Bucureşti – Soldaţii ruşi – Bogăţia ţării – Structura socială

Abia la nouă seara ne-au fost înapoiate paşapoartele şi au fost eliberaţi caii. Vizitiul a spus însă că e prea târziu să mai plecăm, căci e întuneric, drumul e prost şi pe deasupra bătut de cazaci care, netoţi cum sunt, ne pot lua drept bandă de turci cotropitori şi nu-şi vor da seama de

greşeală decât după ce ne-au tăiat beregatele şi ne-au jefuit. Aşa că n-am avut ce face şi a trebuit să rămânem pe loc până în zori. Între pasageri era şi o doamnă turmentată bine, care-şi petrecuse toată după-amiaza, când nu era ocupată să dea de duşcă, plângând şi cicălindu-l pe surugiu. Ne-a spus că ea şi însoţitorul ei, un tânăr piele şi os, într-o haină de iepure, aşteptau în curte de două zile să-i ducă diligenţa la Bucureşti.

Cum nu puteam să fac altceva decât să mă împac cu soarta, m-am dus la han, care este parte din stabilimentul de diligenţe, unde am mâncat ceva, am fumat în linişte un ciubuc şi am băut o ceaşcă de cafea. Apoi m-am întins pe divan şi am dormit până când m-a strigat surugiul şi mi-a spus că diligenţa era gata să pornească.

Opt cai ce păreau sălbatici erau înhămaţi la poştalionul condus de un surugiu, care călărea pe cel mai apropiat rotaş. Am pornit într-un ritm foarte bun având în vedere starea terenului. La drept vorbind, în Ţara Românească nu există drumuri. Sunt doar nişte cărări late acoperite cu un strat gros de praf întunecat în timpul verii şi care când plouă sau după dezgheţ se transformă în râuri de noroi, prin care trăsurile de-abia înaintează, afundate în mocirlă până la osie. Când drumul este mult prea prost, trăsurile o apucă pe lângă el, până când drumul cel nou ajunge şi el în aceeaşi situaţie. Însă iarna, când zăpada este îngheţată, poţi călători foarte rapid cu sania. Când am pornit noi era patru dimineaţa, iar la ora şapte am ajuns la un han, aflat la jumătatea drumului dintre Giurgiu şi Bucureşti, unde am luat micul dejun.

În apropierea hanului erau cantonaţi vreo cinci sute de ruşi. Aveau acea privire serioasă, soldăţească, pe care ţi-o dă disciplina strictă. Am observat că e o caracteristică a mai tuturor soldaţilor ruşi pe care i-am văzut în Principate. Fac excepţie tinerii recruţi, încă neformaţi. N-am văzut niciodată vreo urmă de bună dispoziţie la soldaţii ruşi, nici atunci când erau în timpul liber. Este adevărat că, în anumite momente, în timpul marşului, batalioane întregi cântă în cor imnul naţional, o melodie frumoasă, solemnă,

sau cântece ostăşeşti, presărate cu strigăte ascuţite şi uneori cu un şuierat strident. Cele din urmă sunt extrem de avântate şi pline de însufleţire, iar răpăitul tobelor, singurul acompaniament instrumental, le dă şi mai multă vigoare. Pentru ascultător este ceva sublim să audă mii de voci bărbăteşti îngemănate în acelaşi cor strigându-şi credinţa în Dumnezeu şi devotamentul faţă de ţar sau ameninţându-i pe duşmanii acestuia. Chiar şi în aceste manifestări se poate vedea severitatea regulamentelor militare. Pe feţele bărbaţilor acestora nu se desluşeşte nicio urmă de emoţie; au pasul bine măsurat, ţinuta dreaptă; ei ascultă de un ordin, nu de o voce interioară. Până şi emoţiile lor par să fi fost instruite să asculte, iar sentimentele de dragoste şi furie, devotament sau răzbunare nu sunt trezite decât de vocea comandantului lor.

Această parte a ţării este deosebit de bogată şi frumoasă. Plouase vreo două ceasuri în timpul nopţii şi totul părea proaspăt şi strălucitor în lumina dimineţii. Locuinţele ţăranilor ori ale micilor proprietari de pământ din Ţara Românească sunt asemănătoare celor din Irlanda. Colibele ţăranilor sunt făcute din lut sau chirpici şi acoperite cu paie, în vreme ce casele micilor proprietari de pământ sunt construite în acelaşi stil, dar sunt ceva mai mari. Se vede că oamenii încearcă să îşi înfrumuseţeze locuinţele. Toate sunt văruite şi adesea viţa-de-vie sau o altă plantă agăţătoare se caţără în jurul uşii sau ferestrelor. Satele sunt aproape întotdeauna mărginite de copaci, iar acolo unde nu este vreo apă curgătoare se găsesc de obicei cinci, şase fântâni din care apa se scoate cu un fel de cumpănă de lemn: la un capăt al unei prăjini perpendiculare pe un par este agăţată o găleată de o funie, iar la celălalt capăt este legat un pietroi. Cu pârghia astfel construită apa se scoate din cele mai adânci fântâni cu foarte puţin efort. Privite în ansamblu, satele au un aer pitoresc şi traiul acolo pare aproape confortabil.

La intrarea în han era un bărbat destul de bine îmbrăcat, cu cizme înalte şi o pălărie cu boruri largi. Era

călare pe un cal puternic şi însoţit de servitorul său pe un animal asemănător. Amândoi aveau pistoale la centură şi raniţe legate în spatele şeilor. Insul era samsar ori arendaş, categorii foarte numeroase în Ţara Românească. Ele stau undeva între boieri sau marii proprietari şi ţărani. De obicei, încheie un contract cu un boier, prin care se angajează să-i plătească anual o anumită sumă pentru o parte a moşiilor sale, cu condiţia ca boierul să-i dea *carte blanche* să procedeze cum doreşte cu micii proprietari de pământ şi ţăranii. Este un sistem în care, cum uşor se poate bănui, doar intermediarii obţin principalele beneficii. Boierul, care astfel îşi cedează moşiile, pierde mare parte din venit, în vreme ce arendaşul, care-şi urmăreşte numai propriul interes, stoarce de la nefericiţii de ţărani şi ultimul bănuţ. Astfel că, în cele mai multe cazuri, moşia se împovărează tot mai mult, boierul este curând dator arendaşului, iar acesta din urmă ajunge în final adevăratul stăpân al proprietăţii. Aproape toţi aceşti intermediari sunt greci, iar unii dintre ei au averi considerabile, obţinute în felul amintit. În ciuda faptului că în toată ţara terenurile se dau în arendă şi că pământul este lucrat ca vai de lume, unii boieri scot de pe moşiile lor mai mult de 20.000 de lire sterline pe an. Proprietăţile personale ale actualului domnitor aduc circa 30.000 de lire *per annum.* Cu siguranţă nu există în toată Europa pământ mai roditor ca aici, iar climă mai bună decât cea din Ţara Românească cu greu se mai întâlneşte. Ţara are belşug de grâne de toate felurile şi numai în Franţa am mai băut un *vin ordinaire* atât de bun ca vinul valah. Vinul alb obişnuit din Ţara Românească, păstrat în sticle doi, trei ani, este asemănător cu cel produs pe malurile Rinului. Pajiştile mănoase oferă loc de păşunat nenumăratelor cirezi de vite şi turme de oi, iar în apropierea pădurilor sunt turme imense de porci. Tocmai datorită acestei abundenţe de carne de toate felurile s-au stabilit urmaşii domnului Goldner în apropiere de Galaţi, iar un alt stabiliment englez, puternic implicat în comerţul cu carne de porc, s-a înfiinţat la Calafat. Proprietarii ambelor stabilimente sunt de părere că,

dincolo de salariile mari pe care trebuie să le ofere angajaţilor lor englezi şi de cheltuielile cu transportul, îşi pot vinde marfa mai ieftin în Anglia aşa decât dacă ar cumpăra materia primă din orice piaţă a Marii Britanii sau Irlandei. Vânatul de aproape toate felurile se găseşte din abundenţă în Ţara Românească. Curcanii sălbatici se întâlnesc cu sutele la şes sau la câmpie. Iepurii se vindeau până de curând în piaţa de la Bucureşti cu doar patru penny bucata, iar o pereche de cocoşi de munte cam cu acelaşi preţ. De asemenea, apele râurilor abundă de peşti, iar unii dintre ei au un gust foarte ales.

Comparând locuinţele ţărănimii române cu casele irlandeze, n-am precizat că aranjamentul interior al celor dintâi este mult superior. Când intri în casa unui ţăran român, păşeşti într-o cămăruţă folosită drept bucătărie. Aici o sobă încălzeşte întreaga casă în lunile de iarnă. Nu există casă fără sobă, obiect de importanţă capitală într-o ţară unde uneori e ger aspru. Pe lângă bucătărie, fiecare casă mai are două încăperi, folosite îndeobşte ca dormitoare. Pereţii sunt îngrijit tencuiţi şi văruiţi, iar întreaga locuinţă are un aer de relativă curăţenie.

CAPITOLUL VI

Din nou despre soldaţii ruşi – Bucureşti – Aspectul general al capitalei – La operă şi la teatru – Locuri de promenadă – Povestea pictorului italian dezmoştenit

De o parte şi de alta a drumului spre Bucureşti, am văzut cantonate grupuri-grupuri de soldaţi ruşi, iar într-un loc am trecut pe lângă o baterie de tunuri grele, aşezate în linie şi îndreptate ameninţător spre drumul ce duce la Giurgiu. La vreo zece kilometri de Bucureşti, pe partea dreaptă, am văzut o tabără militară mare, iar la fiecare câteva minute am întâlnit câte un cazac călare, grăbindu-se asemenea unui curier diplomatic. Lancea purtată de cazaci nu este mai lungă decât cea purtată de englezi şi nici nu are steag; în afara ei, celelalte arme ale cazacilor

sunt o carabină grea atârnată în spate, un pistol la centură şi o sabie lungă. Uniforma este alcătuită dintr-o redingotă albastră închisă până la gât şi pantaloni largi de aceeaşi culoare. Pe cap poartă o chivără conică şi înaltă de muşama neagră, fară vârf, cu o cureluşă încheiată sub bărbie. Calul cazac este în general un animal suplu, de vreun metru şi jumătate înălţime. Căpăstrul constă dintr-o zăbală simplă, fără părţi laterale, iar şaua e foarte rudimentară. Când cazacul merge la trap sau la galop, se apleacă în şa, cu trunchiul drept, o poziţie, s-ar putea crede, cu totul incomodă; de fapt, oferă o siguranţă extraordinară.

Pe la vreo două după-amiază au început să se zărească Bucureştii. Deşi aproape octombrie, era soare şi cam la fel de cald ca la Londra în iulie. Oraşul este foarte frumos. Are vreo 300 de biserici, fiecare cu două sau mai multe turle înalte. Cele mai multe clădiri publice au, la rândul lor, turnuleţe sau cupole, iar fiecare turlă, turnuleţ sau cupolă este acoperit cu tablă. Când am ajuns, o pâclă ca un abur se lăsase peste clădirile mai mici, îndulcindu-le muchiile, iar deasupra acestui nor vălurit mii de acoperişuri, turle şi turnuri aruncau sclipiri orbitoare în soare şi încununau oraşul ca o diademă de argint. Bucureştii sunt aproape la fel de întinşi ca Parisul, însă o treime este acoperită de grădini, astfel că frunzişul verde aprins al copacilor apărea ici-colo deasupra pâclei, sporind efectul încântător al întregului peisaj. N-am fost pe atât de dezamăgit pe cât mă aşteptam la intrarea în oraş. După ce am trecut de poartă, unde, nu mai e nevoie s-o spun, a trebuit să-mi arăt paşaportul şi să răspund la trei sute de întrebări din catehismul poliţiei ruse, am trecut printr-un lung *faubourg* de grădini şi case cu etaj, până ce am ajuns pe o stradă largă, bine construită, cu câteva clădiri frumoase. Această parte a oraşului este locuită de bogaţii evrei spanioli. Am străbătut apoi trei, patru străzi forfotind de lume, cu magazine frumoase de amândouă părţile şi am ajuns la staţia de diligenţă.

Despre hotelurile din Bucureşti nu pot spune prea

multe, căci pe durata şederii mele în oraş am avut norocul să mă bucur de ospitalitatea agentului diplomatic şi consulului-general englez, domnul Colquhoun[30]. Am motive să cred că Hotel de France este cel mai bun. Ştiu că patronul acestuia şi soţia lui sunt extrem de politicoşi şi amabili. Preţul pentru o cameră bună, mic dejun şi cină este de vreo 12 şilingi pe zi, tariful obişnuit în toate hotelurile din Bucureşti. Costul traiului cotidian este mic, dar chiriile sunt mari. Nu poţi găsi o cameră de dormit acceptabilă pentru mai puţin de un dolar pe zi.

În afara celor de pe străzile principale, puţine case din Bucureşti au mai mult de două etaje. Oraşul a avut de suferit de pe urma cutremurelor, motiv pentru care casele sunt atât de joase. Cele mai multe dintre cele nou construite au multe ornamente, frize din stucatură, pilaştri şi balcoane pictate în culori vii sau poleite. Poate că în Franţa sau Anglia ar fi părut de prost-gust, dar după conacele şubrede din Turcia efectul e foarte plăcut. Unele dintre căsuţele particulare de pe străzile mai puţin umblate, cu acoperişuri înclinate făcute din pătrăţele de lemn şi cu portice fermecătoare, înghiţite de frunzişul copacilor, sunt foarte pitoreşti. Palatul domnesc, de pe strada principală, este o clădire modestă cu două etaje, cu o curte largă în faţă. Acum este nelocuit; de la începutul acestei crize şi până când a plecat în exil, domnitorul a stat la o mănăstire din afara oraşului.

Opera din Bucureşti este la fel de frumoasă şi spaţioasă ca oricare alta din Europa. Poate primi 700-800 de oameni. În faţa scenei, la al doilea etaj, se află loja domnitorilor, închisă cu draperii de catifea purpurie tivite cu fir de aur desupra cărora stau armele principatului. Fotoliile din loje şi scaunele din sală sunt tapiţate cu catifea purpurie, şi pe toate băncile din stal sunt perne din acelaşi material. Basoreliefurile şi ciubucăria care împodobesc lojele sunt poleite cu dărnicie, iar din tavanul pictat cu gust atârnă un candelabru mare cu braţe aurite

30 Robert Gilmore Colquhoun a fost consul-general în Principate în perioada 1835-1859.

pentru lămpi, care, împreună cu luminile de pe scenă, reuşeşte să lumineze întreaga sală. În prezent joacă aici o foarte respectabilă trupă italiană. Aseară am fost să văd *Louisa Müller*[31] de Verdi. Reprezentaţia a fost foarte bună, mai bună chiar în unele privinţe decât cea pe care am văzut-o în mai anul trecut, la Teatro di San Carlo din Napoli; însă în oraşul acela nefericit totul s-a degradat în chipul cel mai jalnic de la o vreme. Teatrul din Bucureşti, pe care l-am vizitat aseară, arată cât se poate de strălucitor. Era o aglomeraţie de nedescris. Doamnele din loje erau îmbrăcate elegant, după moda pariziană, şi am remarcat că frumuseţea pentru care sunt atât de renumite nu-i o născocire. Sala era aproape plină de ofiţeri ruşi. Într-o lojă încăpătoare din stânga scenei l-am zărit pe Gorceakov însoţit de domnul Kotzebue[32], fiul cunoscutului, dar nenorocosului scriitor, fost consul general al Rusiei la Bucureşti. Într-o lojă din dreapta celei a domnitorului erau domnii Colquhoun şi Poujade[33], consulii-generali englez şi francez, cel din urmă însoţit de doamna Poujade[34], o nepoată a prinţului Ghica, fost domnitor al Ţării Româneşti. Bunele relaţii între guvernele francez şi englez îi însufleţeşte şi pe reprezentanţii lor la Bucureşti, care lucrează solidar, în deplină înţelegere, pentru cauza comună.

În afara Bucureştilor este o promenadă publică[35] de vreo trei kilometri şi jumătate străjuită de copaci. În fiecare după-amiază este plin de frumoasele trăsuri ale boierilor şi agenţilor diplomatici străini. În prezent este şi

---

31 *Luisa Müller* (1849), operă în trei acte de Giuseppe Verdi.

32 Carl von Kotzebue, fost diplomat rus în Principatele Române, fiul lui August Friedrich Ferdinand von Kotzebue, scriitor şi diplomat, ucis în 1819, după ce cu doi ani înainte cărţile îi fuseseră arse la festivalul de la Wartburg.

33 Eugèn Pierre Poujade, consulul francez în Ţara Românească (1849-1854).

34 Maria Ghica, fiica lui Constantin Ghica şi nepoata domnului pământean Grigore IV Ghica.

35 Şoseaua Kiseleff, inaugurată în 1830.

mai animat din pricina generalilor ruşi şi a ofiţerilor lor. La începutul promenadei se găseşte un arc de triumf[36] ridicat nu demult în onoarea ţarului Nicolae, iar la celălalt capăt este un palat neterminat al ultimului domnitor. De ambele părţi ale drumului se întinde o grădină publică mare, una dintre cele mai frumoase din Europa. Este amenajată în stil englezesc, cu alei de pietriş şerpuind prin mijlocul frunzişului bogat şi al straturilor de flori în culori vii. Ici şi colo, în mijlocul rondurilor verzi, sunt fântâni arteziene, iar pe malul unui lac este o grotă pitorească. În mijlocul unei peluze largi se află un pavilion, unde de sărbători cântă fanfara. Această grădină a fost proiectată şi amenajată de prinţul Bibescu, fostul domnitor[37], a cărui principală realizare este în fapt promenada. Într-o parte a grădinii, dincolo de un mic crâng de salcâmi, se zăreşte o vilă încântătoare şi silueta unei tinere, pupila actualului domnitor şi una dintre frumuseţile Bucureştilor. Este siciliană prin naştere şi când era mică a fost adoptată de un general rus şi de soţia acestuia, o doamnă din Ţara Românească, aflaţi atunci în călătorie în Sicilia. După câţiva ani, generalul şi soţia lui au murit, lăsându-i fiicei o avere de 30.000 de lire sterline şi dându-i-o în grijă domnitorului.

Povestea acestei tinere îmi aminteşte de o alta auzită la Roma. Acum vreo 20 de ani locuia în acel oraş un tânăr pictor care câştiga îndeajuns de bine din penelul său cât să ia masa liniştit la Lepri sau Gabione şi să-şi bea dimineaţa cafeaua la Greco. Trăia clipa şi nu se gândea deloc la viitor, ceea ce este, la urma urmelor, singurul fel în care poţi să te bucuri de viaţă. Într-o zi s-a pomenit la uşă cu preotul dintr-un sat din apropierea Romei. In ajun acesta îi dăduse ultima împărtăşanie unei bătrâne aflate pe patul de moarte. În ultimele clipe de viaţă, muribunda îi încredinţase preotului o legătură de scrisori, pe care îl

36 Autorul se referă cel mai probabil la arcul de triumf ridicat temporar pentru celebrarea Revoluţiei de la 1848.

37 Gheorghe Bibescu a fost domnitorul Ţării Româneşti în perioada 1842-1848. In 1847 inaugurează Parcul Kiseleff.

implorase să i le dea fără întârziere tânărului nostru prieten, pictorul. Preotul şi pictorul au citit scrisorile împreună, iar apoi s-au dus la reşedinţa unui principe cunoscut pentru bunătatea şi cinstea sa; după ce i-a ascultat, principele şi-a chemat avocatul, care a dus scrisorile în faţa tribunalului din Roma şi în scurtă vreme tânărul pictor a fost recunoscut drept succesorul legitim la conducerea unui ducat, unul dintre cele mai vechi din Italia; astăzi este stăpânul mai multor castele nobiliare şi al unor mari latifundii. Ciudat lucru, mama tânărului nu-l dorise din prima clipă şi hotărând să nu-l recunoască de fiu l-a încredinţat uneia dintre femeile de la curtea ei. Cum ducele, soţul doamnei, era mort atunci, povestea spune că ea îşi dăruise dragostea altuia.

CAPITOLUL VII

Trecerea în revistă a armatei ţariste – Despre hrana soldaţilor ruşi – Instalarea unei tabere militare – Soarta românilor între ruşi şi turci – Resursele Principatelor – Problemele politice ale românilor – Lipsa de atracţii pentru călătorii străini

Acum câteva zile am fost să-l văd pe prinţul Gorceakov trecând în revistă un corp al armatei ruse cantonat la vreo zece kilometri de Bucureşti. Întinsele câmpii ale Ţării Româneşti sunt cum nu se poate mai potrivite pentru asemenea lucruri, ca şi pentru altele mai serioase, cum ar fi operaţiunile militare. În preajmă nu erau nici ziduri, nici tufişuri şi abia de se zărea ici-colo vreun copac care să împiedice mişcarea trupelor. Erau cu totul vreo 18.000 de soldaţi. Mai întâi s-au adunat în linie, cu artileria în extrema stângă, lângă ea cavaleria formată din lăncieri şi husari, şi în capăt infanteria. Aceasta s-a desfăcut apoi regiment cu regiment în coloană deschisă de companii şi a început defilarea. Când ajungea în faţa prinţului, fiecare companie aclama, iar trupele uşoare au făcut marş forţat aproape 200 de metri, ovaţionând

întruna. Cavaleria a mărşăluit în escadron, fiecare ovaţionând când ajungea în faţa comandantului-şef; un corp de ulani, care a aşteptat puţin mai la urmă, a trecut în şarjă, strigând fioros. Şi artileria uşoară a trecut în plin galop. Fiecare regiment de infanterie alcătuia atunci o coloană închisă, cu cavaleria şi artileria în spate. Erau toţi soldaţi excelenţi şi au executat diferitele manevre cu mare precizie. Era foarte frumos să vezi mulţimea de infanterişti în coloană închisă, cu soarele scânteindu-le pe căşti. De departe, câmpul părea un lac în flăcări. Când inspecţia s-a încheiat, trupele au pornit în marş către cazărmile lor, fiecare unitate intonând imnul naţional sau cântece militare când trecea prin dreptul prinţului. Acesta e trecut bine de 60 de ani, dar este puternic şi drept, cu înfăţişare de soldat veteran. Niciunul dintre generalii sub comanda lui nu pare să aibă mai puţin de 50 de ani şi toţi au aceeaşi privire încruntată, de oameni hârşiţi în luptă.

Un tânăr ofiţer pe un cal arab foarte sprinten călărea lângă un escadron de husari. Purta haine cercheze, iar cutiile de cartuşe în bandulieră erau de argint, bogat gravate. Cred că e cea mai frumoasă uniformă din armata rusă.

Curând după ce am ajuns în Bucureşti, am fost cu domnul Colquhoun în vizită la consulul-general francez, care locuia într-un frumos castel, proprietatea principesei văduve Ghica, aflat la vreo patru kilometri de oraş. În apropierea castelului este un lac, peste care cu o zi înainte de vizita noastră ruşii înjghebaseră un pod de pontoane. Pe malul lacului îşi avuseseră tabăra 5.000 de soldaţi ruşi, dar cu puţin înainte de sosirea noastră începuseră să strângă corturile, pe care le treceau pe podul de pontoane, pornind apoi în marş spre sud-est. În clipa am ajuns noi, grosul armatei ruse se punea în mişcare, înaintând spre Dunăre, de-a lungul căreia, la momentul când scriu aceste rânduri, se află aşezată în eşalon, aşteptând înaintarea turcilor.

Pe malul lacului mai rămăseseră vreo 150 de oameni. O parte dintre ei făceau de mâncare. Aranjaseră cazanele pe două rânduri la 15 centimetri distanţă între ele, câte 20

pe fiecare rând. Când am ajuns, toate cazanele fierbeau voioase. Pentru câţiva bănuţi, bucătarii ne-au lăsat să gustăm din câteva şi am descoperit că mâncarea era excelentă. În fiecare erau carne, orez şi legume pe care bucătarii, dând roată cazanelor, le condimentau cu piper, sare şi altele asemenea, după cum socoteau necesar. Ruşilor de toate gradele le place ceaiul, pe care îl fac într-un fel de urnă numită samovar, care nu cred că este prea cunoscută în Anglia. În mijlocul acestui vas se găseşte un tub cu un grătar la fund. În acest tub se aruncă vreo câţiva cărbuni încinşi, iar aerul care pătrunde printre zăbrelele grătarului îi ţine aprinşi, astfel încât căldura lor fierbe curând apa ce înconjoară tubul. În vreme ce ne uitam cum gătesc bucătarii, a apărut şi un soldat cu un samovar mic de alamă, în tubul căruia pusese câţiva tăciuni aprinşi; pentru a-i face să ardă mai repede, şi-a scos o cizmă de cauciuc şi, cu mare îndemânare, a prefăcut-o în foale. Cu o mână prinsese partea de sus a carâmbului peste gura tubului şi cu cealaltă strângea ritmic căputa. Operaţiunea a fost o mare reuşită, căci în scurtă vreme samovarul a început să cânte la fel de vesel ca oricare ceainic de uz casnic.

Cu câteva minute înainte, văzuserăm spre vest un nor negru de praf, din care sclipeau căştile şi baionetele unui batalion de infanterie. Curând au ajuns lângă noi, urmaţi de furgonul pentru bagaje. Oamenii s-au oprit, şi-au strâns armele snop şi şi-au atârnat de ele căştile şi centiroanele. Apoi şi-au scos vestoanele şi pantalonii şi şi-au luat mantalele şi bonetele. Între timp, furgonul de bagaje a fost descărcat, iar corturile aliniate. Oamenii s-au apucat apoi de treabă: pânza de cort s-a ridicat ca un nor, ţăruşii au fost înfipţi în pământ, funiile legate şi, în mai puţin de jumătate de ceas, ofiţerii se odihneau liniştiţi în tabăra lor, santinelele erau la post, totul intrase deja în rutină, de parcă întreaga companie era acolo de luni întregi. Pe urmă, mai toţi soldaţii s-au dus să facă baie în lac, iar o oră mai târziu, pe când noi ne plimbam pe aleea castelului, am auzit cum îi cheamă la masă.

Numele Bucureşti înseamnă „oraşul bucuriei”. E o vorbă valahă care spune că cel ce bea din apa Dâmboviţei nu mai poate să-i părăsească malurile. Mi-e greu să înţeleg cum pot fi oamenii bucuroşi să stea într-un loc aflat în calea năvălirilor ruseşti. Dar dacă este vreo fărâmă de adevăr în ce se spune despre apele Dâmboviţei, atunci moscoviţii şi musulmanii trebuie să fi băut mult din aceste ape. În criza actuală dintre Rusia şi Turcia, nimănui nu pare să-i pese prea mult de nefericitele Principate. Oricare parte ar câştiga, e limpede că Principatele sunt cele care pierd. Pe teritoriul lor staţionează acum o armată străină, căreia sunt nevoite să-i dea casă şi masă; iar dacă această armată ar fi obligată să se retragă şi locul i-ar fi luat de turci, tot n-ar fi mai bine. Pentru turci, moldovenii şi muntenii sunt ghiauri şi nu s-ar da în lături să le ia tribut cum li se ia raialelor; cât despre Rusia, ocupându-le teritoriul, îi socoteşte vasali ai sultanului, dar îi zdrobeşte cu o mână de fier ca pe propriii ei şerbi.

Ţara Românească nu are nici trei milioane de locuitori, dar poate hrăni de cinci ori pe-atât. Pământul ei este unul dintre cele mai roditoare din lume. Belşugul de fructe, legume şi cereale hrăneşte mii de oameni din Imperiul Britanic. Însă bogăţiile sale naturale sunt departe – foarte departe – de a fi exploatate. Comerţul ţării este dominat de străini, agricultura este neglijată, iar cele mai rafinate arte şi manufacturi sunt necunoscute. Ţara Românească este străbătută de şase râuri ce izvorăsc din Carpaţi. Cu cheltuieli relativ mici, aceste râuri ar putea fi amenajate pentru plute. Carpaţii sunt acoperiţi până pe creste de păduri magnifice. La poalele lor cresc stejari, la mijloc fagi, iar în vârf pini nemaipomenit de înalţi, cu trunchiuri groase. Toată această bogăţie de lemn este complet nefolosită, iar copacii şi crengile doborâte de furtuni putrezesc fiindcă nu sunt mijloace de transport. În Moldova, lucrurile stau altfel. Siretul, care desparte cele două principate, este mai larg şi mai adânc decât râurile ce curg prin Ţara Românească, aşa că apele sale sunt pline în timpul sezonului de plute imense, mai ales de stejar şi

pin, lemn bun pentru construcţii şi arboradă de nave.

În Munţii Carpaţi au fost găsite, dar niciodată exploatate, filoane de aur, argint, argint viu, fier, cupru, gudron, sulf şi cărbune. Când se aflau la conducerea ţării, în 1811, ruşii au încercat să exploateze câteva dintre mine, însă curând s-a încheiat pacea, armata rusă s-a retras, iar minele au fost abandonate[38].

Nu muntenii trebuie învinovăţiţi pentru această stare de lucruri. Ea este una dintre consecinţele nefaste ale guvernării greşite a ţării. Domnitorul – numit pentru un mandat de şapte ani[39], dar obligat să fugă după trei, care şi-a cumpărat tronul de la Poartă cu venitul pe doi ani de domnie şi care a făcut troc cu Rusia, cedând, în schimbul sprijinului acesteia, toată puterea de principe domnitor – nu poate face mai mult pentru exploatarea resurselor ţării. A devenit o modă să se vorbească despre moldoveni şi munteni cu dispreţ, să li se ia în derâdere instituţiile şi să se spună că se bălăcesc în imoralitate, desfrânare şi ignoranţă. Printre cei mai sonori din corul calomniatorilor se numără o parte dintre propriii concetăţeni nemulţumiţi. Puţine lucruri sunt mai prielnice pentru ambiţiile Rusiei decât strigătele premeditate de acest fel. Să-i dăm de înţeles Europei că aceste Principate sunt ţinuturi sălbatice, locuite de o adunătură de semibarbari depravaţi, iar crima de a le anexa va fi trecută cu vederea, căci va servi cauza civilizaţiei şi virtuţii.

Aceste ţări sunt rar vizitate de turişti; ele se întind dincolo de rutele cunoscute. Drumurile sunt întotdeauna proaste Şi se poate spune că sunt impracticabile şapte luni pe an. Englezul care iernează la Roma sau Napoli, sau care-şi petrece vacanţa de vară pe Rin sau în Elveţia greu poate fi convins să suporte neplăcerile biroului poliţiei ruse de frontieră ca apoi să străbată cu o căruţă fără arcuri şi o

38 Referire la ocupaţia ţaristă din perioada războiului ruso-turc dintre anii 1806-1813.

39 Prin acordul ruso-turc de la Balta Liman (1849), în Ţara Românească şi Moldova au fost numiţi domnitori (Barbu Ştirbei şi Grigore Alexandru Ghica) cu un mandat de şapte ani.

mână de paie drept pernă şesurile Moldovei şi Ţării Româneşti. Nu sunt ruine care să-l atragă pe pasionatul de antichităţi, nu sunt peisaje care să-l încânte pe poet şi nici şcoli spre care să se îndrepte studenţii. Aici nu găseşte nici confortul Europei occidentale, nici romantismul Orientului. Este un colţ nebătut, netrecut pe harta lumii. Acest anonimat este fatal pentru Principate. Locuitorii pot fi asupriţi şi exploataţi, înjosiţi şi defăimaţi cu impunitate. Englezii ajung atât de rar în Bucureşti, încât sunt singurul călător englez din oraş şi singurul care l-a vizitat de un an şi jumătate.

CAPITOLUL VIII

Un călător în căutarea morţii – Circasia – Frumoasa Roza între lumea liberă şi harem – Tristeţea lui Manly – Sfârşitul unei idile neîmplinite

Când vreun călător englez ajunge totuşi la Bucureşti este mai degrabă din greşeală decât cu intenţie; în ciuda numelui atrăgător al oraşului şi a gustului fascinant al Dâmboviţei, vizitatorul zboară ca din puşcă spre cheiurile Dunării de îndată ce durerea pricinuită de călătorie i-a ieşit din oase. Într-o bună dimineaţă, acum câţiva ani, un bărbat a ajuns la uşa consulului-general britanic. Purta straie de cioban ardelean. Era nebărbierit, iar părul lung îi atârna în devălmăşie de sub pălăria largă. Opincile îi erau murdare, iar haina păstra urmele unui drum lung. Era în ochii lui o melancolie sumbră ce părea mai degrabă pricinuită de nişte gânduri negre decât de lipsuri pe care le-ar fi îndurat. Consulul-general l-a poftit în casă ca pe un oaspete. Omul nu avea bagaje, nici măcar desaga pe care călătorul o poartă în vârf de băţ; dar a fost bine primit şi aşezat la loc de cinste la masa consulului. Era un englez de rang şi foarte înstărit. Probleme sentimentale îl făcuseră să plece de acasă şi rătăcise până la Munţii Carpaţi, unde o vreme dusese o viaţă simplă de vânător, sperând că va găsi alinare în schimbarea de peisaj şi în emoţia vânătorii.

Însă a fost dezamăgit, căci să vânezi urşi şi lupi nu era îndeajuns de primejdios pentru a-i oferi trăiri puternice; aşa că a lăsat în urmă pădurile Carpaţilor şi a cutreierat şesurile pustii ale Ţării Româneşti, hrănindu-se cu merinde de la ciobanii pe care se întâmpla să-i întâlnească în drum şi dormind pe oriunde îl prindea noaptea. Câtă vreme a rămas la Bucureşti, mâhnirea îi sporea pe zi ce trecea, până când, într-o dimineaţă, consulul-general a primit o scrisoare de la Constantinopol cu detaliile unei victorii pe care cerchezii o dobândiseră împotriva ruşilor. Mesajul fusese scris de un entuziast al cauzei independenţei cercheze. Descrierea luptei era animată, iar scrisoarea se încheia cu un panegiric la adresa vitejiei luptătorilor cerchezi şi cu anticiparea victoriei cauzei nobile în care erau angajaţi. Când consulul-general i-a arătat scrisoarea oaspetelui său, pe care îl voi numi Manly, acesta s-a hotârât pe loc să pornească spre Circasia şi să se înroleze voluntar în rândurile muntenilor.

Manly a plecat spre Giurgiu chiar în acea noapte, a traversat Dunărea la Rusciuc şi, tocmind cai şi o călăuză, a pornit spre Constantinopol. Acolo a întâlnit un alt englez gata să i se alăture în expediţie şi, încărcând imediat un vas turcesc cu sare, muniţie şi arme, au întins pânzele spre coasta Circasiei. Acestea se petreceau pe vremea când vasul *Vixen* a fost capturat de un vas de război rusesc şi echipajul său luat prizonier[40]. Coasta Circasiei se afla sub o blocadă severă şi numai după cele mai mari aventuri au reuşit Manly şi prietenul lui să debarce. Au fost bine primiţi de conducătorii cerchezi, cărora le aduseseră scrisori de recomandare; dar mai de preţ decât scrisorile au fost sarea, muniţia şi armele ce au fost rapid descărcate. Vasul în care sosiseră s-a întors la Constantinopol, dar un crucişător rusesc l-a capturat nu departe de coasta Circasiei şi l-a dus în portul turcesc Trabzon unde ruşii i-au dat foc fără să ţină seama de împotrivirea guvernatorului.

Cei doi englezi au plecat în munţi cu cerchezii, spre

40 În anul 1835.

locul unde continuau luptele şi curând s-au aruncat în încăierări, ambuscade şi uneori în lupte corp la corp cu muscalii. Manly, călare pe un înfocat cal tătar, îmbrăcat în zale şi cu o lance lungă în mână, se avânta unde era primejdia mai mare. Sfida moartea, dar multă vreme a scăpat neatins de lance sau glonţ. În cele din urmă, a fost lovit de un foc răzleţ în timpul unei lupte cu un grup de ruşi şi, deşi nu fusese rănit serios, a trebuit să se lase dus la casa uneia dintre căpeteniile cercheze, unde a fost sfătuit să rămână până la vindecarea rănii. Soţia şi fiica căpeteniei în casa căruia era găzduit l-au îngrijit cu mare devotament şi pricepere, şi curând a putut ieşi din casă, deşi era încă prea slăbit pentru a se întoarce la luptă. Fiica avea vreo 15 ani. Locuitorii ţinutului îi spuneau Roza fiindcă era frumoasă ca un trandafir. Era blândă şi ageră la minte, iar Manly şi-a petrecut convalescenţa învăţând-o câteva dintre cunoştinţele de bază ce alcătuiesc rudimentele unei educaţii în Europa. Este ceva inefabil de atrăgător în comportamentul femeilor musulmane din Orient. Au o blândeţe timidă şi o graţie naivă ce sunt extrem de feminine. Sunt educate să se socotească mult inferioare bărbatului, făpturi de lut care nu au altă existenţă în afara acestei lumi, astfel că atitudinea lor faţă de sexul tare imploră protecţie. Acest sentiment de inferioritate dă figurii unei fete orientale care se odihneşte acea expresie de tristeţe visătoare şi ochilor ei strălucitori o emoţie interioară, căci dacă nu este iubită menirea şi rostul vieţii ei nu sunt împlinite. Roza a făcut progrese sub îndrumarea lui Manly şi, după câteva luni, când a venit iarna şi tabăra a fost strânsă, iar tatăl ei s-a întors acasă l-a uimit cu cunoştinţele ei occidentale. Iarna a trecut iute, zăpada şi gheaţa s-au topit, apele au prins din nou să curgă vesele prin faţa uşii gazdei cercheze, copacii din pădure au înfrunzit, iar florile sălbatice şi plantele aromatice de pe dealuri parfumau aerul. Muntenii îşi începeau pregătirile de război; Manly, care găsise un paliativ pentru tristeţile sale, se hotărâse să se întoarcă în Anglia, dar nu voia să se despartă de Roza. Ştia ce soartă o

aşteaptă pe biata copilă şi astfel n-a ezitat să-i propună bătrânului şef s-o ia pe fată în Ţara Frâncilor şi s-o adopte drept fiica lui. Spunea că ajunsese să ţină la ea ca la propriul lui copil. Şeful i-a răspuns că fiica lui era frumoasă şi, în plus, mulţumită lui Manly învăţase anumite lucruri care-i sporeau valoarea. Astfel, zicea el, valora un preţ mai mare la Constantinopol şi avea de gând s-o ducă imediat la târgul de sclavi din acel oraş, unde era sigur că avea să fie cumpărată de una dintre marele paşale sau poate de padişah însuşi. Manly s-a oferit să plătească oricât de mult, însă zadarnic. Bătrânul spunea că nu va îngădui ca fiica sa să trăiască printre ghiauri, căci va fi mult mai fericită şi o va duce mai bine ca odaliscă la Stambul, unde va merge într-o araba poleită, va purta fes cu bijuterii şi va avea câzlari[41] înarmaţi care să liciteze cumpărarea sa. Manly a stăruit însă şi căpetenia i-a spus că-i va da un răspuns final în dimineaţa următoare.

După aceea, undeva, în apropierea casei, Manly a găsit-o pe Roza prăvălită la pământ şi plângând. Era un loc unde stătuseră adesea împreună şi vorbiseră despre ţara ciudată de unde venea englezul. Biata Roza auzise propunerea lui Manly şi refuzul tatălui ei. Nu mai era un copil, devenea femeie. Dacă Manly o iubea ca pe fiica luii, sentimentele ei pentru el se prefăcuseră într-o dragoste timidă, dar pasională. Manly i-a spus că tatăl ei va primi cu siguranţă oferta lui şi că în scurtă vreme vor fi amândoi fericiţi în Ţara Frâncilor. Aşa că biata Roza s-a liniştit. Şi-a şters lacrimile şi s-a întors acasă încrezătoare şi veselă.

Soarele răsărise de ceva timp când Manly s-a trezit a doua zi dimineaţă. A fost uimit să nu audă niciunul dintre zgomotele obişnuite ale casei. Era ceva de rău augur în liniştea aceea. S-a îmbrăcat rapid şi s-a grăbit spre odaia cea mare, care era goală. Cu inima bătându-i puternic a strigat după Roza, dar n-a primit niciun răspuns. Afară a dat peste un cerchez înarmat ieşind din grajdul unde se afla şi calul său. Omul i-a spus că la miezul nopţii căpetenia cu toată familia sa plecaseră la Batumi, portul

41 Cîzlarii erau păzitorii haremului.

de unde aveau de gând să se îmbarce spre Constantinopol. El fusese lăsat acasă, i-a spus, pentru a-l servi pe musafir şi a-i fi ghid oriunde voia să meargă.

Câteva luni mai târziu Manly a ajuns la Constantinopol. S-a interesat printre cerchezii din Tophane, încercând să dea de urma bătrânei căpetenii şi a fiicei sale, dar în zadar.

Într-o zi cobora pe Bosfor într-o barcă. Era aproape de malul asiatic şi ajunsese în satul Kandeljee, când o bătrână care stătea pe treptele de marmură ce duceau la reşedinţa de vară a unui mare paşă i-a strigat să oprească. L-a întrebat dacă e doctor. I-a răspuns că ştie ceva medicină, aşa că femeia i-a făcut semn s-o urmeze în casă. L-a condus tăcută într-una dintre odăile haremului. Apartamentul era slab luminat, căci draperiile de mătase acopereau cu totul ferestrele. Pe divan zăcea o tânără; mâinile îi erau apăsate pe piept şi gemea încet. La zgomotul paşilor lui Manly şi-a ridicat ochii şi, sărind brusc, şi-a strâns părul lung şi negru care-i cădea pe umeri; după ce l-a aţintit cu privirea preţ de câteva clipe a căzut înapoi pe divan, aproape fără suflare.

Dinaintea lui zăcea biata Roza. Sub îngrijirea lui şi-a revenit în simţiri, dar Manly a înţeles, spre nespusa lui durere, că fata e pe moarte. I-a povestit că la scurtă vreme după ce sosise la Stambul fusese cumpărată pentru o sumă mare de paşă în a cărui casă se afla atunci. Paşa a făcut-o favorita lui şi celelalte odalisce au devenit geloase. Ştiind că nimic nu putea slăbi dragostea paşei pentru ea, s-au hotărât s-o omoare şi chiar în acea dimineaţă îi puseseră otrava fatală în cafea. Roza i-a spus că nu-i pare rău că moare, căci viaţa ei fusese o suferinţă continuă după despărţirea de Manly. Nu putea să iubească pe altcineva şi avea să-şi ducă dragostea pe lumea cealaltă, despre care îi vorbise el, şi să aştepte acolo venirea lui. Şi fata a continuat să-i povestească despre munţii din ţara ei şi despre ceasurile frumoase pe care le petrecuseră acolo împreună şi, pe când vorbea astfel, şi-a aşezat capul pe umărul lui şi oftând adânc a murit.

Este îngropată printre chiparoşi pe un deal de deasupra reşedinţei paşei. Am auzit povestea ei cu ani în urmă, într-o seară de vară, când mă aflam lângă mormântul bietei Roza.

Manly s-a întors în Anglia, a intrat în parlament şi este în prezent un stimabil deputat în Camera Comunelor. Nu s-a căsătorit şi cred că vrea să moară burlac[42].

CAPITOLUL IX

Starea politică a Principatelor – Corupţia regimului – Drepturile istorice ale românilor – Capitulaţiile – Puţină istorie – Regulamentele Organice

Cu greu poţi găsi oameni mai blânzi, mai harnici şi cinstiţi decât locuitorii Moldovei şi Ţării Româneşti. Nu s-a auzit pe aici despre scandaluri iscate la beţie şi nici furturile nu sunt lucru obişnuit. Nici ţiganii care aici formează o parte relativ numeroasă a locuitorilor nu se dedau furtului, un viciu care în alte ţări pare inerent acestui popor straniu. În rândul claselor superioare am întâlnit persoane la fel de educate şi înzestrate precum cele de rang asemănător din Anglia sau Franţa. Dar nu există funcţii publice care să le fie deschise în ţara lor. Nu sunt stimulaţi să aibă ambiţii constructive, nu există activitate pentru exersarea intelectului. Guvernarea este o vasalitate degradantă sub alt nume, iar instituţiile publice nu deţin decât o parodie de independenţă. Demnitatea de domnitor, departe de a fi un semn de distincţie conferit de către naţiune unui cetăţean merituos, este obţinută în general de cel care reuşeşte să intre în graţiile autorităţilor ruse şi care dovedeşte cel mai mare tact în împărţirea mitelor la Poartă.

---

42 Povestea din acest capitol, cu multe înfloriturі romantice, se referă cel mai probabil la publicistul David Urquhart (1805-1877), implicat în lupta pentru independenţă a cerchezilor la mijlocul anilor 1830. Urquhart, celebru pentru pamfletele sale antiruse, s-a căsătorit în cele din urmă în anul 1854.

Marile puteri ale Europei trebuie să facă ceva pentru îmbunătăţirea situaţiei acestor principate, în numele omeniei. În prezent armata rusă le poate invada oricând sub cel mai mic pretext, obligându-le să plătească cheltuielile ocupaţiei şi să acopere în mare parte cheltuielile acelor trupe străine pe timpul cât rămân în ţară. În conflictul acesta dintre Rusia şi Poartă, moldovenii şi muntenii sunt, pe nedrept, primele victime. Comerţul lor este la pământ, industria ţării este blocată; ţăranul este luat de la munca câmpului şi pus să care echipamentele unei armate străine, casa îi este ocupată şi puţinele provizii îi sunt mâncate de soldaţii altei naţiuni. Arendaşii nu-i mai pot plăti pe moşieri, căci roadele pământului putrezesc sub cerul liber în porturile Dunării din lipsa mijloacelor de transport. Furajul şi alte produse aduse în pieţele Bucureştilor şi ale altor oraşe din Principate se vând la un preţ fixat de comisariatul rus, un preţ stabilit în iunie anul trecut când recolta a fost foarte bogată, dar care reprezintă mai puţin de jumătate din cât ar trebui să fie în prezent. E limpede că dacă această stare de lucruri va mai continua Principatele vor fi ruinate, în pofida resurselor imense cu care sunt înzestrate de natură.

Evident că domnitorii şi divanul ales în felul corupt pe care l-am descris nu reprezintă o formă de guvernare corespunzătoare pentru aceste ţări.

Să se pună capăt intrigilor prin care sunt aleşi şi apoi destituiţi aceşti principi! Să lăsăm ca aceste două principate, în stare să susţină 20 de milioane de suflete, să devină un stat independent! Să lăsam să fie ales pentru ele un conducător din familiile regale germane sau chiar dintre membrii caselor imperiale ale Austriei şi Rusiei! Să lăsăm să se întemeize o dinastie şi se va pune capăt acelor comploturi abjecte ce ştirbesc autoritatea principelui şi duc la căderea lui! În aceste comploturi, boierii, invidioşi pe şeful statului şi dornici să-i ia locul, sacrifică binele ţării pentru a-şi satisface propria ambiţie. Exemplul unei curţi bine organizate cu un principe moral şi capabil în fruntea ei ar face mai multe pentru nimicirea ultimelor urme de

corupţie orientală şi a le înlocui cu sentimente de onoare, patriotism şi adevăr decât toate dezaprobările presei sau protestele puterilor străine. Să lăsăm ca integritatea noii naţiuni să fie garantată asemenea celei a Greciei, iar Prutul nu va mai fi o barieră prea slabă împotriva atacurilor Rusiei, nicio simplă linie de graniţă sau un obstacol inutil faţă de amestecurile Austriei! Pacea va reveni în aceste ţări nefericite după lungi secole de tumult şi intrigă. Moldo-Vlahia ar putea deveni cu adevărat grânarul Europei şi, cu o guvernare independentă şi instituţii raţionale, se va bucura de toate avantajele civilizaţiei progresiste care i-au fost până acum interzise de poziţia sa regretabilă. Unor oameni care nu au în realitate nicio ţară, adică nu sunt legaţi între ei de legi sociale echitabile, nu le poţi cere să facă dovadă de patriotism; nici nu te poţi aştepta ca, spre exemplu, calităţile morale şi intelectuale ale unei naţiuni să se dezvolte sub o guvernare prea coruptă să aprecieze sau să încurajeze asemenea calităţi.

Mai jos este tratatul pe care Vlad, voievodul Ţării Româneşti, l-a încheiat cu sultanul Mahomed al II-lea în 1460. Turcii şi-au fundamentat dreptul de suzeranitate asupra poporului acestui principat pe baza acestei capitulaţii. Spiritul său n-a fost modificat de niciun acord ulterior şi este fundamentul tuturor înţelegerilor dintre Principate şi Poartă şi dintre Rusia şi Turcia în privinţa guvernării Moldovei şi Ţării Româneşti[43]:

„1. Sultanul se angajează pentru el şi urmaşii săi să ia sub protecţia sa Ţara Românească şi să o apere

43 Capitulaţiile încheiate de Principate cu Sublima Poartă în secolele XIV-XVI stabileau statutul Ţării Româneşti şi al Moldovei cărora sultanii otomani le garantaseră autonomia internă şi alte privilegii. La sfârşitul secolului al XVIII-lea, în contextul negocierilor de pace dintre ruşi şi turci, boierii români au făcut referire la aceste tratate, deşi acordurile originale nu mai existau, pentru a solicita îmbunătăţirea statutului celor două provincii. Din acel moment, capitulaţiile au fost acceptate ca documente de drept internaţional ce demonstrau drepturile istorice ale Principatelor Române în relaţiile lor cu puterea suzerană.

împotriva tuturor duşmanilor, asumându-şi doar supremaţia asupra suveranităţii acestui principat, al cărui voievod va trebui să plătească Sublimei Porţi un tribut anual de 10.000 de piaştri.

2. Sublima Poarta nu se va amesteca niciodată în administraţia internă a zisului principat şi nici unui turc nu i se va permite să intre în Ţara Românească fără un motiv clar.

3. În fiecare an, un trimis al Porţii va merge în Ţara Românească pentru a primi tributul, iar la întoarcere va fi însoţit de un funcţionar al voievodului până la Giurgiu, la Dunăre, unde cuantumul tributului va fi numărat din nou, o a doua dovadă de plată va fi dată pentru aceşti bani şi după ce vor fi duşi în siguranţă pe celălalt mal al fluviului Ţara Românească nu va mai fi responsabilă pentru un eventual incident ce ar putea avea loc.

4. Voievozii vor continua să fie aleşi de mitropolit, episcopi şi boieri, iar alegerea va fi confirmată de către Poartă.

5. Naţiunea română va continua să se bucure de libera exercitare a propriilor legi; voievozii vor avea drept de viaţă şi de moarte asupra supuşilor lor, ca şi să facă război sau pace fără a trebui să dea socoteală Porţii pentru asemenea acţiuni.

6. Creştinii care, după ce au îmbrăţişat credinţa musulmană, s-ar reîntoarce în Ţara Românească şi s-ar reconverti la religia creştină nu vor putea fi chemaţi la ordine de către autorităţile otomane.

7. Supuşilor români care călătoresc prin orice parte a teritoriilor otomane nu li se va pretinde să plătească haraciul sau capitaţia la care sunt supuse celelalte raiale.

8. Dacă vreun turc are proces în Ţara Românească cu un supus al ţării, cauza sa va fi audiată şi judecată de către divanul muntean, în conformitate cu legile locale.

9. Toţi negustorii turci care vin să cumpere şi să vândă mărfuri în Principat vor trebui să aducă la cunoştinţa autorităţilor locale perioada necesară şederii lor şi vor pleca când acel timp a expirat.

10. Nici unui turc nu îi este permis să ia cu sine servitori de oricare sex originari din Ţara Românească şi nicio moschee nu va exista în nicio parte a teritoriului muntean.

11. Sublima Poartă se angajează să nu ofere niciodată un firman la cererea unui supus român pentru afacerile sale din Ţara Românească, de oricare natură ar fi acestea, şi ca niciodată să nu-şi aroge dreptul de a chema la Constantinopol sau în oricare altă parte a teritoriilor turceşti un supus român, sub orice fel de pretext".

Muntenii fuseseră în război cu turcii şi, fiind înfrânţi, au trebuit să încheie pace, iar tratatul de mai sus conţine termenii în care a fost stabilită pacea respectivă.

Dunărea s-a dovedit adesea o barieră ineficientă între creştinii din Moldova şi Ţara Românească şi fanaticii lor vecini. După moartea lui Mahomed II, turcii au făcut dese incursiuni în Principate şi la un moment dat au anexat cetăţile Brăila, Giurgiu şi Turnu. În 1593 voievodul Mihai a trecut prin sabie un corp de 3.000 de ieniceri care comiteau crime oribile în ţară şi a reuşit să-i alunge pe turci peste Dunăre. Mahomed III a invadat Moldova şi Ţara Românească cu o armată de 60.000 de oameni şi, după o luptă de cinci ani, musulmanii au fost înfrânţi şi goniţi din nou peste Dunăre. La moartea lui Mihai în 1602 turcii au profitat de confuzia ce a urmat, au traversat Dunărea prin mai multe puncte şi i-au obligat pe munteni să aleagă un voievod numit de sultan[44]. Tratatul lui Mahomed II a reintrat în vigoare şi valoarea tributului a fost mărită, iar de atunci şi până acum poziţia principatelor faţă de Poartă a rămas neschimbată.

Moldova a devenit vasală a Porţii abia în anul 1536. Acesta a fost un act voluntar din partea voievodului care, drept măsură de precauţie, s-a oferit să plătească un tribut anual sultanului Soliman I în schimbul protecţiei. Acelaşi tratat ca acela dintre Poartă şi Ţara Românească a fost

---

44 Versiunea autorului este favorabilă românilor. Mihai Viteazul a fost ucis în august 1601, fiind urmat pe tronul Ţării Româneşti de Radu Mihnea.

încheiat între Soliman şi voievodul Moldovei, dar cuvântul tribut a fost omis, în locul său[45] fiind trecut peşcheş sau cadou.

În anul 1710 ruşii au intrat prima dată în legătură cu principii Moldovei şi Ţării Româneşti. Brâncoveanu[46], voievodul Ţării Româneşti, a acceptat în secret să-i ofere lui Petru cel Mare un contingent de 30.000 de soldaţi care să-l ajute în războiul cu turcii şi să-i furnizeze provizii şi alte lucruri necesare armatei ruseşti. La Constantinopol s-a aflat despre acest aranjament, iar Poarta a luat hotărârea să-l omoare pe Brâncoveanu, momindu-l într-o cursă. Istoricul Dimitrie Cantemir a fost ales de Poartă drept instrument al răzbunării, acesta fiind înscăunat voievod al Moldovei, iar Nicolae Mavrocordat, domnul în funcţie, a fost înlăturat. Departe de a urma instrucţiunile Porţii, abia ajuns la Iaşi, Cantemir i-a trimis mesaj ţarului, oferindu-şi serviciile. Petru, văzând asfel de circumstanţe favorabile, a intrat în Iaşi în 1711 în fruntea unei mari armate. Brâncoveanu, alarmat de apropierea a 220.000 de turci, nu şi-a respectat promisiunea făcută ţarului şi acestei atitudini a voievodului Ţării Româneşti îi este atribuită înfrângerea armatei ruse în acea campanie. Când s-a încheiat pacea, Brâncoveanu a fost trimis la Constantinopol cu toată familia; el şi fiii săi au fost torturaţi şi ucişi, iar Ştefan Cantacuzino, un descendent al familiei imperiale cu acel nume, a fost numit voievod în locul său; Nicolae Mavrocordat a fost reinstalat pe tronul rămas liber în Moldova prin defecţiunea voievodului Cantemir[47].

După scurta domnie de doi ani a lui Cantacuzino,

45 Informaţii imprecise din punct de vedere istoric. Petru Aron plătise tribut turcilor încă din anul 1456, iar conform celor precizate de boierii români în secolul al XVIII-lea, voievozii Moldovei încheiaseră capitulaţii cu sultanii otomani în anii 1511 şi 1529.

46 În text este numit Basarab.

47 Versiunea autorului reflectă nivelul de cunoaştere istorică de la mijlocul secolului al XlX-lea. Cantemir a fost numit pe tronul Moldovei în 1710, campania lui Petru I s-a desfăşurat în 1711, iar mazilirea lui Brâncoveanu şi executarea sa şi a membrilor familiei sale în 1714.

Poarta a hotărât să preia exclusiv în mâinile sale numirea domnilor Moldovei şi Ţării Româneşti şi să abolească sistemul alegerilor. La această decizie s-a ajuns prin instigările lui Alexandru Mavrocordat, atunci dragoman-şef al guvernului turc; tot la sugestia lui, sultanul a ordonat ca pe viitor domnitorii Ţării Româneşti şi Moldovei să fie aleşi dintre grecii fanarioţi din Constantinopol. În acea perioadă, turcii aveau mare încredere în grecii din Fanar şi a fost astfel uşor să-i convingă să aleagă dintre ei doi noi voievozi despre care credeau că vor fi mai de încredere decât cei aleşi dintre boierii pământeni. Acest sistem de numire a voievozilor printr-un simplu firman al Porţii a continuat până după tratatul de la Adrianopol, în 1829, când domnul Kisellef, pe atunci plenipotenţiar rus în principate, a elaborat o formă de guvernământ pentru Moldova şi Ţara Românească, numită „Regulamentele Organice”. Rusia a devenit atunci puterea protectoare, având un cuvânt chiar mai greu de spus decât Turcia în afacerile interne ale Principatelor. Prin Regulamentele Organice sistemul de alegere a domnitorilor dintre boierii pământeni a fost reinstaurat, dar alegerea trebuia sancţionată atât de Sublima Poartă, cât şi de curtea de la Sankt-Petersburg. Un veto *al oricărei* puteri era suficient pentru a anula alegerea. La revoluţia care a avut loc în aceste provincii în 1848, ambii prinţi au fugit[48], iar când ordinea a fost restaurată în 1849, domnii Ştirbei şi Ghica au fost impuşi *fără alegeri* de Rusia şi de Poartă drept domnitori ai Ţării Româneşti şi Moldovei, pentru a guverna aceste provincii, dar nu pe viaţă, conform termenilor Regulamentului Organic, ci pentru o perioadă de şapte ani.

CAPITOLUL X

Adevărată faţă a protectoratului ţarist – Umilirea domnitorului Ştirbei – Atitudinea prinţului Gorceakov – Eşecul negocierilor diplomatice şi intenţiile belicoase ale

48 Gheorghe Bibescu a fugit în iunie 1848, după debutul revoluţiei la Bucureşti, însă nu şi Mihail Sturdza, domnul Moldovei, rămas pe tron până în anul 1849.

Toate tratatele amintite în aceste pagini au fost încălcate de Rusia. Pretinzând să fie inclusă în marea familie a naţiunilor civilizate din lumea creştină, Rusia a încălcat tratatul de la Viena luând în stăpânire gurile Dunării şi împiedicând navigaţia; a violat tratatul de la Adrianopol ocupând insulele de pe acest fluviu; a încălcat tratatul de la Balta Liman trecând Prutul cu armatele sale în iulie anul trecut, iar Regulamentul Organic, elaborat de ea însăşi, a fost ignorat de ambele puteri prin numirea ilegală a domnitorilor Ştirbei şi Ghica. Este greu de spus unde s-au refugiat credinţa şi onoarea în aceste zile, când vedem o mare putere creştină pentru care nicio promisiune nu este sacră şi niciun tratat nu merită respectat primind doar proteste formale din partea celorlalte guverne ale lumii creştine. Înainte să solicite protectoratul Rusiei, supuşii creştini ai sultanului ar trebui să privească mai întâi spre Moldova şi Ţara Românească pentru a vedea efectele negative ale protectoratului în aceste principate. Din 1829 puterea Porţii în provinciile dunărene a fost doar de formă. Sub modestul titlu de protector, ţarul a devenit de atunci adevăratul suveran al acestor state. Nicio numire în funcţie, de la cea de domnitor până la cea de primar al unui sat, nu se poate face fără acordul lui. Consulii-generali ruşi au finanţele sub control, iar şeful carantinei, o instituţie cu rol poliţienesc, este un rus. A câştigat Rusia bunăvoinţa locuitorilor după ce şi-a instaurat protectoratul asupra acestor principate? S-a amestecat în treburile lor interne din simpatie pentru ei, ca membri ai Bisericii Ortodoxe? A fost comportamentul ţarului, în calitate de cap al Bisericii lor, părintesc, sau blând sau măcar drept? Rusia tolerează şerbia şi le-a acordat boierilor anumite drepturi feudale asupra norodului, dar şi boierii, la rândul lor, sunt doar supuşii ţarului. Rusia a impus acest flagel fatal, prin legile poliţieneşti şi spionaj, şi a împins pe calea corupţiei care

otrăveşte instituţiile un popor ce abia se ridică din barbarie.

Când au traversat Prutul în iulie trecut, ruşii i-au ordonat lui Ştirbei, domnitorul Ţării Româneşti, să refuze plata tributului către Poartă şi acesta a ascultat. A fost apoi umilul lor servitor în toate. În altă zi i-au ordonat să proclame legea marţială; a făcut-o şi toţi miniştrii au semnat documentul, iar când nu l-au mai vrut pe prinţ i-au ordonat să plece. Acesta i-a implorat să îl lase să rămână, dar generalul rus a fost neînduplecat, aşa că Ştirbei a părăsit Bucureştiul şi a pornit spre Giurgiu, cu gând să călătorească spre Viena la bordul unui vas austriac. La Giurgiu, căpitanul piroscafului nu l-a primit însă la bord, domnitorul fiind astfel nevoit să se întoarcă la Bucureşti. A fost oprit de poliţie la poarta capitalei sale; cum nu a fost lăsat să intre, a dat ocol oraşului ca să ajungă la drumul spre Sibiu, unde i s-a ordonat să se ducă. La Sibiu a fost arestat de către autorităţile austriece până la sosirea de la Viena a încuviinţării ca domnitorul exilat al Ţării Româneşti să pornească spre acel oraş. După plecarea lui Ştirbei, prinţul Gorceakov i-a convocat pe membrii guvernul muntean şi li s-a adresat în următorii termeni:

„Domnilor, sunteţi în continuare însărcinaţi cu administrarea ţării, dar poziţia *mea* vă plasează naturalmente sub conducerea mea. Îngrijiţi-vă de armata imperială. Nu mă pot plânge de modul cum sunt trataţi soldaţii, însă apelez la toată solicitudinea voastră în această privinţă. Nu trebuie să le lipsească nimic şi vă solicit să vă ocupaţi de nevoile lor. Fiţi zeloşi în îndeplinirea obligaţiilor ce vă revin. Domnul Kalcinski[49] va mijloci între domniile-voastre şi mine. Vă aflaţi sub o guvernare militară; purtaţi-vă astfel încât să nu suferiţi rigorile acesteia. Interziceţi-le cu fermitate funcţionarilor din subordine să se implice în orice fel de acţiune politică. Oricine va întreţine corespondenţă cu turci va fi reţinut mai întâi timp de 24 de ore. Spun asta pentru toată lumea, de la marele ban şi până la cel mai mic pârcălab. Sunt

49 Kalcinski era consulul-general rus în Principatele Române.

printre domniile-voastre boieri care au scris pentru a ajunge principi sau postelnici, dar să ştiţi că vor fi pierduţi înainte să ajungă domnitori sau postelnici”[50].

Acesta este tonul părintesc cu care agenţii ţarului le vorbesc miniştrilor naţiunii creştine din această ţară; când au de-a face cu clasele inferioare ei folosesc, cum se poate presupune, ceva mai puternic decât cuvintele.

În ultima lună Poarta a declarat război şi ţarul l-a acceptat, şi numeroşi soldaţi au căzut de ambele părţi, încă de la începutul misiunii prinţului Menşikov la Constantinopol[51], ţarul Nicolae prezisese că acesta va fi rezultatul solicitărilor sale. Trebuie să fi ştiut foarte bine că sultanul nu va consimţi niciodată să plaseze sub protectoratul Rusiei atât de multe milioane de supuşi ai săi şi trebuie să fi ştiut şi că această hotărâre a Porţii era sprijinită de către marile puteri occidentale.

Ţarul dăduse asigurări că nu războiul era obiectivul său, şi fusese crezut. Au început negocieri care s-au complicat atât de tare, încât diplomaţia a eşuat în cele din urmă, iar Poarta, înnebunită de sfaturile care se băteau cap în cap ale consilierilor săi, a declarat război, dar a dat un termen de două săptămâni până la începerea ostilităţilor efective. Ţarul era atunci la Olmütz şi a făcut noi declaraţii de pace. A fost crezut încă o dată, iar cabinetele celorlalte patru puteri s-au pus la lucru încercând să prevină vărsarea de sânge.

Înainte să se facă puţină lumină în obscuritatea ce învăluia planurile diferiţilor diplomaţi, cele 15 zile lăsate de Poartă s-au scurs, iar turcii şi ruşii s-au angajat numaidecât în lupte sângeroase pe Dunăre. Chiar în ziua de duminică 23 octombrie, când termenul lăsat de sultan a expirat, s-au dat ordine flotilei ruse să urce pe Dunăre.

---

50 În franceză în original.

51 Prinţul Aleksandr Sergheevici Menşikov fusese trimis la Constantinopol într-o misiune specială, la începutul anului 1853, încercând să obţină acceptul Porţii ca Rusia să fie recunoscută drept protectoare a ortodocşilor din Imperiu. Eşecul misiunii sale a fost urmat de ocuparea militară a Principatelor Române.

Tunurile de la bordul vaporului şi al canonierelor au fost încărcate, iar vasele erau pregătite de acţiune. Cetatea Isaccea a fost primul punct periculos pe lângă care trebuia să treacă flotila. Pe malul stâng în faţa Isaccei, generalul Lüders a ridicat în grabă câteva fortificaţii în spatele cărora şi-a plasat mortierele. Când flotila ostilă a înaintat, din fortăreaţa turcească s-a deschis focul, la care canonierele şi vaporul au răspuns pe dată, în vreme ce bateria generalului Liiders arunca obuze în Isaccea de pe malul opus; oraşul a fost în cele din urmă incendiat. Este evident că prin asta ruşii au provocat ostilităţile şi că forţaseră Turcia să intre în război, deşi în Europa aveau loc negocieri de pace. Se poate vedea din buletinul rus că la început planul fusese să se trimită flotila în amonte pe timpul nopţii, la adăpostul întunericului, dar comandantul şi ofiţerii au cerut ca acţiunea să aibă loc ziua. Conflictul fusese astfel anticipat, iar faptul că generalul Lüders instalase o baterie pe malul drept arăta că ruşii erau hotărâţi să câştige lupta. Când telegrama consului-general francez de la Bucureşti care anunţa acest eveniment a fost publicată la Paris şi Londra, puţini i-au dat crezare. În mod firesc, având în vedere asigurările solemne de pace date de ţar cu câteva zile înainte puteai cu greu crede că ordonase în secret generalilor săi de la Dunăre să înceapă ostilităţile. Lupta sângeroasă de la Olteniţa i-a urmat rapid celei de la Isaccea. Ororile războiului au început; negocierile sunt acum inutile, iar telegramele şi protocoalele pot fi date uitării.

Marile puteri ale Europei occidentale ştiu acum ce trebuie să aştepte de la Rusia, cât de nesincere sunt angajamentele ei şi cât de mare este dispreţul său faţă de dreptul internaţional. Toate încercările Franţei şi Angliei de a se ajunge la o înţelegere au eşuat, iar sfaturile şi protestele lor au fost tratate cu o mare lipsă de consideraţie de către guvernul ţarului.

Rusia poate nimici Turcia dacă această putere nu este sprijinită. Rusia continuă să ocupe Principatele Dunărene în ciuda protestelor noastre. Îi vom permite să

pună mâna pe Constantinopol? Ţarul duce Europa spre un război general, iar vărsarea de sânge şi ororile care însoţesc o asemenea calamitate vor fi puse pe seama sa.

CAPITOLUL XI

Maşinaţiunile Rusiei – Conspiraţia lui Kallergis – Lovitura de stat şi rezistenţa regelui Otto – Constituţia Greciei

Este imposibil să crezi că locuitorii regatului Greciei sunt de părere că simpatia ce le este arătată de către Rusia este sinceră sau dezinteresată. Un singur fapt este de ajuns pentru a da la iveală adevăratele intenţii ale Sankt-Petersburgului.

În 1843 în Grecia a fost pregătită o conspiraţie ce urmărea să forţeze abdicarea şi plecarea regelui Otto[52], un domnitor numit de Rusia urmând să-i ia locul. Capul conspiraţiei era însărcinatul rus cu afaceri la Atena, iar unealta principală pentru realizarea planului său era generalul Kallergis[53]. Acum vreo trei ani eram pe insula Hydra, unde generalul Kallergis locuia alături de ruda sa, domnul Conduriotis. Am petrecut mult timp împreună şi am aflat atunci adevăratul obiectiv al revoluţiei care avusese loc în Grecia în 1843.

Generalul Kallergis mi-a povestit că puţin înainte de septembrie 1843 fusese în legătură secretă cu ambasadorul rus la Atena. Era pe atunci, mărturisea, devotat trup şi suflet Rusiei şi era hotărât să-i îndeplinească planurile chiar cu riscul vieţii. Kallergis era pe bună dreptate vestit pentru curajul său, fiind un ofiţer excelent. Aceste calităţi îi confereau o mare influenţă asupra întregii armate greceşti, dar era iubit mai ales de

---

52 Prinţul Otto de Bavaria a fost încoronat rege al Greciei în anul 1832, după ce marile puteri europene au recunoscut independenţa statului elen modern.

53 Dimitrios Kallergis se remarcase în timpul războiului de independenţă al Greciei.

cavalerie, al cărei comandant direct era. Datorită acestei influenţe şi a devotamentului său faţă de Rusia, agentul rus îl considerase pe Kallergis unealta potrivită. Pe 3 septembrie 1843, puţin înainte de miezul nopţii, Kallergis şi-a luat locul în fruntea cavaleriei, care fusese mobilizată, şi şi-a trimis aghiotantul să ordone artileriei şi infanteriei să i se alăture de îndată. Aghiotantul era însoţit de un detaşament de lăncieri, instruiţi să aresteze orice ofiţer care refuza să asculte comanda lui Kallergis. Doar câţiva ofiţeri apropiaţi generalului cunoşteau obiectivul acţiunii sale; restul armatei nu ştia nimic despre motivul convocării, însă toţi îl ascultau pe Kallergis, comandantul garnizoanei oraşului. Cât despre cetăţeni, aceştia nu aveau habar despre complot sau obiectivele sale. Când trupele s-au adunat, Kallergis a făcut apel la patriotismul lor, reamintindu-le că luptaseră şi-şi vărsaseră sângele pentru patrie; apoi le-a stârnit nemulţumirea împotriva situaţiei prezente, arătându-le că străinii stăpâneau curtea regală şi că primeau zilnic onoruri şi favoruri, în vreme ce grecii care plătiseră independenţa ţării cu sângele lor erau complet neglijaţi. Apoi le-a cerut să-i urmeze şi să îndrepte situaţia. Discursul a fost primit cu ovaţii; Kallergis a pornit de îndată spre palat, pe care l-a înconjurat cu trupele, îndreptând tunurile încărcate spre porţi. La începutul serii se dăduse ordin comandantului unui vas militar grec ancorat la Pireu, ofiţer implicat în complot, să aibă vaporul pregătit la miezul nopţii, ca să-l ducă pe regele Otto la Trieste atunci când Maiestatea Sa sosea la bord. Conspiratorii erau convinşi că regele, înspăimântat de revolta trupelor sale, va fugi imediat din Grecia, însă îşi făcuseră greşit socoteala. Maiestatea Sa era o persoană extrem de curajoasă şi hotărâtă să-şi apere tronul cu preţul vieţii. Astfel, principalul obiectiv al conspiratorilor eşuase. În această situaţie, Kallergis şi-a trimis aghiotantul să solicite instrucţiuni de la domnul Katakasi, ambasadorul rus. Katakasi fusese deja pus la curent cu privire la situaţia de la palat şi cu hotărârea regelui de a-şi apăra coroana până la sfârşit. Ambasadorul rus a înţeles că planul lui

secret dăduse greş; pentru a se salva el însuşi şi guvernul de acuza că ar fi instigat la trădare, a luat hotărârea să-l lase pe Kallergis să se descurce de unul singur; astfel, i-a adresat aghiotantului generalului cuvinte de ocară, numindu-l rebel şi ticălos, iar apoi l-a dat afară din reşedinţă. Aghiotantul s-a întors la Kallergis şi i-a povestit despre primirea domnului Katakasi. „Am simţit", îmi spunea generalul, „că-mi tremură capul pe umeri; eram furios şi disperat, dar eram hotărât să fac o încercare curajoasă de a salva vieţile celor care, asemenea mie, fuseseră atraşi în această afacere. Astfel, mi-am trimis aghiotantul la Sir Edmund Lyons[54] pentru a-i prezenta situaţia în care mă aflam şi a-i solicita sfatul şi protecţia. Sir Edmund mi-a trimis imediat vorbă să rămân pe loc şi trupele să stea liniştite, că are să se ducă el la rege".

Poporul se alăturase trupelor pe câmpul deschis din faţa palatului. Când au auzit că mişcarea urmărea eliminarea angajaţilor străini, oamenii s-au alăturat protestului şi au scandat ca regele să dea poporului o constituţie. Întrevederea dintre Sir Edmund Lyons şi rege n-a durat mult, iar la ieşire a anunţat armata şi poporul, în numele Maiestăţii Sale, că toţi angajaţii străini vor pleca din Grecia şi ţara va avea o constituţie. Anunţul a fost primit cu mare entuziasm, soldaţii s-au întors în cazărmi, iar cetăţenii l-au purtat pe Kallergis în triumf pe străzile Atenei. Astfel, cum se întâmplă uneori, tot răul spre bine.

După aceste evenimente, Kallergis a devenit un prieten apropiat al lui Sir Edmund Lyons. A plecat în Anglia puţin mai târziu ca patriotul care obţinuse o constituţie pentru Grecia, primind un dar de 3.000 lire şi o sabie scumpă de la compatrioţii săi, negustorii greci stabiliţi în insulă. Guvernul rus a fost atât de încrezător în reuşita acestei conspiraţii încât deja numise un guvernator de-al lor pentru Grecia şi făcuse toate aranjamentele pentru a plasa ţara sub protectoratul exclusiv al ţarului.

CAPITOLUL XII

---

54 Edmund Lyons era ambasadorul Marii Britanii la Atena.

Progresele economice ale Greciei – Cultura şi şcolile greceşti – Democraţia în Grecia modernă – Toleranţa religioasă

Acum câţiva ani era la modă să te amuzi pe seama regatului Greciei, a guvernului şi legilor sale. Sunt familiarizat cu această ţară din anul 1843, când am ajuns acolo la bordul aceleiaşi fregate care îl aducea pe Mavrocordat, numit prim-ministru după revoluţie[55].

N-am putut afla niciodată motivele acestei batjocori. Relele din ţară vin din sărăcie şi neputinţă, iar singurul remediu este să găseşti măsurile care să întărească ţara şi s-o facă mai prosperă. În aceste zile puterea şi bogăţia unei naţiuni depind mai ales de comerţ. Comerţul Greciei este foarte limitat, din cauza faptului că solul său este în cea mai mare parte neproductiv, iar populaţia este puţină şi în mare parte săracă. Patras şi Syros sunt singurele oraşe importante din punct de vedere comercial. Patras exportă stafide, iar Syros îşi datorează relativa prosperitate poziţiei sale extrem de potrivite comerţului de tranzit. Nu se poate spune că grecii sunt leneşi sau ignoranţi; ei fac tot ce se poate cu puţinele avantaje pe care le au. Comerţul oraşelor Patras şi Syros s-a dezvoltat foarte mult după cucerirea independenţei ţării.

Grecii care n-au reuşit să găsească o oportunitate în propria ţară şi-au pus în valoare talentul şi spiritul antreprenorial în alte locuri. În ultimii ani, prin activitatea lor neobosită, au preluat controlul asupra întregului comerţ al Levantului, iar milioanele exportate anual din Marea Britanie către Mediterana trec prin mâinile lor. Una dintre cele mai bogate bănci din lume este astăzi cea a baronului Sina din Viena, un mare patriot grec, consul-general şi agent al regelui Otto în Austria. Banca domnului Ralli, consul-general al Greciei la Londra, se numără între cele mai importante stabilimente comerciale din Marea

55 Alexandru Mavrocordat (1791-1865), important om politic al Greciei moderne, a fost prim-ministru al ţării în mai multe rânduri.

Britanie. Domnul Ralli deţine mari bănci comerciale la Constantinopol, Sankt-Petersburg, Odessa, Calcutta şi în mai multe porturi ale Mediteranei. Nu există un alt popor pătruns de un asemenea sentiment al unităţii naţionale precum grecii. Prosperitatea şi succesul lor în străinătate se datorează aproape în totalitate acestui sentiment. Grecii se sprijină, unii pe alţii şi astfel în cele mai multe crize comerciale băncile greceşti au supravieţuit, în vreme ce altele cu pretenţii mai mari, britanice sau străine, au falimentat. Când un grec este prosper, el îşi ajută rudele şi nu refuză niciodată o cerere ce i se face în numele patriei.

Nu se poate spune că grecii sunt ignoranţi, căci Universitatea din Atena este acum cel mai important loc unde se studiază greaca veche din Europa. Greaca modernă, care în urmă cu câţiva ani era studiată doar de câteva familii fanariote, este vorbită acum fără cusur de milioane de greci. În toate oraşele sau satele din Grecia există colegii sau şcoli primare finanţate de stat.

Îmi amintesc că nu demult am fost într-un sătuc de pe malul mării, la vreo 20 de kilometri de Nafplion. Localnicii erau foarte săraci, unii dintre cei mai săraci din Grecia, dar aveau o şcoală. Sărmanii oameni trudeau pe pământul sterp de dimineaţa până seara pentru a trăi de azi pe mâine; deşi cu siguranţă copiii le erau de ajutor la muncă, ei se gândeau totuşi că prima lor datorie era să-i trimită pe cei mici la şcoală. Am vizitat această şcoală unde erau adunaţi vreo 30 de copii. Primiseră tăbliţe şi cărţi de la autorităţi, dar hârtia de scris era un lux şi o căpătau doar elevii mai avansaţi. Începătorii învăţau să scrie pe nisip. Aveau o placă lungă înconjurată de o bordură, acoperită cu un strat subţire de nisip fin; în faţa ei erau opt-zece micuţi care desenau pe nisip alfa şi omega cu degetele lor durdulii, sub îndrumarea unui monitor. Şi-au scos toţi bonetele roşii când am intrat şi punându-şi mâinile la piept, au făcut o plecăciune gravă. Şeful clasei, îmbrăcat cu o cămaşă prea mare şi o pereche de nădragi largi, mi-a recitat cu mare pasiune un fragment războinic din Homer, fiind aplaudat de toţi colegii de îndată ce l-a

isprăvit.

În toate aceste mici şcoli se predau aritmetica, geografia şi istoria generală. În afara Universităţii din Atena mai există două colegii regale: unul la Patras, celălalt la Pireu, dar şcoli publice sunt în toate oraşele importante. Am fost odată de faţă la examenul de vară de la şcoala publică din Tripoliţa, unde copiii au răspuns foarte bine la matematică, literatură şi istorie. La Pireu este un mare colegiu militar, care, judecând după ce am văzut la examenul public de acolo, este condus la fel de eficient ca oricare altă instituţie similară din Europa. Lângă Nafplion este şi o şcoală de agricultură, care a făcut mult bine prin introducerea în ţară a maşinilor agricole performante, ca şi prin excelentele cunoştinţe predate despre cultivarea tutunului şi a viţei-de-vie. Exportul tutunului de la Nafplion a atins de la o vreme valori considerabile. Aproape tot este trimis de acolo la Marsilia.

După ce am arătat că grecii sunt un popor harnic şi educat, cred că va fi uşor să dovedesc că sunt şi iubitori de libertate. Grecia este o monarhie constituţională, are un parlament format din senat şi camera deputaţilor şi *există sufragiu universal.* Presa este liberă şi există libertatea de opinie. Nu există paşapoarte, spioni, tortură şi nu este posibilă condamnarea fără proces legal. Unele persoane consideră că regele Otto se opune unei forme democratice de guvernare şi că s-a înconjurat de o partidă care face tot ce-i stă în puteri pentru a aboli Constituţia. Asemenea aserţiuni sunt complet neîntemeiate. Singurii care se împotrivesc constituţiei Greciei sunt ruşii. De la ei pornesc toate acuzele la adresa regelui Otto, a guvernului şi poporului său. Ei au fost cei mai harnici să defăimeze Grecia în ochii Europei, spre a o da de exemplu pentru efectele nefaste ale libertăţii constituţionale. Îi provoc pe inamicii Greciei să arate un singur act neconstituţional, arbitrar sau crud consfinţit de regele Otto. Maiestatea Sa a acceptat Constituţia în 1843 pentru că aceasta a fost dorinţa naţiunii şi a rămas credincios angajamentului luat atunci. Exemplul lui a fost urmat de fratele său, regele

Maximilian al Bavariei. Regele Maximilian a urcat pe tron în 1848 jurând pe Constituţie şi este singurul suveran din Europa Centrală care nu şi-a încălcat acest angajament. Împăratul Austriei este vărul lui primar şi a fost aliat cu regele Bavariei; dar cât preţ a pus guvernul austriac pe Constituţia sau jurământul prin care a fost consacrată? Şi regele Prusiei este rudă cu regele Maximilian, dar unde sunt drepturile pe care acel monarh a jurat să le acorde poporului său? Neinfluenţat de exemplul puternicilor lui vecini şi de reproşurile lor, regele Bavariei şi-a păstrat onoarea nepătată şi cuvântul dat, în mijlocul statelor despotice de care este înconjurat.

Aceeaşi toleranţă religioasă din Bavaria există şi în Grecia. În Bavaria numeroasa populaţie protestantă se bucură de drepturi egale cu cetăţenii catolici. Regele este romano-catolic, dar regina Maria a Bavariei este protestantă. Majoritatea poporului grec este ortodox, dar regele lor este catolic, iar regina Greciei este protestantă[56]. Grecii de toate religiile sunt egali în faţa legii şi nicio religie nu este privilegiată câtuşi de puţin.

La palatul din Atena există o capelă, unde, când are loc slujba în prezenţa regelui, capelanul protestant oficiază slujba bisericii sale pentru regină.

CAPITOLUL XIII

La Nafplion – Vechea moschee – Slujbă la biserica catolică – Grecii, victime ale propagandei ruseşti

La Atena, lângă Acropole, se află o foarte frumoasă biserică protestantă, cu hramul Sf. Paul. Este şi o mare biserică catolică în acest oraş. Congregaţiile care merg la aceste biserici sunt foarte mici. În Pelopones, insulele din Marea Egee şi în Attica populaţia este în totalitate ortodoxă. Îmi amintesc că la prima mea vizită la Nafplion mă plimbam pe nişte străduţe lăturalnice în căutarea urmelor mândrei republici veneţiene ai cărei lei înaripaţi

56 Amalia de Oldenburg, cu care Otto I se căsătorise în anul 1836.

se găsesc încă pe porţile cetăţii, când m-am pomenit în faţa a ceea ce fusese odată o moschee turcească. Pe când priveam această relicvă a unui popor ce triumfase asupra flotelor şi armatelor Veneţiei şi a bisericii militante creştine, uşa vechii moschei s-a deschis şi din ea a ieşit un preot catolic. Moscheea fusese transformată în capelă, mi-a spus acel domn, şi-i fusese încredinţată lui. Am intrat împreună în vechea moschee. Pe altar era o frumoasă pictură a sfintei familii, cadou de la răposata regină a Franţei. Mi-a povestit că era singur şi că nu avea niciun angajat. În Nafplion nu era niciun catolic, dar câţiva bavarezi care lucrau la arsenal veneau să asiste la slujbe duminica şi de sărbători. Mi-a spus că nu mai vorbise de mult timp italiana, limba lui maternă. Vorbea greceşte bine, dar zicea că e plăcut să audă limba copilăriei lui. Şi-a aplecat capul gânditor spunând asta. Am înţeles că se gândea la grădina mănăstirii din Colli Albani.

Nessun maggior dolore,

Che ricordarsi del tempo felice, nella miseria, spune biata Francesca, şi acesta este un adevăr foarte emoţionant, deşi scris cu cuvinte mai puţin frumoase decât cele ale lui Dante[57].

A doua zi dis-de-dimineaţă m-am întors la capelă şi am rămas la slujbă. Era o îndatorire de care mă achitasem altădată cu inima mai uşoară. Eram singuri şi în cuvintele liturghiei era ceva mai solemn şi mai trist decât de obicei, aşa cum răsunau sub cupola vechii moschei.

În teritoriile regelui Otto naţiunea greacă are mijloacele de a dobândi o educaţie rafinată şi utilă, ca şi dragoste pentru libertatea constituţională. Este aşadar cu neputinţă să crezi că, având aceste avantaje, vor accepta vreodată să devină sclavii Rusiei. În Grecia ţăranii sunt aproape toţi proprietari ai lotului de pământ pe care trăiesc şi nu plătesc alte taxe decât cele stabilite prin lege şi datorate guvernului. Aici, în Moldova şi Ţara

57 Dante, *Infernul.* Versurile fac referire la povestea de dragoste dintre Francesca da Rimini şi Paolo Malatesta: „Nici o durere mai mare, decât să-ţi aminteşti de vremea fericită în mizerie”.

Românească aflate sub protectoratul Rusiei, ţăranii o duc puţin mai bine ca sclavii. I-am văzut loviţi şi chiar bătuţi crunt de cei de rang superior fără să protesteze sau măcar să viseze să caute dreptate. Grecii au o ură tradiţională faţă de turci; dar n-am întâlnit niciun grec care ar sprijini Rusia împotriva Porţii dacă ar şti că, după răsturnarea sultanului, va intra sub jugul ţarului.

CAPITOLUL XIV

Spre Giurgiu – Santinele ruseşti – Dispute pentru ocuparea insulei Mocanu – Artileria otomană – Spre Olteniţa – Frumuseţea ţărăncilor române

La sfârşitul lui octombrie, pe la ora 10 seara, am plecat din Bucureşti către Giurgiu. Eram într-o căruţă uşoară, deschisă, trasă de patru cai. Înăuntru era loc pentru o singură persoană, iar servitorul meu stătea în faţă pe capră. Era o noapte cu ger tăios, dar eram bine învelit în blănuri şi stăteam lungit pe fundul căruţei, căci scosesem banca, cu un strat gros de paie sub mine şi un sac de telegrame sub cap. Mi-am petrecut timpul uitându-mă la stelele ce străluceau solemn pe cerul senin; îmi alinam spiritul fumând nişte ţigarete excelente, pe care un prieten prevăzător mi le dăduse înainte de plecare. Să fumez ciubuc, cu care călătoresc întotdeauna în aceste ţări, nu era posibil, căci mergeam cu toată viteză pe drumul accidentat şi n-aş fi putut să-l ţin între buze. La vreo 20 de kilometri de Bucureşti, rapida noastră înaintare a fost brusc curmată de două santinele ruse, cu baionete. Curierul îngrozit a oprit caii într-o clipă, iar soldaţii, luându-i de căpestre, ne-au scos de pe drumul principal şi ne-au condus în mijlocul taberei. Aici am fost interogaţi de un ofiţer, care văzând, cred, aspectul nostru inofensiv şi faptul că avem paşapoartele în regulă, ne-a permis să plecăm mai departe. Deşi tabăra era mare, liniştea era profundă; am fi trecut cu certitudine pe lângă ea, fără să ştim că suntem în apropierea unei forţe atât de

formidabile. Armele oamenilor erau adunate în faţa fiecărui cort, iar atârnate de baionete, la îndemână, se aflau căştile şi centiroanele soldaţilor. Era un singur foc de veghe, şi acela la ceva distanţă, dincolo de tabără. În jurul lui stăteau vreo optzeci-nouăzeci de oameni, îmbrăcaţi cu mantale lungi. Stăteau acolo ca nişte stane de piatră, fără să spună nimic. Păreau fioroşi şi sălbatici la lumina plăpândă a focului. Atât de adâncă era liniştea din jurul lor şi ei atât de neclintiţi, încât ai fi putut crede că sunt adânciţi într-un ritual păgân. Imediat ce am ieşit din tabără am dat bice. La fiecare douăzeci de kilometri am luat cai odihniţi şi, dându-i o atenţie grăjdarului, am primit cei mai buni armăsari.

Am ajuns la Giurgiu cu puţin înaintea zorilor. Telegramele pe care le aveam cu mine trebuiau trimise peste Dunăre la Rusciuc lui Said Paşa, care avea ordin să le expedieze cu un curier tătar ambasadorului britanic la Constantinopol. Situaţia era foarte dificilă, căci fusese instituită legea marţială şi orice comunicare cu malul turcesc al fluviului fusese interzisă sub ameninţarea pedepsei cu moartea. Însă noi am reuşit să trimitem telegramele la Rusciuc, iar acestea au fost primite în timp util de către lordul Stratford de Redcliffe[58].

Peste apă de Giurgiu sunt două insuliţe, una dintre ele se numeşte în româneşte Mocanu. Toată suprafaţa insulei este acoperită de arbuşti, sub care un grup mare de oameni se poate face uşor nevăzut. Cealaltă insulă, aflată puţin mai în amonte pe fluviu decât Mocanu, este o mlaştină deschisă, pe care se află un post de pază înălţat pe piloni, care, atunci când am vizitat oraşul Giurgiu, era ocupat de cazaci. În zorii zilei de 2 noiembrie, unsprezece bărci pline cu oameni au fost văzute coborând pe fluviu dinspre Rusciuc şi îndreptându-se spre Mocanu. Ceaţa era foarte groasă, aşa că bărcile erau la jumătatea drumului când s-a dat alarma. Era un singur punct la Giurgiu de

58 Charles Stratford Canning, lord de Redcliffe, ministru plenipotenţiar britanic la Poartă şi apoi ambasador în mai multe rânduri în capitala otomană (ultimul mandat 1841-1858).

unde putea artileria lovi aceste bărci, iar tunurile ruseşti se aflau la o distanţă de 200 de metri de punctul cu pricina. Până să fie aduse tunurile, opt bărci ajunseseră deja la Mocanu şi oamenii debarcaseră, însă asupra celorlalte trei artileria rusă a reuşit să deschidă focul. Abia a fost tras primul tun că un vapor de luptă turcesc a ieşit de la Rusciuc şi, înaintând curajos pe fluviu, a remorcat bărcile şi a răspuns la focul ruşilor. Punctul unde erau amplasate tunurile la Giurgiu este la vreo 10-12 metri deasupra nivelului apei. Vaporul era dincolo de prima insulă, aşa că trebuia să tragă peste insulă către înălţimea unde era amplasată artileria. Oamenii de la bordul vaporului au făcut asta cu precizie neîntrecută. O lovitură de pe vapor a ucis o santinelă munteană, alta a lovit o casă din oraş la vreun metru de pământ, făcând o gaură în peretele din faţă şi ricoşând şi-a făcut loc şi prin al doilea perete; o a treia lovitură a ucis o femeie pe una dintre străzi, la vreo sută de metri de malul fluviului. Menţionez aceste detalii pentru a arăta că artileriştii turci îşi cunosc meseria, căci trasul în parabolă, cum au făcut ei, nu se învaţă peste noapte. În tot acest timp oamenii din bărcile remorcate de vapor stăteau în picioare şi trăgeau sfidător cu muschetele, în ciuda exploziilor din jurul lor. Cele trei bărci au ajuns în cele din urmă la insulă şi au debarcat oamenii, iar vaporul a ancorat aproape de malul turcesc al fluviului. Din câte puteam vedea printr-un binoclu foarte bun, oamenii de pe insula Mocanu şi cei care au venit ca întăriri în zilele următoare trebuie să fi făcut parte din trupele neregulate. Turcii controlează încă (19 noiembrie) insula Mocanu, deşi s-au făcut mai multe încercări de a-i disloca, iar una dintre ele a fost oficial anunţată ca încheindu-se cu succes. Când am plecat de la Giurgiu, ruşii aveau 2.000 de infanterişti, un regiment de husari şi 20 de turnuri în oraş şi în imediata lui apropiere.

Aveam de gând să părăsesc oraşul şi să o iau de-a lungul fluviului până la Olteniţa, cartierul general al generalului Dannenberg. Ştiam că turcii debarcaseră în forţă lângă Olteniţa, iar o bătălie în acel loc părea

inevitabilă, dacă ea nu avusese deja loc. Însă ispravnicul de Giurgiu m-a sfătuit să nu merg pe malul fluviului, căci riscam să fiu lovit de un foc răzleţ, ci să o iau pe un alt drum, mai sus, cam la fel de scurt, dar mult mai sigur. Cum nu mi-am dorit niciodată să fiu omorât din greşeală, am ascultat sfatul ispravnicului. Nu ştiu nimic mai palpitant decât ca, după o ceaşcă bună de cafea dimineaţa, să te urci într-o căruţă românească din acestea mici, cu patru sau şase cai, şi să goneşti peste câmpiile sălbatice şi pustii. Am plecat de la Giurgiu cu patru cai foarte buni şi un ţigănuş pe post de surugiu. I-am promis un ban în plus dacă merge repede. A rânjit şi strângându-şi cureaua din jurul brâului a strigat la cai; apoi, pocnind biciul lung deasupra capului, am pornit în cea mai mare viteză. Micuţul părea încântat de munca lui, căci se apleca în şa şi striga ascuţit, la care caii îşi coborau urechile şi galopau şi mai tare ca înainte. Când se întorcea râzând, cu ochii sclipitori, dinţii albi strălucitori şi părul de spiriduş în vânt, părea un drăcuşor.

Să intrăm în liniile ruseşti era un lucru mai anevoios decât crezusem, căci aceşti inşi plăcuţi, cazacii, au obiceiul să-i împuşte pe străini; ce-i drept însă, dacă nu te omoară de la primul foc intră adesea foarte binevoitori în discuţie şi sunt gata să primească orice le dai. Astfel, a trebuit să mergem până la Dobreni[59], la o distanţă de cinci poşte, şi apoi să intrăm pe drumul spre Olteniţa prin Negoeşti[60]. La Dobreni am întâlnit o brigadă de infanterie şi un corp puternic de genişti, mărşăluind în aceeaşi direcţie ca şi noi. Când schimbam caii la Dobreni, am văzut un grup de tinere îmbrăcate cu cele mai bune straie, căci era sărbătoare, stând în apropiere şi privindu-i pe soldaţii în trecere. Unele dintre ele erau foarte frumoase; una în special, fără ciorapi şi cu bietele picioruşe vinete din cauza frigului, era extrem de frumoasă. Zâmbetul lor plăcut şi reverenţele ciudate, când le-am spus bună seara, m-au făcut să uit de groaznicii cazaci.

59 Sat în comuna Vărăşti, judeţul Giurgiu.

60 Sat în comuna Şoldanu, judeţul Călăraşi.

CAPITOLUL XV

Rătăciţi pe drum – Hanul din Negoeşti – Praful Bărăganului – Olteniţa – Pregătirile militare – Bătălia de la Olteniţa – Un mare succes otoman

Am făcut un ocol pentru a o lua înaintea soldaţilor şi, pe când se lăsa noaptea, am ajuns pe malul Argeşului. La fiecare câţiva paşi de-a lungul drumului întâlneam furgoane cu bagaje, detaşamente, soldaţi de tot felul. Însă aceştia erau trupe regulate, serioase, şi nu farsori cum erau cazacii. Cazacii preferă să-şi facă glumele în posturile avansate ale armatei, unde continuă încăierările şi unde este o atitudine mai permisivă.

La căderea nopţii, surugiul a luat-o pe un alt drum, ca să nu ne întâlnim cu soldaţii rătăciţi şi ca să înaintăm, credea el, mai repede. Cum se întunecase de-a binelea, surugiul s-a rătăcit. Cerul era acoperit de nori negri, picături mari de ploaie au început să cadă, iar un vânt puternic bătea din faţă, suflându-mi praful gros în ochi şi provocându-mi o usturime serioasă. Surugiul oprea şi striga din când în când, dar nu răspundea nimeni. Din câte îmi puteam da seama, nu era nici ţipenie de om. Uneori am ieşit cu totul de pe drum şi mergeam pe câmp. Îmi place foarte mult să merg în urma unor câini de vânătoare când sunt călare, dar trebuie să recunosc că nu e plăcut să străbaţi o ţară în căruţă. Îmi era frig, eram ud şi prost dispus, aşa că am uitat complet de chipurile frumoase văzute la Dobreni. În fine, pe neaşteptate ne-am pomenit în mijlocul unui sătuc. Aici curierul a aflat drumul şi peste vreo două ore am ajuns la Budeşti[61]. Am fost opriţi la barieră, dar când au aflat că mergeam la coman- dantul-şef, santinelele ne-au lăsat să trecem.

Era târziu în noapte când am ajuns la Negoeşti, unde aveam de gând să dorm. Aici se află un han ce promite să ofere găzduire bună călătorilor întârziaţi. Este într-o

61 Oraş în judeţul Călăraşi.

poziţie deprimantă pe malul Argeşului, la vreo două ore de Olteniţa. Şeful poştei de la Negoeşti era plecat, iar stăpânul hanului mi-a dat camera ocupată de obicei de acest funcţionar, cameră despre care spunea că e cea mai bună din imobil. Era o încăpere foarte murdară, cu o sobă fără foc, o masă de joc, un scaun şi două divane, care noaptea erau transformate în paturi. Lemn pentru foc nu era – ruşii, spunea omul, l-au luat pe tot. Aşa că am cumpărat două scaune, le-am desfăcut şi curând aveam un foc acceptabil în sobă. Adusesem cu mine de la Giurgiu doi pui fripţi, două sticle de vin şi nişte pâine, norocul meu, căci la han nu puteai găsi altceva decât ceapă.

Călătorisem timp de vreo şapte ceasuri într-un nor negru de praf sau mai degrabă de nisip. Nu plouase suficient pentru a curăţa stratul gros de praf aspru de pe drum, ridicat de galopul cailor; vântul puternic şi viteza cu care mergeam îl transformaseră într-un nor în jurul nostru. Faţa îmi era neagră de parcă ieşisem dintr-o mină de cărbune şi spre disperarea mea am văzut că puii fripţi, pe care tocmai îi despachetasem, aveau un strat de mizerie, de parcă fuseseră tăvăliţi prin cenuşă. Praful era pretutindeni. Intrase în tubul pipei, se impregnase în tutun şi devenise un ingredient al pâinii, cărnii şi vinului. Stropii de ploaie îmi prefăcuseră praful de pe pălărie şi pelerină într-un strat gros de stucatură, iar părul şi barba îmi deveniseră de culoarea şi consistenţa lutului ars.

De îndată ce am terminat masa nisipoasă şi mă pregăteam să mă întind pe cât de confortabil puteam pe unul dintre divane şi să încerc să dorm, am fost vizitat de aghiotantul comandantului-şef. Îl trimisese la mine generalul să-mi spună că era periculos să trec de zona avanposturilor armatei, căci cazacii, o rasă sălbatică şi barbară, n-au niciun respect pentru cine nu poartă uniforma rusească, şi că dăduse ordin să fiu însoţit de un ofiţer, a cărui prezenţă mă va feri de orice problemă. Astfel, aghiotantul mi l-a prezentat pe un tânăr ofiţer, care vorbea limba franceză foarte bine şi care s-a dovedit un însoţitor bun şi plăcut. Am fost cu totul de acord cu

aghiotantul că biciuirea până la moarte a cazacului care m-ar ucide nu mi-ar fi de mare ajutor dacă aş sta ţeapăn şi rece pe malurile Argeşului. Am acceptat, prin urmare, compania tânărului ofiţer cu vie recunoştinţă şi l-am rugat pe aghiotant să transmită mulţumirile mele prinţului şi generalului Dannenberg pentru bunăvoinţa şi prevederea sa.

Oraşul Olteniţa se află aproape de locul unde se varsă Argeşul în Dunăre. Oarecum vizavi, pe malul drept al Dunării, se găseşte oraşul şi fortăreaţa turcească Turtucaia, iar la distanţă aproape egală de maluri este o insuliţă. La punctul extrem unde Argeşul se varsă în Dunăre este o clădire mare de piatră folosită ca staţie de carantină, iar în apropiere sunt ruinele unui fort. Turcii, înaintând de la Turtucaia, au pus întâi stăpânire pe insulă, unde au aşezat baterii de tun, iar apoi au traversat în punctul de carantină.

Aici au săpat un canal de la Argeş la Dunăre, construcţie care a încercuit carantina şi vechea fortificaţie. Turcii au mai construit şi o baterie mascată cu nouă tunuri. Li s-a permis s-o sfârşească în linişte, fără atacuri din partea ruşilor, iar asta am observat că a fost până acum tactica obişnuită a prinţului Gorceakov şi a generalilor săi. Planul lui pare să fie concentrarea trupelor turceşti pe cât posibil într-un singur loc, iar apoi atacarea şi zdrobirea dintr-o singură lovitură. Dacă acesta este gândul prinţului, atunci cu siguranţă a subapreciat curajul şi priceperea adversarilor.

Când vreo 10.000 de turci erau concentraţi la carantina de la Olteniţa, un corp de cavalerie rusă a fost trimis în recunoaştere. Scopul acţiunii era să-i scoată pe turci din tranşee şi evident că au reuşit la cât de exaltate sunt trupele sultanului. La focul deschis de turci asupra lor, cavaleriştii s-au retras, iar cei dintâi, crezându-i învinşi, au aruncat scânduri peste şanţ şi au înaintat în câmp deschis. Principalul corp de armată rus a înaintat apoi sub focul artileriei plasate pe înălţimile din spate. Când a ajuns aproape de turci infanteria rusă s-a strâns în

linie şi a şarjat. Turcii i-au întâlnit cu curaj şi timp de câteva minute a urmat o luptă corp la corp. În general vorbind, infanteristul rus este mai înalt şi mai puternic decât cel turc, iar într-o luptă unde hotărâtoare este forţa brută, presupunând că vitejia şi priceperea combatanţilor sunt egale, ruşii sunt evident avantajaţi. Turcii au cedat şi s-au retras în fortificaţiile lor, fiind urmăriţi de aproape de adversari. Ruşii veneau în număr mare, crezând că victoria e a lor, şi au trecut peste şanţul făcut de turci de la Argeş la Dunăre, când brusc tunurile de la Turtucaia, bateriile de pe insulă şi cele şapte canoniere ancorate aproape de ea au deschis un foc puternic de obuze, în timp ce bateria mascată de lângă carantină a început să mitralieze. Generalul Dannenberg spunea mai apoi că de la Borodino nu văzuse un foc de artilerie atât de bine susţinut; un alt general îi zicea unui prieten de-al meu că nu mai pomenise o canonadă atât de nimicitoare de la asediul Varşoviei. Ruşii au fost complet paralizaţi de primirea neaşteptată. Au urmat câteva momente de stupefacţie, nu s-a dat niciun ordin şi oamenii au rămas sub focul adversarilor. Din fericire pentru ruşi confuzia a durat doar o clipă. Brusc s-a dat ordinul de retragere, iar trupele au dat înapoi fără ezitare dincolo de raza tunurilor turceşti. 1.500 de soldaţi ruşi au fost scoşi din luptă în acea zi şi în medie opt din zece dintre răniţii spitalizaţi au murit pe urmă. Turcii aveau în fortificaţiile lor un corp de vreo 800 de trăgători de elită înarmaţi cu puşti Minie, a căror singură datorie era să-i împuşte pe ofiţerii ruşi oricând le apăreau în raza de acţiune. Aceasta explică numărul de ofiţeri ucişi şi răniţi[62].

În timpul nopţii turcii au distrus fortificaţiile şi s-au retras peste Dunăre la Turtucaia, luându-şi cu ei morţii şi răniţii.

CAPITOLUL XVI

Despre relativitatea vederii morţii – Povestea

62 Bătălia de la Olteniţa (23 octombrie/4 noiembrie 1853) a fost prima mare confruntare militară a războiului ruso- turc.

liceanului francez

Imaginea morţii pe un câmp de luptă nu trezeşte acelaşi sentiment de teamă respectuoasă provocată până şi de trecerea unui cortegiu funerar. Călăreşti pe câmp în ziua de după luptă şi-ţi faci loc printre cadavre cu o indiferenţă stranie la vederea unui asemenea carnagiu. Ascultând scrâşnetul luptei, încleştarea armelor şi strigătele combatanţilor mintea îţi este pregătită pentru spectacolul ce-o aşteaptă când fumul se va ridica şi soldaţii îşi vor încheia măcelul. Apoi vântul bate proaspăt peste cadavre, cerul este senin şi strălucitor, păsările cântă în copacii din apropiere, iar Dunărea cea lată curge calmă spre mare. Şi lângă locul unde un soldat zace mort camarazii lui pun ceainicele pe foc pentru micul dejun sau îşi văd de rutina îndatoririlor zilnice. Nimic din jur nu inspiră sentimente de jale sau regret. Şi astfel îţi continui drumul pe câmp până ce ţi-ai satisfăcut curiozitatea legată de numărul viilor şi al morţilor, după care aştepţi nerăbdător masa de dimineaţă; iar în timp ce-ţi bei cafeaua şi fumezi pipa speculezi calm despre mersul războiului.

Cât de diferit este totul de senzaţia de deprimare cu care priveşti moartea la oraş, în salonul de spital, în mijlocul preocupărilor liniştite, cotidiene. În casa unde există moarte, calci fără zgomot şi-ţi ţii respiraţia, căci probabil auzi plânsete înăbuşite. Poate fi un copil care-şi plânge tatăl în agonie sau inima frântă a unei mame lângă fiul său, căci băiatul care era mândria şi speranţa ei zace mort.

Acum câţiva ani aşteptam la Marsilia sosirea vaporului ce urma să mă ducă în Malta. Era cam pe când se culegeau viile, când câmpurile răsună de strigăte vesele; liceele şi şcolile sunt închise, profesorii şi elevii sunt liberi şi cel puţin pentru câteva luni primii spun la revedere durerilor de cap, iar ceilalţi rigorilor disciplinei.

În prima zi, la masă, la hotelul unde trăsesem, un tânăr licean ne-a povestit că locuieşte lângă Cannes şi că-l

aşteaptă pe tatăl lui, care trebuie să vină şi să-l ia acasă. Promovase examenele cu rezultate bune şi ne-a arătat premiile câştigate. Acestea îl vor face foarte fericit pe tată şi de asta trăsese atât de tare la şcoală. Muncise atât de asiduu, încât se îmbolnăvise, ne spunea, şi stătuse la infirmerie câteva zile înainte să plece de la liceu. Încă nu era complet refăcut, căci avea o migrenă severă. Dar când va ajunge acasă durerea va trece, vor fi atât de fericiţi el şi tatăl lui. Era singurul copil al părintelui său; mama lui era moartă, se prăpădise de mult, când el era doar un prunc. Ne-a amuzat conversaţia cu el, însă înainte să se termine masa migrena devenise atât de puternică încât s-a dus să se întindă în pat. Camera lui era lângă a mea şi uşa era deschisă. Când m-am întors la hotel mai pe seară, am văzut o lampă arzând într-o nişă şi o femeie, o asistentă evident, pregătind o băutură pe masa unde erau mai multe sticluţe cu medicamente.

Din pat auzeam tot ce se petrece în camera băiatului. Avea atacuri de febră şi deja începuse să delireze: *„Papa!* Vino acum, *mon papa! Papa!* Unde e *papa?”* îl auzeam strigând şi apoi plângând că tatălui lui nu-i pasă de el şi nu va veni niciodată. După ceva timp asistenta a părut să se înfurie, căci am auzit-o spunând: „Tacă-ţi gura, nu pot dormi deloc; tatăl tău nu vine!” Dar băiatul încă se tânguia după tatăl lui, iar apoi am auzit un zgomot ca şi cum femeia l-ar fi lovit. A gemut trist şi n-a mai spus nimic.

Am fost trezit dimineaţă de zgomotul cuiva care urca grăbit scările. Am auzit deschizându-se uşa camerei liceanului şi o voce de bărbat spunând: „Jules, copilul meu, aici sunt” şi a urmat zgomotul unei îmbrăţişări. Era tatăl băiatului. „Tata! a spus Jules, unde este tatăl meu? Nu mă lovi, o să fiu cuminte, dar aduceţi-mi-l pe tata.” „Doamne, Doamne, nu mă mai recunoaşte”, l-am auzit pe bărbat plângând.

Era târziu când m-am strecurat fără zgomot în camera mea în acea noapte. Jules şi tatăl lui erau împreună şi-i auzeam vorbind. Băiatul era din nou conştient. „Mergem curând acasă, tată? a întrebat Jules cu

o voce slabă. Nu-mi place locul ăsta.” „Sigur, dragul meu, a răspuns tatăl, plecăm acasă de îndată ce te mai întremezi puţin.” Apoi au vorbit despre un ponei pe care Jules trebuia să-l călărească, despre puşca lui şi prietenii pe care urma să-i viziteze. Bătrâna Theresa, bona lui Jules, va fi foarte bucuroasă să-l vadă; bătrâna plângea mereu de bucurie când se întorcea de la liceu. Îi pregătise şi camera. Era chiar nostim s-o vezi cum se agită din pricina camerei care nu putea fi niciodată îndeajuns de frumoasă pentru Jules al ei. Atârnase un tablou cu Notre Dame de la Garde la capul patului lui şi în fiecare dimineaţă îi punea flori proaspete la fereastră. Tatăl i-a vorbit mult despre „Marie”. Ajunsese o adevărată domnişoară şi era foarte frumoasă. În fiecare duminică de când Jules plecase la liceu venea la castel cu mama ei şi întrebau de el. Vor merge să-i facă o vizită lungă când se vor întoarce la Cannes. Am observat că vocea lui Jules slăbea tot mai mult şi curând doar tatăl mai vorbea. Jules ofta oricând tatăl vorbea de mica Mărie. „Jules, fiule, mă asculţi?” „Da, tată.” „Te bucuri că-ţi vorbesc, dragul meu copil?” „Da, să-mi vorbeşti, tată”, a răspuns băiatul. „Jules!”, a strigat tatăl după un timp, apoi încă o dată înainte ca Jules să răspundă foarte slab. După o pauză bătrânul a strigat din nou „Jules!”, dar de data asta n-a mai venit niciun răspuns; şi a continuat să strige tot mai tare, dar fiul lui a rămas tăcut. Apoi un strigăt de durere al bătrânului mi-a săgetat prin inimă şi am ştiut că bietul Jules murise.

Am fost foarte fericit să plec din Marsilia în ziua următoare; dar cu toată agitaţia plecării şi a schimbării de peisaj a trecut mult timp până să pot şterge tristeţea pricinuită de moartea liceanului.

CAPITOLUL XVII

Noi dispute ruso-otomane – Planuri de război pe linia Dunării – Strategii şi obiective militare – Primadona engleză

După lupta de la Oltenița au urmat câteva lupte mai puțin importante între turcii de pe Mocanu și trupele ruse staționate la Giurgiu. La un moment dat, în timpul nopții, rușii au adus niște arme și muniție de artilerie până la marginea apei, în fața insulei; de dimineață, când ceața s-a ridicat, au deschis focul împotriva turcilor și trecând Dunărea i-au gonit de pe insulă. După ce au distrus fortificațiile ușoare găsite pe Mocanu, rușii s-au întors la Giurgiu, dar turcii și-au reluat pozițiile pe insulă în ziua următoare. Această insulă nu are nicio importanță pentru părțile combatante și astfel nu contează cine o deține în prezent. O debarcare a turcilor la Giurgiu este aproape imposibilă, căci malul este foarte înalt, iar puțin mai în aval sau în amonte terenul este drept și deschis.

Adevăratul motiv pentru care turcii ocupaseră insula Mocanu era evident ca să creeze o diversiune când trimiseseră trupele peste Dunăre, la Oltenița.

La începutul lui noiembrie, turcii au ocupat două puncte importante pe malul stâng al Dunării, ca și pe insula Mocanu, vizavi de Giurgiu. La acel moment armata rusă din Principate nu număra mai mult de 50.000 de soldați. Dacă Omar Pașa ar fi făcut o mișcare simultană din aceste trei puncte și-ar fi putut stabili cartierul general la București. Se poate crede că prințul Gorceakov bănuia că generalul turc va profita de succesul obținut la Oltenița pentru a avansa spre capitala Țării Românești, care este la puțin peste o zi de marș; căci imediat după ce știrea bătăliei de la Oltenița a ajuns la comandantul rus, acesta și-a părăsit pentru prima dată baza din București cu întregul său stat-major și s-a alăturat generalului Dannenberg la Budești, unde au concentrat cu o rapiditate de necrezut 40.000 de soldați și 90 de piese de artilerie.

Totodată, a trimis câteva batalioane spre Giurgiu, dar n-a făcut nicio mișcare spre Calafat, căci știa că Ismail Pașa nu e în situația de a încerca operațiuni ofensive. Nicio armată din lume nu putea rezista sub tunurile de la Turtucaia; astfel, turcii ar fi putut rămâne în siguranță la Oltenița, unde carantina le oferea un loc excelent pentru o

mare parte din trupe, şi ar fi putut construi uşor colibe suficient de solide pentru a rezista în timpul iernii; iarna nu începuse încă şi n-a fost vreme aspră în Ţara Românească până pe 29 noiembrie. Până la acea dată nopţile au fost reci, dar zilele erau senine şi calde. Să spui aşadar că Omar Paşa îşi retrăsese oamenii din Olteniţa din pricina vremii n-avea nicio noimă. Pot depune mărturie despre uimirea cu care au primit ruşii vestea că, pe timpul nopţii, turcii îşi aruncaseră în aer fortificaţiile de la Olteniţa şi se retrăseseră peste fluviu la Turtucaia. Prinţul Gorceakov, care s-a grăbit să plece din Bucureşti poate gândind că aveau să lupte în dimineaţa de după sosirea la Budeşti, a călărit până la Olteniţa şi după ce a ordonat statului-major să se retragă a inspectat singur lucrările de demolare de la carantină; după inspecţie, a galopat până la confortabilul său cartier general din capitala Ţării Româneşti uşurat, fără îndoială, că n-aveau să mai fie surprize dinspre partea adversarilor săi musulmani. Comandantul rus, de bună seamă, socotea campania suspendată până la primăvară, dacă nu cumva li se oferea şansa unui atac la Calafat. Ruşii vedeau cu satisfacţie cum se adună turcii la Calafat şi le creşteau speranţele că aveau să se desfăşoare treptat în Oltenia. La izbucnirea războiului, unul dintre cele mai importante obiective ale prinţului Gorceakov păruse a fi să-i facă pe turci să ocupe acea parte a Principatelor. Din acest motiv şi-a retras trupele din Oltenia, lăsând doar o mică armată în apropierea Craiovei. Dacă ar fi vrut să-i împiedice pe turci să pună mâna pe Calafat, ar fi putut să-i atace de îndată ce debarcaseră, căci sosiseră cu bărcile, sau înainte să înceapă lucrările de apărare. Însă nu acesta era planul lui. El spera să scurteze campania atacându-i pe turci după ce se adunau în număr mare pe malul stâng al Dunării, astfel ca, dacă în primăvara următoare avea să treacă fluviul, s-o facă fără mari eforturi. Acesta bănuiesc eu că este planul prinţului Gorceakov; dacă îi va reuşi sau nu este altă chestiune.

La scurtă vreme după lupta de la Olteniţa, la

Bucureşti au început serbările de iarnă: seratele, balurile şi concertele se ţineau lanţ, de parcă spitalele n-ar fi fost pline de răniţi şi bolnavi, şi sute de morminte n-ar fi fost proaspăt săpate pe malurile Argeşului. Olteniţa a fost uitată. Un nou subiect a stârnit interesul oraş – o *primadonna* ENGLEZĂ era anunţată la opera italiană din Bucureşti. Cum e şi firesc, eram neliniştiţi în privinţa reprezentaţiei compatrioatei noastre, care apărea într-un asemenea moment în faţa unui auditoriu aproape în totalitate rus. Ne temeam că avea să fie rău primită din cauza ţării ei, astfel că ne-am ocupat cu teamă locurile în loja consulului-general ca să o ascultăm cântând în *Beatrice di Tenda*[63].

Cum spuneam mai înainte, cântatul se învaţă în fiecare regiment al armatei ruse, iar printre ofiţerii ruşi am întâlnit câţiva muzicieni foarte buni. Astfel, cea mai mare marte a publicului primadonei trebuie să fi avut oarece ureche muzicală. Succesul englezoaicei a fost decis după prima scenă. Ofiţerii ruşi care umpleau sala au aplaudat frenetic şi au adus-o pe compatrioata noastră de trei ori sub luminile rampei. Avea o voce bună, cu un ambitus considerabil; dar mai presus de orice a dovedit că este o artistă cu o educaţie muzicală serioasă. A cântat ariile compozitorului respectându-i fidel partitura, lucru ce nu se mai pomenise vreodată la Opera din Bucureşti.

CAPITOLUL XVIII

Curieri albanezi – Plecarea spre Galaţi – Arestarea lui Georgie – Intervenţii diplomatice

Între Constantinopol şi Galaţi circulă încă un piroscaf şi cu o astfel de ambarcaţiune a hotărât consulul britanic la Bucureşti să-i trimită corespondenţa lordului Stratford de Redcliffe. Domnul Colquhoun avea doi albanezi în serviciul său, Georgie şi Ianni, care purtau fustanelă şi turban şi-şi ţineau armele la centură după obiceiul din ţara

63 Tragedie lirică în două acte de Vincenzo Bellini.

lor. Georgie era angajat la consulat de 19 ani. Este un bărbat voinic, cu o căutătură solemnă, foarte zgârcit la vorbă şi preferând să-şi transmită gândurile prin semne. Este ortodox, fiind născut la Filipopol, unde a locuit printre turci, de la care a căpătat atitudinea orientală gravă. Depeşele i-au fost încredinţate lui, cu ordinul de a i le livra domnului Cunningham, viceconsulul britanic de la Galaţi, care avea să le trimită cu vaporul la Constantinopol. Era după cină, îmi fumam pipa de seară când Georgie a venit să ne spună că mica lui căruţă de poştă care trebuia să-l ducă la Brăila şi Galaţi aştepta la uşă. A primit telegramele şi instrucţiunile cu obişnuita-i solemnitate tăcută şi, urcând în vehiculul îngust, a pornit spre Dunăre. Ştiind că Georgie avea să fie expus anumitor riscuri pe drumul spre Galaţi, propusesem să duc corespondenţa eu însumi. Din fericire pentru confortul meu, domnul Colquhoun m-a făcut să mă răzgândesc şi l-a trimis pe albanez. După mai bine de o săptămână de la plecarea lui, cum nu primiserăm încă nicio veste despre el, am început să ne facem griji. Domnul Colquhoun, un om foarte amabil, era îngrijorat din pricina bietului Georgie, care era în serviciul său de atâta vreme. În sfârşit, într-o seară un angajat al viceconsulului de la Brăila a sosit cu vestea că, pe drumul de întoarcere spre Bucureşti, Georgie fusese arestat de generalul rus Inglehardt şi băgat la închisoare.

În vreme ce aştepta la Brăila să se schimbe caii de poştă, Georgie a lăsat corespondenţa la biroul viceconsulului şi a intrat într-o cârciumă să mănânce ceva. Pe când se afla acolo, el şi un angajat al viceconsulatului au fost arestaţi de nişte soldaţi ruşi şi duşi dinaintea generalului Inglehardt care avusese o zi grea şi îşi trăgea sufletul într-o tavernă din apropiere.

„Cine eşti?” l-a întrebat generalul pe Georgie.

„Sunt curier în serviciul consulului-general britanic la Bucureşti”, a răspuns Georgie.

„Nu e adevărat, i-a răspuns generalul, eşti turc.”

„Sunt creştin ortodox”, a spus Georgie.

„Un creştin nu se îmbracă aşa ca tine. Eşti turc, deci.

La puşcărie cu el şi cu celălalt care-l însoţeşte”, a ordonat generalul, iar Georgie şi tovarăşul său au fost închişi.

Domnul Cunningham este viceconsul atât la Brăila, cât şi la Galaţi. Atunci se afla în cel de-al doilea oraş, însă cancelarul său i-a solicitat ispravnicului muntean al oraşului eliberarea lui Georgie. Ispravnicul i-a răspuns că nu se putea amesteca şi l-a trimis la generalul rus. De la ocuparea Principatelor de către ruşi, toţi agenţii britanici au primit instrucţiuni stricte să se abţină de la a comunica oficial cu autorităţile militare ruse, cărora să nu le recunoască în niciun fel dreptul de a se amesteca în administraţia internă a ţării. Astfel, cancelarul a refuzat să meargă la generalul rus şi a spus că-l va considera pe ispravnic vinovat de arestarea lui Georgie.

Domnul Cunningham a sosit la Brăila în ziua următoare şi a trimis o notă moderată, dar fermă ispravnicului muntean al oraşului, arătând că mesagerul consulului-general de la Bucureşti, însărcinat cu transmiterea corespondenţei contelui de Clarendon[64] către agentul britanic în capitala Ţării Româneşti, a fost arestat de generalul Inglehardt şi băgat la puşcărie. Din fericire, a adăugat domnul Cunningham, telegramele din grija curierului fuseseră lăsate la biroul viceconsular în răstimpul când mesagerul se dusese să mănânce ceva. Astfel, corespondenţa nu se afla în posesia sa când fusese închis, iar un angajat al viceconsulatului dusese telegramele spre destinatarul lor.

Din fericire, generalul Inglehardt a avut destulă înţelepciune să înţeleagă că era o chestiune foarte serioasă şi că ţinându-l pe Georgie închis situaţia se putea înrăutăţi şi mai tare; astfel, cu oarecare întârziere, a dat ordin să fie eliberat.

Când domnul Colquhoun i-a scris ministrului de externe al Ţării Româneşti despre arestarea mesagerului său, i s-a refuzat orice satisfacţie. Consulul-general rus a afirmat că ştia că domnul Colquhoun îşi coborâse drapelul cu puţin timp înainte şi prin urmare era o simplă persoană

64 Ministrul de externe al Marii Britanii.

particulară, ordonând guvernului Ţării Româneşti să ignore înştiinţările lui.

Domnul Cunningham, ca şi alţi viceconsuli englezi în Principate, nu-şi coborâse drapelul în acelaşi timp cu consulii-generali britanic şi francez de la Bucureşti. Era astfel la momentul arestării lui Georgie în deplina exercitare a atribuţiilor oficiale, iar cererea sa nu putea fi tratată la fel ca aceea a domnului Colquhoun. Georgie a stat doar 24 de ore la închisoare, dar lunga lui absenţă de la Bucureşti era cauzată de faptul că primise ordin de la domnul Cunningham să rămână la Galaţi până la sosirea vaporului de la Constantinopol, care era de aşteptat să aducă telegrame de la Ministerul de Externe pentru domnul Colquhoun. Când corespondenţa aşteptată a sosit, i-a fost înmânată de viceconsul lui Georgie; în timpul întoarcerii spre Bucureşti, când era însărcinat cu transmiterea acestor telegrame, a fost arestat de generalul Inglehardt.

CAPITOLUL XIX

Încartiruiri forţate – Duplicitatea ionienilor – Iarna prin trecătorile Carpaţilor – Braşov – Arad – În tren – Arestarea – Cu bine la Viena

După momentul Olteniţa, soldaţii ruşi bolnavi sau răniţi au fost externaţi din spitale la intrarea în convalescenţă şi au fost încartiruiţi în casele localnicilor. Cum nu era loc destul pentru servitorul meu în casa unde locuiam, omul a închiriat o cameră de dormit la un han din apropiere. Într-o noapte, ajungând la han a descoperit că toate odăile, inclusiv a lui, fuseseră ocupate de soldaţi ruşi. Omul i s-a plâns proprietarului, însă acesta i-a spus că nu putea face nimic şi i-a arătat încăperi unde dormeau la un loc familii întregi şi în care soldaţii ruşi ţinuseră morţiş să se încartiruiască. Servitorul meu era ionian, de loc din Itaca, şi avea protecţie britanică. Astfel, conform tratatelor, camera lui era inviolabilă. Compatriotul lui Ulise

cunoştea acest fapt, aşa că a depus plângere la cel mai apropiat magistrat de poliţie, pe care l-a rugat să-i găsească soldatului alt loc de încartiruire. Ionianul a fost singurul din tot hanul care a scăpat de dezagreabilul musafir, restul chiriaşilor, supuşi ruşi, greci şi români, au fost nevoiţi să-şi accepte soarta.

Când servitorul mi-a povestit dimineaţă întâmplarea, am socotit că era un bun prilej să-i dau o lecţie privind simpatia pe care el şi concetăţenii săi o aveau pentru Rusia. L-am întrebat dacă soldaţii britanici fuseseră vreodată încartiruiţi cu forţa la familiile din Insulele Ioniene, dacă le confiscaseră proprietăţile sau dacă ofiţerii englezi puteau maltrata fără consecinţe un ionian de rând. Şi l-am mai întrebat dacă ionienii care au apelat la legile britanice sau la protecţia agenţilor guvernului britanic din alte ţări atunci când li s-a făcut o nedreptate, au rămas vreodată fără răspuns.

Ionienii au fost printre cei mai activi agenţi ai propagandei ruse de la începutul crizei. Ei speră că atunci când ţarul va cuceri Constantinopolul va lua sub aripa sa ocrotitoare cele Şapte Insule. Uneori ionienii sunt nevoiţi să se plângă de Lordul Înalt Comisar şi de guvernul lui, dar nu-i de crezut că ar vrea să înlocuiască protectoratul unei naţiuni libere ca Marea Britanie cu sclavia Rusiei.

Un alt proiect ce se bucură de mare simpatie printre ionieni este unirea ţării lor cu Grecia, iar ei speră s-o realizeze prin mijlocirea Rusiei. E de mirare că un popor atât de inteligent ca acesta crede că, dacă va reuşi să controleze Orientul, împăratul Rusiei va îngădui regatului Greciei, cu instituţiile lui libere, să-şi păstreze independenţa sau că va spori teritoriul acestei mici puteri constituţionale oferindu-i Insulele Ioniene. E de presupus că în curând Rusia nu va mai putea să-şi îndeplinească planurile ambiţioase, iar ionienii şi alţi admiratori fanatici ai ţarului vor trebui să aibă o atitudine raţională şi să-şi reconsidere poziţia.

Prin decembrie, într-o după-amiază târzie, în plin viscol, am plecat de la Bucureşti spre Viena. Deşi la

trăsura cu care călătoream erau înhămaţi şase cai, înaintam greu din cauza drumurilor proaste şi a vremii necruţătoare. Pe la miezul nopţii am tras la un han, unde era preferabil să rămânem până în zori. Ca de obicei, nici în acest han nu erau paturi şi nimic de mâncare. Cu chiu, cu vai, am reuşit să facem un foc, iar cu proviziile pe care avusesem prevederea să le luăm de la Bucureşti am pregătit o cină acceptabilă. Am stat lângă foc şi am fumat până la primele semne ale zorilor, când ne-am reluat călătoria. Cum întreaga ţară era acoperită de zăpadă, totul avea acelaşi aspect dezolant. Când şi când, mai treceam printr-un sat şi pe la apus am ajuns la poalele Munţilor Carpaţi. Deşi lumina slabă sporea primejdiile urcuşului, eram hotărâţi să încercăm, căci era cu neputinţă să rămânem până dimineaţă în locul pustiu unde ne aflam. Drumul peste această parte a Carpaţilor este o potecă rudimentară tăiată în marginea muntelui, cu o prăpastie de-o parte şi un perete perpendicular de stâncă sau sol nisipos de cealaltă. Abia era loc pentru trăsură, iar o abatere de câteva picioare de la cursul obişnuit ne-ar fi azvârlit în hău. Surugiii descălecaseră şi ţineau caii de dârlogi, iar nişte ţărani mergeau în urma trăsurii ca să nu alunece în spate. După ce am reuşit să urcăm încet cale de vreo patru kilometri, unul dintre cai a început să freamăte şi să zvâcnească sălbatic. Era noapte acum şi doar lumina stelelor ne călăuzea. Desluşeam ca prin ceaţă calul alb nărăvaş care sărea înainte şi înapoi. În lumina slabă a stelelor părea urieşesc, aşa cum se năpustea înspre buza prăpastiei pentru ca apoi să se întoarcă tremurând lângă ceilalţi. Poziţia noastră era critică. Era cu neputinţă să coborâm din trăsură, căci într-o parte, la nici jumătate de metru de roţi, era o prăpastie, iar în cealaltă era peretele perpendicular al muntelui. Unul dintre surugii a reuşit în cele din urmă să taie frâiele calului nărăvaş care, odată eliberat, a luat-o la goană şi a dispărut în noapte. Apoi am început să înaintăm din nou, însă încet şi cu grijă până ce am ajuns la loc deschis. Aici era o construcţie mare, asemenea unui şopron, unde am hotărât să rămânem până

în zori. Am făcut un foc bun, am scos proviziile din trăsură şi până la răsărit am stat pe cât de confortabil se putea. În dimineaţa următoare am aflat că drumul trecea printr-una dintre cele mai periculoase trecători din această parte a munţilor. Surugiii nu ne-au mai lăsat să mergem în trăsură de frica unui accident, aşa că am pornit pe jos. După aproape şapte ore de mers, drumul s-a îmbunătăţit puţin şi am început să coborâm spre câmpii. La poalele munţilor am dat peste un mic han, unde am luat o masă bună cu pui fripţi şi vin acceptabil. Ne apropiam de frontiera austriacă, iar locurile deveneau evident mai civilizate. Eram cu câţiva kilometri înaintea trăsurii şi ne părea bine că aveam puţin timp să ne astâmpărăm foamea şi să ne odihnim după o noapte fără somn şi un drum epuizant.

E greu să descriu măreţia peisajului prin care străbătuserăm. Munte peste munte se ridicau dinaintea noastră acoperiţi de zăpadă, iar sub noi era o vâlcea îngustă şi întunecată, pe marginea căreia se întindea cărarea. La scurtă vreme după ce am plecat din locul unde ne petrecuserăm noaptea, soarele a început să se ridice pe cer. Eram atunci pe piscul unuia dintre masivele mai mici ale Carpaţilor şi, uitându-mă în urmă, am văzut câmpiile Ţării Româneşti acoperite de zăpadă. Soarele a răsărit încet şi maiestuos. Mai întâi s-au ivit nori roşu-închis, ce au devenit tot mai strălucitori pe margini până când au erupt şi s-au topit în vapori trandafirii. Apoi razele aurii ale soarelui au căzut pe munţi şi pe măsură ce astrul se înălţa umbrele se retrăgeau de pe versanţii înzăpeziţi, până ce treptat scena din jurul nostru a devenit de o frumuseţe sublimă. Pe negândite am îngenuncheat în zăpadă şi ne-am rugat. Acesta bănuiesc că este sentimentul pe care îl încearcă cei care sunt martori pentru prima dată ai unei asemenea scene. Să-ţi deschizi inima în faţa lui Dumnezeu înseamnă o uşurare imediată pentru simţurile noastre tocite.

Pe la ora patru după-amiază am trecut frontiera Ţării Româneşti, iar seara târziu am intrat în oraşul Braşov. I-aş sfătui pe călătorii englezi care vizitează Braşovul să-i ceară

dinainte lista de preţuri patronului hotelului unde trag, căci n-am văzut niciodată ceva atât de exorbitant şi absurd precum preţul care mi-a fost cerut la hotelul unde am stat în acel oraş.

Braşovul este un orăşel fermecător la poalele unui munte mare şi impozant. Locuitorii nu par să aibă nimic din acea apatie orientală pe care o vezi de partea românească a graniţei, ci sunt un popor activ, muncitor şi prosper. De la Braşov am plecat la Sibiu, iar de aici am urmat drumul spre Arad. Pe drumul către acest ultim oraş a trebuit să ne oprim cea mai mare parte a unei zile pe malul Mureşului, până când a fost tăiată o trecere prin gheaţă pentru pluta ce trebuia să ne ducă pe noi, trăsura şi caii pe partea cealaltă. După câteva ore de odihnă într-un han excelent din Arad, am plecat spre Szolnok. Aici începe calea ferată spre Viena, dar între acest oraş şi Arad nu este niciun fel de drum.

Trăsura cu care am călătorit de la Arad nu avea arcuri şi zdruncinăturile erau atât de puternice, că mi-era teamă că aveam să mă aleg cu mădularele rupte sau dezarticulate. Când am ajuns la Szolnok, a doua zi după plecarea noastră de la Arad, abia mă puteam mişca din cauza durerilor provocate de zdruncinături.

Între Szolnok şi Pesta, un jandarm a urcat în tren, a luat paşapoartele tuturor pasagerilor şi ne-a dat în schimb adeverinţe. La vreo oră de Pressburg, un ofiţer de poliţie a intrat în compartiment şi mi-a cerut paşaportul. I-am înmânat adeverinţa pe care mi-o dăduse colegul lui între Szolnok şi Pesta. Mi-a spus că nu era suficient şi că nu puteam continua fără paşaport, pe care trebuia să-l fi primit înapoi de la poliţia din Pesta. Când trenul a ajuns la Pressburg, un jandarm m-a însoţit în sala de aşteptare, unde mi-a spus că sunt arestat şi nu puteam să-mi continui călătoria. A spus asta cu voce tare, fiind auzit de majoritatea celor din sală. Aproape toţi ochii s-au întors instantaneu spre mine, în general cu o expresie de simpatie, căci eram în Ungaria şi eram privit, bănuiesc, drept un deţinut politic. Cum am oroare de altercaţii

zgomotoase, am aşteptat ca jandarmul să iasă din sală şi, urmându-l, l-am tras încet deoparte şi i-am arătat hârtia oficială, scrisă în germană şi vizată de autorităţile austriece de frontieră, care spunea cine eram. Nu era paşaport, ci o hârtie adresată şefului vămii de lângă Braşov, în care se spunea că nu era nimic de contrabandă în corespondenţa pe care o duceam. Citind acest document, jandarmul a devenit extrem de amabil. Mi-a spus că sunt liber să-mi continui drumul şi că nu trebuia să mă mai confrunt cu vreo problemă pe drumul spre Viena. Înainte de asta nu mă întrebase ce naţie eram, de unde veneam sau încotro mergeam.

Nu mi-a părut rău să mă trezesc dimineaţa următoare confortabil instalat la hotelul Munsch, unul dintre cele mai bune hoteluri din Europa din orice punct de vedere. Confortul neobişnuit de aici m-a întremat după călătoria zbuciumată de la Bucureşti.

Călătorii englezi s-au plâns adesea de atitudinea agenţilor poliţiei austriece. Acum nu mai este cazul, şi un englez care se comportă corespunzător poate călători la fel de liber prin întregul imperiu austriac ca prin oricare altă ţară de pe continent. Aceasta se datorează cu totul interpelărilor făcute în această privinţă guvernului austriac de către Contele de Westmorland[65]. Este satisfăcător să te gândeşti şi că politica echilibrată a lordului Westmorland a plasat în prezenta criză guvernul britanic în termeni buni şi cordiali cu cabinetul de la Viena.

Este foarte posibil ca înainte ca aceste pagini să fie publicate Europa să se afle în război. Însă guvernul britanic va avea mulţumirea că a făcut tot ce se putea, aşa cum o dictează onoarea, pentru a ne salva de la dezastru; iar dacă în cele din urmă va lua măsuri extreme asta va fi din pricina încăpăţânării oarbe a împăratului Rusiei. Deşi politica miniştrilor britanici a fost considerată şovăielnică şi oscilantă, criticile au pornit doar de la o parte a naţiunii, căci majoritatea categoriilor educate şi sănătoase ale

65 Ambasadorul britanic la Viena în perioada 1851-1855.

societăţii au aprobat cu căldură atitudinea înţeleaptă şi sinceră a guvernului.